

ISSN 2413-4953

НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ
ТРАНЗИТНАЯ
ЭКОНОМИКА

В НОМЕРЕ:

2
2020

ЗАМАНАУИ ЭКОНОМИКАЛЫҚ САНА: ОНЫҢ ДУАЛДЫҒЫ
МЕН БАҒЫТТАРЫ

САЛЫҚТЫҚ РЕТТЕУДІҢ НЕГІЗДЕРІ ЖӘНЕ ОҒТАЙЛАНДЫРУ БАҒЫТТАРЫ

МАШИНОСТРОЕНИЕ КАК ДРАЙВЕР КАЗАХСТАНСКОЙ
ОБРАБАТЫВАЮЩЕЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ В УСЛОВИЯХ ИНТЕГРАЦИИ

ТРАНЗИТНАЯ ЭКОНОМИКА

Научно-практический журнал «Транзитная экономика» является одним из ведущих периодических научных изданий Республики Казахстан в области экономических наук, издается с июля 1997 года, имеет свою стабильную аудиторию.

На страницах журнала Вы найдете широкий спектр различных мнений и полезную информацию по вопросам экономической политики, разработки экономического механизма индустриально-инновационного развития Казахстана, проблемам развития отдельных отраслей и сфер экономики.

Публикации журнала ориентированы на специалистов и аналитиков республиканских и региональных органов управления, государственного сектора экономики, крупных народнохозяйственных структур, высших учебных заведений и научно-исследовательских институтов, студентов, магистрантов, докторантов и круг читателей, проявляющих профессиональный интерес к проблемам социально-экономического развития. В редакционный совет входят ведущие ученые-экономисты Казахстана, ближнего и дальнего зарубежья.

Периодичность выхода журнала – один раз в 3 месяца.

Подписку на журнал можно оформить во всех почтовых отделениях «Казпочта», в подписных агентствах «Казпочта», «Евразия-Пресс», «Эврика-Пресс».

Индекс подписки 75781. Подписная цена на год для физических и юридических лиц – 11 200 тенге.

Издатель ИП «ХАНШАЙЫМ»:
ИИК KZ90826A1KZTD2020958, КБЕ 19
в Филиале АО «АТФ Банк» г. Алматы:
БИК ALMNMKZKA, БИН 721019401132

Условия подписки и размещение статьи

Обращаться в редакцию по адресу:

050000, г. Алматы, мкр. Мамыр-1, д. 29/7, офис 156

Сайт: www.tranzit-as.kz

E-mail: tranzit_ek@mail.ru, aijan1910@mail.ru

Телефоны: 8 (747) 373 93 26, моб. 8 (701) 373 93 26

ISSN 2413-4953

Научно-практический
журнал
«Транзитная экономика»

Издается с июля
1997 года

Учредитель:
ИП «Ханшайым»

Главный редактор
Айжан Асилова

Редакционная коллегия:

Узан Искаков

(Казахстан)

Асан Сатмурзаев

(Казахстан)

Данагуль Глеужанова

(Казахстан)

Валентина Бондаренко

(Россия)

Петя Колева (Франция)

Нина

(Болгария)

Ерканат Темирханов

(Казахстан)

Жангельды Шимшиков

(Казахстан)

Салима Барышева

(Казахстан)

Назгуль Шамуратова

(Казахстан)

Махаббат Жамкеева

(Казахстан)

Petr Najek (Чехия)

Журнал
зарегистрирован
в Министерстве
связи и информации
Республики Казахстан

Свидетельство
№ 14503-Ж

СОДЕРЖАНИЕ

ВОПРОСЫ ТЕОРИИ

Баймуратов О.Б.

Заманауи экономикалық сана: оның дуалдығы мен бағыттары..... 4

Шадманова А.

Ағылшын тілі сабағына көркем әдебиетті колдану..... 16

ГЛОБАЛЬНАЯ И РЕГИОНАЛЬНАЯ ИНТЕГРАЦИЯ

Оспан Н.

Салықтық әкімшілендіру жүйесінің теориялық аспектілері..... 23

Ускеленова А.Т., Мелисова К.

Машиностроение как драйвер Казахстанской обрабатывающей промышленности в условиях интеграции..... 32

Касенова Г.Е., Балабекова А.Б.

Совершенствование инструментов налогового планирования в организации..... 43

МАКРОЭКОНОМИЧЕСКАЯ ПОЛИТИКА

Глеужанова Д.А., Есболаев Н.Ж.

Салықтық реттеудің негіздері және оңтайландыру бағыттары..... 54

Жорабаева Ж.К., Абуова Н.Ж.

Мемлекеттің қаржылық мәселелері және оларды шешу жолдары..... 62

За содержание публикуемых в журнале авторских материалов и рекламы редакция ответственности не несет.

Мнение автора не всегда совпадает с мнением редакции

Подписной индекс
75781

Формат 70×108 1/16.
Бумага офсетная
Печать Riso
Тираж 500 экз.
Цена договорная

050000, г. Алматы,
мкр. Мамыр-1, д. 29/7,
офис 156

Тел.: 8 (747) 373 93 26,
8 (701) 373 93 26

<http://tranzit-as.kz/>
tranzit_ek@mail.ru,
aijan1910@mail..ru

Отпечатано в
издательском
центре журнала
«Транзитная экономика»

©Транзитная экономика
2020

Kassenova G.E., Onglassyn A.A.
Basic principles of strategic development of credit policy of commercial banks..... 70

Kassenova G.E., Kabdresh A.A.
State regulation of financial markets: world experience and national practice..... 75

ИНСТИТУТЫ И ЭКОНОМИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ

Гончарова А., Цыренов А.
Налог как объект управления доходами и расходами организации..... 83

Касенова Г.Е., Нурулла Д.Б.
Повышение эффективности управления финансовыми результатами предприятия.. 90

Kassenova G.E., Kabash N.A.
Analysis and evaluation of the financial state of the enterprise..... 99

Асилова А.С.
Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-дегі тәрбие жұмысының маңызыдылығы..... 107

Сведения об авторах..... 108

Информация о членах редакционной коллегии..... 110

Требования к содержанию и оформлению статей..... 111

ВОПРОСЫ ТЕОРИИ

МРНТИ 06.01.07

О.Б. Баймұратов, Қазақстан Ұлттық ғылым Академиясының академигі,
Әлеуметтік экономика және қаржы институтының директоры,
Алматы қ., Қазақстан

ЗАМАНАУИ ЭКОНОМИКАЛЫҚ САНА: ОНЫҢ ДУАЛДЫҒЫ МЕН БАҒЫТТАРЫ

Түйіндеме. Бұл мақалада экономикалық сананың монистіктен дуалдылыққа дейінгі дамуы айтылады. Әлемнің экономикасы, жеке елдердің экономикасы сияқты экономикалық санада дуалды.

Ғылымда Гармониялық және дисгармониялық экономиканың ерекшеліктері көрсетілген.

Қоғамның барлық салаларында, оның ішінде экономикада Гармония мен дисгармонияның салыстырмалы талдауы берілді.

Жаңа қалыптасып жатқан әлеуметтік-экономикалық Гармонияның доктринасының мәні анықталды. Бұл Гармонияда шынайы рухани және моралдық қағидалар басым болады.

Гармониялық экономиканың ұғымының анықтамасы, ерекшеліктері, объективтік заңдары анықталған. Ұлттық экономикалардың бірқалыпты дамуының жаңа методологиялық векторының пайдалану жолдары ұсынылды.

Түйінді сөздер: Экономикалық сана, дуалдылық, Гармония, Ислами ілім, заңдар, парадигма, Гармониялық экономика, радикалды-либералды ой, дамудың жаңа векторы.

Әдетте, кез-келген ғылым үшін, атап айтқанда, экономикалық ғылымның дамуы үшін сатыдан сатыға ауысатын эволюционизм тән. Бұл белгілі заңдылық.

Мұндағы мәселе Қазақстанда, жалпы тұтастай алғанда әлемдік ғылымда қалай және неге жаңа экономикалық сананың қалыптасуы болып табылады.

Бұрын экономика жеке адамдар өмірінің мағынасы мен мақсатынан оқшау зерттелді. Жеке адамдардың өмір мақсаттары бойынша саралаусыз барлық қоғам бір тұтас ретінде қарастырылды. Материалдық қажеттіліктерді қанағаттандыру жеке адамдар мен жалпы қоғамның мақсатты міндеті ретінде танылды. Әрине, материалдық қажеттіліктерді қанағаттандырусыз, материалдық жағдай жасамай қоғам өмір сүре алмайды. Бірақ бұл жағдай әлі де экономиканы бүкіл қоғамның негізі деп жариялауға негіз бермейді. Тұтас қоғам үшін болмаса да, оның бір бөлігі

үшін рухани сала осындай. Себебі қазіргі таңда «рухани-материалдық» дуалдығы «гармония-дисгармония» дуалдығына айналған. Бұл қазірдің өзінде белгіленген тренд!

Алдымен «Гармония и дисгармония» дуалдығының категориясы оның парадигмасы мен заңдарына қысқаша тоқталсақ [2, 3].

Мен осыған дейін көп көп айтып жазғанымдай қазіргі қоғамда дуалдылық өте көп. Олар барлық салада бар. Солардың бірі ежелден келе жатқан материалдық және рухани дуалдылық.

Қазіргі жағдайда ғалымдардың өзекті міндеті қарастырылатын дуалдықтың даму ерекшеліктері мен сатыларын зерделеу болып табылады. Оны зерттеу қазіргі заманғы ғылыми зерттеулерде рухани білімді, атап айтқанда ислам ілімдерін, адам өмірінің негізі ретінде қолдануды талап етеді, мысалы, метасистемаларды талдау теориясы. Ислам дін мен ғылымды әрқашан егіз деп санағаны белгілі [1].

Тигр мен Евфрат өзендері секілді «рухани-материалдық» дуалдылығының екі арнасы бар. Материалдық әлем қарқынды, тез дамып келе жатқан Тигр өзені сияқты, бізден өтіп бара жатқан шуылмен тез серпіліп тұрады. Біз технологиялар жеті қадаммен дамып келе жатқан ғасырда өмір сүреміз, мұнда бір кезінде фантастика аймағынан көрінген идеялар нақты жүзеге асуда. Рухани әлемнің дамуы біртіндеп жүреді. Көптеген адамдар үшін оның эволюциясы соншалықты айқын емес. Тыныш кеңістіктің артында үлкен ағымдарды жасырады. Ол Евфратқа ұқсайды, толыққанды және сабырлы.

Жеке тұлғалар мен социумдардың жалпы рухани және материалдық қарым-қатынасы, олардың адам үшін ең маңыздысын, бастысын, яғни қайсысы адам өмірінің мақсаты болып табылатындығын анықтаудың маңызды әдіснамалық мәні бар. Екі қарама-қайшы құндылық бір мезгілде мақсатты қондырғы бола алмайды. Мұнда таңдаудан қашу мүмкін емес.

Рухани білімнен, атап айтқанда, ислам ілімдерінен туындайтыны, әр адам үшін өмірдің мәні бастапқыда – рухани жетілу [1]. Өмір процесінде ол гармонияның негізін құрайтын тәрбие, іске асыру нәтижесінде кейбіреулерінде сақталады, ал басқалары, керісінше, қараусыз қалады, «ұмытылады» және мақсат қоюдың рөлі материалдық заттарды тұтынуға – адамның өмір сүру жағдайларына ауысады. Адамзат тарихы бірнеше рет көрсеткендей, адасқандардың арасында өмірлік мақсаттың оған жету жолымен мұндай алмастырылуы өлімге әкеледі. Осылайша социумда және оның экономикасында дисгармония пайда болады.

Нәтижесінде кішігірім шама қысқа жақын өмір адасқандарда шексіз (ұзақ) өмірге қарағанда көбірек екен. Бұл Жаратушыға деген надандық пен сенімсіздіктің астрономиялық бағасы, жер бетінде бақытты қысқа өмір сүруге деген ұмтылыс, негізінен осы жерде және қазіргі кездегі принцип негізінде материалдық байлық пен ақшаны жинақтау деп түсініледі. Сонымен қатар, ислам доктринасынан түсінетініміздей, адасқан адам екінші өмірінде мәңгілік бақыттан айырылып, өзін мәңгілік азапқа дайындайды. Мұндай қателес, сенбейтін адамдардың жиынтығы негізінен дисгармония әлемін құрайды.

Сәйкесінше, әлемде тұтастай алғанда және жекелеген мемлекеттерде экономика саласы екі құрамдас бөлікке бөлінеді: гармониялық экономика және дисгармониялық экономика. Экономикалық зерттеулердің

объектілері екі жақты болғандықтан, заманауи экономикалық сана жеткілікті түрде екі бөліктен тұрады – дәстүрлі либералды-нарықтық экономикалық ілім және жаңа үйлесімді. Қазіргі кездегі экономикалық ілімнің осы екі типі қатарлас өмір сүреді. Экономистер ілімнің екі түрін де, ұнайтын да, ұнамаса да, зерттеуі керек.

Сонымен, «рухани-материалдық» дуалдылығынан «гармония-дисгармония» туынды дуалдығы пайда болады.

Дисгармония әлемі үшін дағдарыстар, қақтығыстар және катаклизмдер өзіне тән, олар үнемі қайталанып, тереңдей түседі, сайып келгенде, халықтар мен өркениеттердің жойылып кетуіне душар етеді. Ежелгі уақыттан бастап бүгінгі күнге дейін адамзаттың бүкіл тарихы осы туралы айтуда. Жаратушыға деген сенімсіздік, моралдық тозудың салдарынан жер бетінен жойылып кеткен халықтарды еске түсірейік. Бұны біздің сенбейтін замандастарымыздың өмірдің мәнін жоғалтуынан, олардың тек материалдық байлықты алуға, құмарлықтарды, инстинктерді қанағаттандыру үшін өмір сүретіндігінен, ақыр соңында моралдық құлдырауға әкелетіндігінен байқайға болады. Материалдық байлық болмаған жағдайда жеке адамдардың мінез-құлқы агрессивтілікке, қайғыға, қорқынышқа ие болады. Мазасыздық олардың санасын толтырады. Адамдарда мұндай жағдай, біздің ойымызша, дұрыс емес түсініктерден, немқұрайдылықтан, ұқыпсыздықтан, жаман әдеттерден немесе басқа себептерден пайда болады.

Сабак айқын – қоғамның заманауи эволюциясы жолына гармонияға өту жеке адамнан қоғамға нағыз руханият пен имандылық негізінде қажет. Басқа бір ақылға қонымды балама жоқ.

Бүгін-кеше ғана емес, ертең де емес, гармониялық ойлау жарқылдары дамудың жаңа траекториясын құра бастайды. Бұл жерде гармония негізі ретінде шынайы руханилықтың рөлі зор.

«Гармония – дисгармония» дуалды жұбы біздің зерттеулер мен ғылыми мүдделеріміздің мәні болып табылады. Қазіргі кезде айқын болып отырғандай, бұл ғылымның дамуы үшін жағымды негіз, қоғам эволюциясының заңдылықтары туралы ақиқатты табу үшін жаңа қақпалар ашылғандай.

Әрбір сипатталған екі элем өзінің заңдылықтарына ие [3]. 2014 жылы қаржылық және банктік менеджмент ғылыми-зерттеу институтында (қазіргі Әлеуметтік экономика және қаржы институты) рухани ғылым қажеттіліктері ұтымды материалдық және материалдық емес қажеттіліктерден сондай-ақ жеке адамдардың қалауынан басым болатыны туралы дүниежүзілік ғылымға бұрын-соңды белгісіз болған «Әлеуметтік-экономикалық гармония заңы» ашылды.

Жеке адамдардың рухани қажеттіліктерінен материалдық қажеттіліктер мен тілектерді деструктивті түрде жоғарылатуға арналған дисгармония бейбітшілік заңы, сондай-ақ қоғамдағы үйлесімділік пен дисгармонияны өзара шектеу туралы заңы ашылды. Гармония әлемі мен дисгармония әлемі арасындағы қайшылықтар білім беру, ғылым мен білімнің дамуы арқылы радикализм, терроризм мен қантөгіссіз эволюциялық жолмен шешіледі. Гармониялық бизнеске қоғамда ешқандай қақтығыстар қажет емес, керісінше олар оны бәсеңдетеді.

Айта кету керек, қоғамның, үйлесімділік әлемінің саналы түрде ескерілмеуі, оның рухани қажеттіліктерді көтерудің негізгі экономикалық заңы жеке тұлғалардың және тұтас этникалық топтардың моралдық тозуына әкеледі. Басқа екі заңға көзді жабатын ахуалдың теріс салдарын да елестету қиын емес.

Атап өту қажет, қоғамның абсолютті гармониясы әрдайым, барлық жерде және барлық қолайсыз факторлар мен жағдайлардың әсерінен мүмкін емес (ауа-райы, ауру, адамның қателіктері мен әлсіздіктері, ақпараттың, білім мен дағдылардың болмауы және т.б.). Ол бізге адамзат альпинист сияқты шыңына көтеріліп, оған жақындауға тырысатын мақсатты идеал ретінде ұсынылды.

Гармонизацияда жағдай басқаша: ол гармонияға бағытталған тұрақты қозғалысты (үрдісті), жасырын немесе ашық түрде әрекет ететін, «Гармония-дисгармонияға» қарама-қайшылығы туралы саналы түрде немесе байқамай дисгармониялық күштерді жеңуді білдіреді. Гармония – бұл шөл шұратындағы жасыл аралшық, саяхатшы үшін жұмақ, шөлдегенге бұлақ. Білімді іздеу және ішкі рухани баюға ұмтылу, жол жүру белгілері секілді, соңғы мақсатқа қозғалыстың дұрыс бағытын көрсетеді.

Біздің зерттеулерде ұсынылатын қоғамды дамытудың жаңа парадигмасы оның демоэтикалық (қоғам өмірінің негізі), демократиялық, демографиялық және демоэкономикалық дамуының арасындағы толық сәйкестікті білдіреді. Оның формуласы қарапайым – «D + 3D», яғни қандай да бір саланың (біздің жағдайда – демоэкономиканың, яғни әлеуметтік экономиканың – «D») үйлесімді дамуы үшін қалған үш саланың да солай дамуы қажет. Қоғамның осы төрт саласы да бір уақытта, өзара байланыста және толықтай әрекет етеді, бұл қоғамның, оның экономикасының әлеуметтік Гармонияға дәйекті түрде жақындауының кепілі болып табылады [4].

Ғылыми әдебиетте бұл парадигма әлі зерттелмеген. Сондықтан Гармонияның жаңа заңдары зерттелмеген және ашылмаған, алайда жай гармония антикалық заманнан қазіргі уақытқа дейінгі әлемнің көрнекті ғалымдарының бір тобының зерттеу пәні болды және болып қала береді.

2012 жылы әлеуметтануда Л.М. Семашконың және әлемнің 26 елінің 75 бірлескен авторларының «Жаһандық әлем, үйлесімді өркениет және ойлау Тетратеті үшін гармония әліппесі» атты қызықты кітабы жарыққа шықты [5].

Айта кету қажет, қоғамның және оның салаларының Гармониясына біздің түсініктемеміз ғылыми әдебиеттегі басқа белгілі түсініктемелерден өзгеше. Қалай?

Біріншіден, тәсілдің жүйелілігімен – қоғамдағы, оның барлық салаларындағы Гармония шынайы руханилық пен адамгершілікке сөзсіз негізделеді. Себебі келісімділік, сәйкестік, теңгерімділік, өлшемділік, кезектілік бұл іргетас үшін толық емес квази-гармония болып табылады. Жүйелі түсінікте әлеуметтік-экономикалық Гармония – бұл демоэтика саласы қоғам өмірінің негізін құрайтын және толық көлемде рухани көздердің, рұқсат етілген мен тыйым салынғанның барлық формасы жүзеге асырылатын жоғарғы 4 «D» арасындағы кеңістік пен уақыттағы барынша толық сәйкестік. Қолданылатын ұғымдарды айқындау үшін,

бірінші жағдайда ол бас әріппен, екінші жағдайда – кіші әріппен жазылады.

Екіншіден, қоғам Гармониясының негізі – Исламдық ілім адами түзетулерге, бұрмалауларға ұшырамаған, алғашқы кейпінде сақталған барынша соңғы монотеистік дін болып қарастырылады. Аты айтып тұрғандай, ол әлем діні болып табылады. Әр түрлі адасқан секталар Гармонияның негізі ретінде қарастырылмайды. «Сенімжарғы бойынша өмір» сөздері әлеуметтік Гармонияның рухани іргетасының басқаша көрінісі болып табылады.

Үшіншіден, Гармония өзінің заңдары бар қарама-қайшылықтың бір жағы ретіндегі қоғамның дуалдылығы контекстінде зерттеледі. Гармонияны оған қарама-қарсы дисгармониядан шектеп зерттеген өнімсіз, тиімсіз екені анық. Гармонияның мәні бұл қарама-қайшылықтың өркениетті бәсекелі күрес арқылы, ешқандай қантөгіссіз, террорсыз, радикализмсыз, соғыссыз және зорлық-зомбылықсыз шешілетіні туралы айтады.

Төртіншіден, Гармония оның негізі – шынайы руханилық және адамгершілікпен бірге, жүйелі түрде қарастырылатындықтан, қоғамдағы, жекелеген тұлғадағы Гармония біз ұсынған түсініктемеде оған айтарлықтай бай мазмұн береді. Сол себепті өмірдің «мақсаты» және «мәні», «рұқсат етілген мен тыйым салынған», «жақсылық» пен «бақыт» сияқты ұғымдардың барлық мәндік спектрі логикалық түрде «барлық деңгейлердегі (тұлғадан қоғамға дейін) Гармония» кіріктіріледі.

Сондықтан бұл төрт негіз бойынша жүйелік «Гармония» теңбе-тең емес, бірақ, әрине, өзіне «жай гармонияны» кіріктіреді. Біріншісі екіншісіне қарағанда көлемділеу, кеңірек, алуандырақ. Теңсіздіктер тепе-тең болмайтыны түсінікті.

Оқырманда біздің Гармонияға қатысты зерттеулерімізге, әдемі тақырып қуу барысында, басқа ғалымдардың жұмыстарын жаңа ештеңе әкелмей тек қайталайды деген күмән тудырмайтынына сенеміз. Профессор Р. Нижегородцевтың (РАН) айтуынша, бұның алдында Гармонияны зерттегендермен салыстырғанда, бұл заңда «Гармония және оның заңдары» категориясы қазіргі жаңа жағдайларды, яғни жаңа парадигма контекстін есептей отырып қарастырылады [6].

Егер абсолютті Гармония идеал болса, қоғамды және оның салаларын гармонизациялау қадамдап шұғыл қажеттілікке және қол жетімді шындыққа жақындайтын тұрақты үрдіс болып табылады.

Демозкономика саласында қоғамды гармонизациялаудың бір нәтижесі ретінде үйлесімді экономиканы қалыптастырудың маңызы жоғары.

Үйлесімді экономика – ұлттық шаруашылық жүйесінің тұрақты және кешенді түрде дамып жатқан:

а) қоғамның тек ақылға қонымды материалдық қажеттіліктерін қоғамға және қоршаған ортаға еш залалсыз қанағаттандыратын;

ә) шынайы руханилық пен адамгершілік (демоэтиканың саласы) негізінде сөзсіз әрекет ететін;

б) қоғамның демография және демократия сасаларының адекватты дамуы кезінде өзінің құрушылық әлеуетін ашатын бөлігі (демоэкономиканың саласы) болып табылады [3].

Ол әдетте радикалды-либералды модель ретінде көрініс табатын үйлесімді емес экономика секілді өзінің объективті заңдары бойынша қалыптасады және дамиды. Айта кететін жайт, екіншісі – барынша зерттелген экономика. Біріншісі – бірнеше жұмыстарды есепке алмағанда, керісінше, аз зерттелген. Оның заңдары экономикалық ғылым мен білім берудің пәні болған жоқ. Тұлғалардың экономикалық ойлауында Гармония, тым болмағанда, оның рухани-адамгершілік негізі басым болғанына қарамастан, экономиканы гармонизациялау көптеген ғалымдардың көру аймағынан тыс жерде қала береді. Парадоксалды, бірақ факт! Бұл әділетті ме?

Үйлесімді экономиканың бірегей формасы болып Исламдық экономикалық модель және қаржы табылады, әлемдік тренд оның артықшылықтары және рөлінің күшеюі туралы айтады. Ол шынайы руханилықпен және адамгершілікпен барынша біріктірілген. Бұл модельге оның бірегейлігін анықтайтын жоғары гармониялық іштей тән. Басқа модельдерге қарағанда, ол гуманистік құндылықтарды толық түрде қамтиды. Онда рұқсат берілген мен тыйым салынған, экономикалық еркіндік пен жауапкершілік, жеке мүдделер мен корпоративті, мемлекеттік мүдделер үйлесімді түрде біріктірілген.

Әлеуметтік-экономикалық Гармонияны қалыптастыру барлық жақтағы қанағатшылдық, парасаттылық, адалдық, әлеуметтік әділеттілік, жауапкершілік, қайырымдылық, ашықтық, серіктестік және сенім сияқты бірнеше іргелі қағидаларды қолдану негізінде жүргізіледі. Адамдардың парасатты жүріс-тұрысының жалпы іргелі қағидаларын руханилық және адамгершілік негізінде қолдану немесе қолданбау «Гармония-дисгармония» қоғамының дуалдылығын қалыптастырады, оның әрбір жағында өзінің сапалық ерекшеліктер бар. Сол себепті қазіргі экономикалық ой зерттелетін экономика түрінің іргелі айырмашылықтарынан дуалды болып табылады. Тұрақты даму векторын саналы таңдау экономикалық теорияда да, барлық мемлекеттердің саясаттарында да болуы қажет және тұлғалардың жүріс-тұрысына рухани құндылықтардың әсері бөлігінде Гармонияның тұжырымдамасына сәйкес келуімен маңызды [7, 8, 9, 10, 11, 12, 13].

1-кесте. «Гармония-дисгармония» әлеуметтік-экономикалық дуалдылығындағы қарама-қайшылықтарды салыстыру

Салыстыру объектісі	Әлеуметтік-экономикалық дуалдылық	
	Гармония «G»	Дисгармония «D»
I. Дүниеге көзқарас	Материалдық байлықтың бағынышты рөлін танумен рухани бағдарланған көзқарас	Рухани құндылықтардың жетекші рөлін жоққа шығарумен материалистік көзқарас
II. Категорияны анықтау	Бұл шынайы руханият пен имандылық негізінде қоғамның әр түрлі салаларының маңызды байланысын, пропорционалдылығын, сәйкестігін, бірлігін білдіреді	Бұл қоғамның әртүрлі салаларының маңызды байланысын, пропорционалдылығын, сәйкестігін, бірлігін, оның рухани-адамгершілік негізінің болмауын немесе оның рухани-адамгершілік негіздерінің болмауын білдіреді
III. Парадигма	Гармония – бұл «D» 3D формуласы бойынша «D» демо-этикасының қоғамның басқа үш саласымен («D» демография, «D» демократия және	

	«D» демо-экономика) негізгі саласы ретінде жүйелі түрде үйлесуі. Осы салаларының бірінің болмауы немесе артта қалуы дисгармонияны, әсіресе зиянды руханият пен азғындықты білдіреді	
IV. Қоғамдағы дуалдылық заңдары	Шынайы рухани қажеттіліктердің жеке адамдардың рационалды материалдық және материалдық емес қажеттіліктері мен тілектерінен үстемдік ету заңы	Жеке адамдардың шынайы рухани қажеттіліктеріне қарағанда материалдық және материалдық емес қажеттіліктер мен тілектерді деструктивті көтеру заңы
Гармония мен дисгармонияның өзара шектелу заңы		
V. Демозтика саласының ерекшеліктері	Шынайы дін және онымен байланысты мораль гармонияның қалыптасуы мен дамуының негізін құрайды, рухани жетілу – бұл жеке тұлғалардың өмірлік мақсаты, өркениеттердің сақталуы мен тұрақты дамуының басты шарты. Бұл жағдайда адам өзін бақытты сезінеді. Оның ұраны: «бақыт ақшада емес». Білімнің, ғылымның, тілдің, мәдениеттің, әдебиеттің, өнердің дамуы шынайы дінмен, жоғары моральмен синтезделеді. Қоғам өмірінде рұқсат етілген және тыйым салынған заттар Жаратушының күдіретіне сәйкес келеді	Шынайы діннің, материалдық тауарлардың рөлінің болмауы немесе айтарлықтай төмендеуі адам өмірінің мақсаты болып саналады. Ұраны: «ақша бәрін шешеді!» Білімнің, ғылымның, тілдің, мәдениеттің, әдебиеттің, өнердің дамуы көбінесе материалдық баюға қол жеткізу және ләззат алу үшін қажет. Жеке және жалпы этникалық топтың моралдық тозуының үлкен қауіптері, өркениеттер мен халықтардың жойылу қаупі. Қоғам өмірінде рұқсат етілген және тыйым салынған заттар Жаратушының күдіретіне сәйкес келмейді
VI. Демография саласының ерекшеліктері	Дағдарыстық құбылыстар жоқ, жеткілікті тууға байланысты халықтың көбеюі, халықтың аурушандығы мен өлім деңгейінің төмендеуі, туудың жасанды түрде үзілуі болмайды, көші-қон процестері табиғи-климаттық, отбасылық себептерге байланысты мүмкін	Туылу деңгейінің төмендеуіне, этникалық топтардың қартаюуына және олардың жиіленуіне, өркениеттің жойылып кетуіне дейін ұрыққа ену қаупі, халықтың әскери-саяси, қарулы және идеологиялық, этносаралық және конфессияаралық қақтығыстар аймақтарынан, экономикалық дағдарыстардан және катаклизмдерден жаппай қоныс аударуымен байланысты терең дағдарыстар
VII. Демократия саласының ерекшеліктері	Нағыз руханияттың даму жағдайындағы саяси процестер, азаматтардың бостандықтары мен жауапкершіліктерінің үйлесімді үйлесімділігі, рұқсат етілген және тыйым салынған, этносаралық және конфессияаралық келісім, саяси модернизация, азаматтық қоғамның мықты институттары. Мәдениетаралық байланысты, өзара түсіністік пен бейбітшілікті дамыту, әлемнің әртүрлі елдеріндегі прогрессивті күштердің үшінші дүниежүзілік соғыс қаупін болдырмауға күш біріктіруі. Шығыс пен Батыс арасында, барлық континенттер арасында көпір салу. Мемлекеттер арасындағы диалог және ынтымақтастық	Демократия, сөзсіз, көптеген мемлекеттердің басты құндылығы болып табылады, бірақ ол кейде рұқсат ету формасын алады. Жоғары рухани-адамгершілік негіз болмаған жағдайда, адамдардың өмір салтын, құқықтары мен бостандықтарын шамадан тыс ырықтандыру тұлғаның деградациялануының үлкен қауіп-қатерлерін тудырады (алкоголизм, темекі шегу, нашақорлық, құмар ойындары, заңсыздық, бір жыныстық неке, неке мен отбасы рөлінің төмендеуі және т.б.) этникалық топтардың, олардың өркениеттерінің жойылуы. Саяси жаңғырудың нақты рухани-моралдық негізі жоқ, билік пен әкімшілік жемқорлыққа ұшырайды. Гегемония саясаты, сыртқы аумақтарды басып алу, әскери-саяси қақтығыстар, демократияны бүкіл әлемге тарату ниеті

		оның шегінен тыс өрбіді, бұл қактығыстарға толы басқарылатын хаос теориясы мен практикасын тудырды. саяси жүйелер, III дүниежүзілік соғыстың күшею қаупі
VIII. Демэкономик а саласының ерекшеліктері	<p>Адам үйлесімді. Ұжымдық («бұл біздің») және индивидуалистік («бұл менің») бастаулары, индивидтердің мінез-құлқындағы гуманизм үйлесімді экономиканың артықшылықтарын құрайды. Белсенді экономикалық қызмет маңызды (дін, отбасы, репродукция және адамды тәрбиелеу, табиғатты қорғау, әлеуметтік байланыстар) қоса алғанда, рухани құндылықтармен үйлесімді үйлеседі. Индивидтердің дамыған әлеуметтік қорғауы. Индивидтің экономикалық шешімдері экономикалық емес факторлардың (дін, идеология, саясат, халықтың менталитеті, мораль, мәдениет және т.б.) әсерін ескере отырып, шектеулі Экономикалық рационализм негізінде, яғни кең мәдени-рухани форматта қабылданады. Бұл тұрақты дамуды, ішкі өнімнің жеткілікті қарқынмен кеңейтілген өндірісін, исламдық экономикалық модельге және қаржыға сәйкес үйлесімді ұлттық экономиканың қалыптасуы мен дамуын, оның ішінде инвестицияларды пайызсыз несиелермен үйлестіруді, ұлттық кірісті бөлуде қалыпты біркелкі емес, мемлекет шағын және орта бизнестің дамуын ынталандыратын, жұмыссыздықтың, кедейлік пен панасыздықтың болмауы, азық-түлік қауіпсіздігі, дамудың жоғары имиджі, имиджі көлеңкелі бизнесті, сыбайлас жемқорлықты, пайыздық қарыздарды, алыпсатарлық валюталық операцияларды, нақты дақылдарды немесе басқа өнімдерді (акциялар пакеттерін) тарататын серіктестік шаруашылық субъектілері арасында жерді жалға беруді, бизнесте қайырымдылықты және бизнесті дамытуды қоспағанда, тек еңбек пен әлеуметтік төлемдерден түсетін табыс. тұтастай</p>	<p>Адам таза экономикалық. Жеке адамдардың мінез-құлқында шамадан тыс эгоизм («бұл менікі») басым. Бір жағынан «экономикалық адам» қызметінің кәсіпқойлық, бастамашылдық пен еркіндіктің дамыған рухы, тәуекелге жоғары құштарлық, инновацияға және жоғары пайда алуға ұмтылу. Екінші жағынан, экономикалық шешімдер қабылдау кезінде бір жақты рационализм. Бұл ретте белсенді экономикалық қызмет дін, отбасы, репродукция және адамның адамгершілік тәрбиесі, табиғатты қорғау, әлеуметтік байланыстар сияқты маңызды рухани құндылықтардан басым болады, бұл халықтың қартаюына және әлеуметтік оқшаулануына, жиі техногендік катаклизмдерге әкеп соғады. Рухани өмірдің өте шектеулі жағдайында экономикалық қызметті тоқтату, негізінен, жеке тұлғаның жеке микромирі шеңберінде жеке басының жалғыздығына, терең моралдық-психологиялық дағдарысына (депрессияға) ұшырайды Қазіргі экономикалық үлгілерге жоғары тұрақсыздық, құбылмалылық, әділетсіздік тән. Инновацияларды, адами капиталды, табиғи ресурстарды және басқа да қолайлы жағдайлар мен факторларды зиянды емес бәсекелестік пен монополизмді дамыту үшін пайдалану. Бір жақты мақсатты орнату-материалдық байыту, тұтыну қоғамын құру, оларды тауарға және адам бақытының өлшеміне айналдыруға дейінгі ақшаның гипертрофиялық рөлі, рухани-адамгершілік негізсіз табыс мөлшері бойынша әлеуметтік топтар мен өңірлердің шамадан тыс поляризациясы, сайып келгенде, этностар мен олардың өркениеттерінің жоғалуы, жұмыссыздық пен кедейшіліктің жоғары деңгейіне алып келеді. Перманентті қаржы-экономикалық дағдарыстар және жоғары инфляция, әлеуметтік қактығыстар, алыпсатарлық және көлеңкелі бизнес, табыстарды жасыру, салықтардан кету, сыбайлас</p>

	<p>қоғам және бай адамдардан кедейлерге материалдық көмек, бизнесте, мемлекеттік-жеке меншік серік-тестіктерде, корпоративтік қатынастарда, халал индустрияны дамыту саласында серіктестік орнатуға тыйым саламын. Адам денсаулығына зиянды тауарлар мен қызметтердің құны.</p> <p>«Жасыл экономиканың» дамуы қиын жағдайда емес, қоршаған ортаны сенімді қорғауды қамтамасыз ететін қатал жағдайға сәйкес келеді.</p> <p>Материалдық қажеттіліктердің ақылға қонымдылығы ресурстардың барлық түрлерін пайдалануда ысырапшылықты болдырмайды, адамдардың өмірінде бөлшектеуді күшейтеді.</p> <p>Тұтынушылық мінез-құлық себептері:</p> <ul style="list-style-type: none"> - рухани құндылықтардың кең спектрімен материалдық игіліктерді тұтынудың үйлесімді үйлесуі кезінде, сондай-ақ оларды құру және қолдану кезінде тұлғаның өзін-өзі танытуы; - отбасының, балалардың әлауқаты және өзі мен отбасы үшін өзін-өзі жауапкершілік, микросоциумда әлеуметтік байланыстарды нығайту және тіпті кеңірек. 	<p>жемқорлық, адамдар үшін зиянды тауарлар мен қызметтер өндірісі, қоршаған табиғи ортаның ластануы және экологиялық катаклизмдердің жиілеуі, шамадан тыс пайда алуға ұмтылу, ТҰК монополиясы, алаяқтық және қаржылық пирамидалар, әлеуметтік ауру ретінде пайыздану, жоғары несиеге тәуелділік, пайыздармен несиелер, бизнестің нақты нәтижелеріне қарамастан қатты ақша төлемі бар жер», нақты және қаржы секторлары арасындағы үлкен алшақтық, егеменді борыштардың өсуі және мемлекеттер мен компаниялардың дефолт қаупі. Тауарлар мен қызметтерді, ең алдымен адамдардың денсаулығына зиянды тұтыну кезіндегі өмір сүру құнының өсуі. Ұлттардың гендік қоры мен табиғи ортаның бұзылу қаупі, «Жасыл экономика» табиғи катаклизмдердің ең жоғары қауіп-қатерлеріне орай мәжбүрлеу бойынша ғана мүмкін болады, бұл өркениетті сақтау үшін жеткіліксіз.</p> <p>Тұтынушылық мінез-құлық себептері:</p> <ul style="list-style-type: none"> - жеке рухани құндылықтарды құру және пайдалану арқылы материалдық игіліктерді тұтынуға сүйеніп жеке тұлғаның өзін-өзі жүзеге асыруы; - өз әл-ауқаты, сирек-отбасы, балалар.
<p>Ескерту: автордың өз зерттеулерінің нәтижелері бойынша басылымда жарияланған толықтырулармен жүйелендірілген [2, 4, 14, 15]</p>		

Кестеден гармонияның этникалық топтардың сақталуына және өркениеттің дамуына үлес қосатынын көруге болады.

Әлеуметтік экономика және қаржы институты мен Нархоз университеті бірлесіп ұйымдастырған (16.04.2016 ж.) «Әлеуметтік-экономикалық үйлесім: парадигма, заңдар және проблемалар» атты халықаралық дөңгелек үстелде атап өтілгеніндей, әлеуметтік-экономикалық үйлесім тұжырымдамасы, оның парадигмасы және әлемдік ғылымда алғаш рет ашылған Заңдар адам қоғамдастығының теңдестірілген, тұрақты, серпінді, барлық салада табысты векторды көп еңбектік және ұзақ іздеудегі өзекті әдіснамалық бағыт болып табылады [15].

Халықаралық дөңгелек үстелде тұжырымдады:

1. Мемлекеттік органдар жүргізетін әлеуметтік-экономикалық саясаттың негізі D + 3D парадигмасын ұсыну болып табылады. Қоғамдық қатынастарды үйлестіру экономикалық дамуды қоғамды одан әрі демократияландырумен, оның демографиялық, әсіресе жоғары рухани-адамгершілік деңгейімен үйлестірумен қамтамасыз етілуі керек.

2. «Гармония-дисгармония» қос ұғымын, оның «D + 3D» парадигмасын және экономикалық заңдылықтарды маңызды деп тану. Бұл әзірлемелер көптеген тілдерде, соның ішінде әлемнің барлық тілдерінде жарияланғанын және 8 миллионнан астам адам қатысатын Жаһандық Гармония Одағының сайтында жарияланғанын назарға алу (01.04.16 ж.). Әлеуметтік ғылымдар саласындағы қазақстандық ғалымдардың ғылыми зерттеулерінің осы теориялық және әдіснамалық бағытын басқару шешімдерінің шеңберін кеңейтуге, мемлекеттік жобалар мен бағдарламаларды іске асырудағы динамизмді қамтамасыз етуге мүмкіндік беретін басымдық ретінде, үлкен практикалық маңыздылығы ретінде бағалау.

3. Әлеуметтік-экономикалық гармония біліміндегі басты орын білім беру жүйесіне, студенттердің үйлесімді санасын қалыптастыруға берілуі керек. Жоғары сапалы білім жастардың рухани, гуманистік құндылықтар, мәдени дәстүрлер негізінде білім алуымен кәсіби білімді ұштастыруды қамтиды.

Бұл міндеттерді шешуге гармония-дисгармония «социумының дуалдылығы туралы» арнайы бөлімдерді, оның парадигмасы мен «Экономикалық теория», «Макро- және микроэкономика», «кәсіпкерлік», «жобаларды басқару» және т.б. оқу курстарының пәндік контекстіндегі заңдары туралы элективті курс университеттерінде ілгерілетудің ұсынылған БАҒДАРЛАМАСЫ бағытталған

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің аталған элективті курсты ашу туралы бастамасын қолдау және оны басқа университеттерге ұсыну қажет.

Осы бағдарлама шеңберінде әлеуметтік-экономикалық гармония мәселелеріне арналған оқулықтар мен құралдарды әзірлеу және жариялау бойынша ғалымдардың, мамандардың, бизнес-құрылымдар өкілдерінің бірлескен күш-жігері қажет.

4. Бизнес-тренингтер, біліктілікті арттыру бағдарламалары, конференциялар мен семинарлар – ғылым, білім беру және бизнестің тиімді өзара іс-қимылын күшейтуге бағытталуы тиіс. Өзара іс-қимыл және интеграция негізінде әлеуметтік-экономикалық гармония қағидаттарының өзектілігін, жаһандық және жергілікті маңыздылығын жалпы түсіну жатуға тиіс, бұл, атап айтқанда, әріптестік кәсіпкерлік құрылымдарды (экономикадағы кластерлер, отандық франчайзингтік жүйелер және т.б.) дамыту үшін маңызды.

Қорытындылай келе, жоғарыда көрсетілген салыстырудан көрініп отырғандай, қоғамның Гармонияға эволюциясы – бұл халықтар мен олардың өркениеттерінің тұрақты дамуының шынайы, нағыз үнемдеуші бағыты. Қазіргі заманғы көптеген қоғамдардың үйлесімсіз өмір сүруінен айырмашылығы.

Біздің ойымызша, жалпыға ортақ үміт: «Гармония әлемді құтқарады!»

Барлығына Алла Тағала көмектессін!

Бұл мақала басылымда жарияланған авторлық әзірлемелердің материалдары бойынша жазылған (әдебиеттер тізімін қараңыз).

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Коран и современная наука./Наука, религия и права человека. – Алматы, 2007. – 240 с.
2. Vaimuratov U. Harmony of Economy and Society The Paradigm of «D+3D», Laws and Problems. – USA: Published by Xlibris, 2014. – P.350.
3. Баймуратов У. Гармония общества и экономики: мировая парадигма. – Алматы: Экономика, 2010. – 360 с.
4. Баймуратов У. Открытие законов социальной Гармонии – результат синтеза духовных и научных знаний.//Доклады НАН РК. – № 1. – 2014. – С. 123-128.
5. Семашко Л.М. и 75 соавторов из 26 стран мира. Азбука Гармонии для Глобального мира, Гармоничной цивилизации и Тетратет мышления. Всемирный учебник. – СПб, 2012 – 336 с.
6. Нижегородцев Р.М. На пути к гармоничной экономике: глобальные вызовы и трансформация мировой парадигмы (размышления о новой книге У.Б.Баймуратова «Гармония общества и экономики: мировая парадигма»). // Вестник экономической интеграции. РАН. – Москва, 2011, № 11. – С. 163-166.
7. Hansen. L.P. (2007) The Richard T. Ely Lecture: Beliefs, Doubts and Learning: Valuing Macroeconomic Risk. The American Economic Review (May 2007). 97(2): 1-30 L. P. Hansen, "Beliefs, Doubts and Learning: Valuing Macroeconomic Risk," Richard T. Ely lecture, American Economic Review (May 2007). 97 (2): 1-30.
8. Akerlof, G. and P. Schiller P., Animal Spirits: How Human Psychology Drives the Economy, and Why It Matters for Global Capitalism. – М: Ooh United Ppess. – 2010. – 273 с. – ISBN 978-5-904522-33-9.
9. Eugene Fama and K. French, Forecasting Profitability and Earnings (2000).
10. Lloyd Stowell Shapley, University of California website.
11. О чем думают экономисты. Беседы с Нобелевскими лауреатами. Под редакцией Поль Самуэлсона и Ульяма Баркетта./Перевод с английского. 2-ое издание. – Москва, 2010. – С. 373.
12. Там же. С. 412.
13. Клейнер Г. Экономика должна быть гармоничной! // Газета «Экономика и жизнь». – № 19. – 2008.
14. Баймуратов У. Об открытии экономического закона доминантного возвышения духовных потребностей (роль исламской доктрины) //«ҚазЭУ хабаршысы». – «Вестник КазЭУ», 2014. – № 2 (98). – С. 11-23 (1,0 п.л.).
15. Социально-экономическая Гармония: парадигма, законы и проблемы. / Материалы Международного круглого стола / Под научной редакцией академика НАН РК У.Баймуратова. – Алматы, 2016. – 256 с.

У.Б. Баймуратов, академик Национальной академии наук Республики Казахстан,
директор Института социальной экономики и финансов
г. Алматы, Казахстан

Современная экономическая мысль: ее дуальность и направления

Аннотация. В данной публикации излагается эволюция экономической мысли от монизма до дуализма. Как и сама экономика мира, отдельных стран, экономическая мысль также дуальна.

Изложены особенности экономических учений о гармоничной и дисгармоничной экономиках.

Раскрывается сущность рождающегося учения о социально-экономической Гармонии, в которой господствующее место переходит к истинно духовно-нравственным началам.

Дан сравнительный анализ особенностей Гармонии и дисгармонии во всех сферах общества, включая экономическую.

Сформулированы понятие, особенности и объективные законы гармоничной экономики. Предложены пути использования нового методологического вектора для стабильного развития национальных экономик.

Ключевые слова: Экономическая мысль, дуальность, Гармония, Исламская доктрина, Законы, парадигма, Гармоничная экономика, Гармоничная экономическая мысль, радикально-либеральное мысль, новый вектор развития.

U.B. Baymuratov, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, Director of the Institute of Social Economy and Finance
Almaty, Kazakhstan

Modern economic thought: its duality and directions

Abstract. This publication outlines the evolution of economic thought from monism to dualism. Like the world economy itself, of individual countries, economic thought is also dual.

The features of economic doctrines about harmonious and disharmonious economies are stated.

The essence of the emerging doctrine of socio-economic harmony, in which the dominant place goes to the true spiritual and moral principles, is revealed.

A comparative analysis of the features of Harmony and disharmony in all spheres of society, including economic, is given.

The concept, features and objective laws of a harmonious economy are formulated. The ways of using the new methodological vector for the stable development of national economies are proposed.

Keywords: economic thought, duality, Harmony, Islamic doctrine, Laws, paradigm, Harmonious economy, Harmonious economic thought, radical liberal thought, new vector of development.

А. Шадманова, 2 курс магистранты
Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті,
Түркістан қ., Қазақстан

АҒЫЛШЫН ТІЛІ САБАҒЫНА КӨРКЕМ ӘДЕБИЕТТІ ҚОЛДАНУ

Түйіндеме. Бұл мақалада ағылшын тілі сабақтарында көркем әдебиетті қолдану қарастырылған. Көркем мәтіндерді қолданудың тиімділігі, олардың артықшылықтары, сондай-ақ көркем әдебиет оқушылардың зияткерлік және әлеуметтік дағдыларына қалай әсер ететіні қарастырылды. Әдеби мәтіндерді таңдау уақытында ескерілуі қажет ақпарат сарапталынып, оқу барысында оң нәтижелерге жету үшін ескерілетін мағлұмат қарастырылды. Сондай-ақ, әдеби мәтін бойынша оқу және жұмыс модельдері қарастырылды. Әр модельді қолдану арқылы оқушылар қандай дағдыларды меңгеретінін талдау жасалынды. Талқыланған модельдердің арасынан тиімдісін қолдану әрбір оқытушының өз таңдауы болып табылады. Мақалада қарастырылып жатқан мәселе бойынша жалпы мағлұмат алу үшін әдебиеттерді шолу әдісін қолдандық. Яғни, осы тақырып бойынша әдебиеттерді жинақтап, арасынан маңызды жұмыстарды таңдап алып, тақырып бойынша қажет мағлұматты алдық. Нәтижесінде біз көркем әдебиетті қолдану оқушылардың қабілеттері мен ынтасына оң әсер етеді деген қорытындыға келдік. Мәтінмен жұмыс істеу арқылы оқушылар ойлау қабілетін жетілдіріп, жалпы дамуы алға жылжыйды. Оған қоса оқушылар өздерінің пікірін білдіруді, басқа мәдениет өкілдерімен оңай тіл табысуды үйренеді. Мақаланың қорытындылары ағылшын тілінің оқытушыларына оқыту әдістерін жетілдіру үшін пайдалы болады.

Түйінді сөздер: көркем әдебиет, мәтін, шолу әдісі, мұғалім, шет тілі.

Кіріспе. Ағылшын тілінде көркем әдебиетті оқу ағылшын тілін үйренудің маңызды бөлігі болып табылады. Себебі ол сөйлеу әрекетінің маңызды түрлерінің бірі болып табылады, сөйлеуді түсінуден тығыз байланыстырады. Ағылшын көркем әдебиеті – бұл тарихтағы нақты қоғамдық-саяси дәуірлерге жататын, сол дәуірдің белгілі бір моралдық жүйелерді көрсететін әдебиет. Әрбір көркем шығарма белгілі бір идеалдар мен философиялық көзқарастардың жинағы болып табылады. Оған қоса, әрбір шығарманың өзіне тән әдеби ішкі (формальды, тілдік) бірлігі мен ерекшелігі болады.

Сараптамалық бөлім. Мұғалім көркем әдебиетті жарқын фигуралар мен нақты сөйлемдердің қайнар көзі ретінде қолданады. Өз мақсаттарына сай әдебиеттік шығармаларды қолдануға құқылы. Көркем шығармалар мұғалімге тек белгілі бір оқиғалар мен тұлғалардың мінездемесі немесе әдеби үзінді ретінде ғана қажет емес. Бұл жердегі басты мақсат мұғалім өзінің презентациясына көркем шығармаларды органикалық түрде қосып, өзінің жеткізгісі келетін ойды көркемдету болып табылады.

Көркем мәтінді оқу арқылы оқушылар өздерінің өзіндік жұмыс дағдыларын қалыптастырады. Семантикалық ақпаратты өңдеу, оқығанды жүйелеу және талдау, сөздікпен жұмыс жасау сынды қабілеттері дамып, өзінің қабілеттеріне деген сенімділік арттырылады [1].

Көркем әдебиет – бұл екінші тілдік тұлғаны қалыптастыру құралы, ол оқушының шет тілінде сөйлеу, басқа мәдениеттер өкілдерімен белсенді қарым-қатынас жасау, мәдениетін халықаралық деңгейде ұсыну қабілетін құрастырып, арттырады [2.]

Кітап оқу – адамның танымдық іс-әрекетінің негізгі түрлерінің бірі болып табылатын интеллектуалды жұмыс болып табылады. Оқу процесінде оқырманның шығармаға деген қызығушылығы пайда болып, оқырман біртіндеп белгілі бір әдебиетке, бір жанрға, белгілі бір білімге тұрақты және саналы ойлануға бейім болады. Оқу оқушының ойлау қабілетін дамытып, интеллектуалды түрде дамыған және әлеуметтік құнды адамның қасиеттерін қалыптастыруға алып келеді. Кітап оқу, әсіресе көркем әдебиетті оқу, кез-келген тілді үйрену процессінің міндетті құрамдас бөлігі болуы керек. Әсіресе шет тілін үйрену процессінде.

Көркем әдебиетті ағылшын тілі сабағында қолдануды жақтайтын мамандар өздерінің көзқарасын келесі себептермен түсіндіреді [3].

Лингвистикалық: әдебиет – бұл «өзгермейтін» тілдің, синтаксистік, лексикалық және грамматикалық үлгілердің қайнар көзі болып табылатын түпнұсқа материал.

Танымдық: әдебиет оқушыларды өз пікірлері мен ойларын білдіруге, өз көзқарастарын қорғауға ынталандыру арқылы сыни ойлау дағдыларын дамытуға көмектеседі. Әдебиет сонымен қатар оқушылардың өз арасында қарым-қатынасты орнатуға мүмкіндік береді. Оқылған көркем шығарманы одан әрі талқылау кезде студенттердің өзара әрекеттесуіне алып келеді.

Эстетикалық: көркем мәтінді оқу зерттелетін тілдің сұлулығын оның ең жақсы көрінісінде көруге көмектеседі. Әдебиет оқиғалар, орындар, кейіпкерлер мен қатынастар сипаттамаларының ең жақсы жазылған үлгілерін береді.

Жалпы білім беру: көркем әдебиетті оқу барысында оқушылар сыртқы әлем жайлы білімдері мен тәжірибелерін арттырады, ол әлеммен қарым-қатынас орнатады.

Мотивациялық: әдеби мәтін – бұл грамматикалық ережелер мен мәдени фактілер жиынтығы ғана емес, оған қоса әлеуметтік және мәдени факторларды әрі қарай зерттеуге деген оқушылар қызығушылығын арттырып, олардың жана қырларын тануына көмек береді.

Психологиялық: әдеби мәтін оқушылардың психологиялық қажеттіліктеріне сәйкес келеді, оқу процесін шығармашылық және тартымды етеді, студенттердің өзін-өзі бағалауын арттырады [4].

Қазіргі уақытта ағылшын тілін оқыту Қазақстан мектептері мен жоғары оқу орындарының оқу бағдарламасының маңызды бөлігі болып табылады. Жоғары оқу орындарында, мысалы, шет тілдерін білу көбінесе гуманитарлық және әлеуметтік-экономикалық ғылымдар факультеттеріне түсу үшін қажет, дегенмен студенттер әрдайым университетте шет тілінде еркін қарым-қатынас жасау үшін жеткілікті құзыреттерді ала бермейді. Бұның бір себептерінің бірі болып оқушылардың лексикалық кедейлігі болып табылады. Яғни ағылшын тілін оқыту барысында оқушылар

ағылшын тілінде мәтіндер мен шығармаларды оқуға аз көңіл бөлгендіктен олар өздерінің ағылшын сөздер қорын толтыра алмайды.

Шет тілін үйрету үшін көркем мәтіндерді таңдау көп сатылы процесс болып табылады және бұл мамандардың, соның ішінде осы іріктеумен айналысатын оқытушылардың әдебиетті қандай критерийлер негізінде бағалайтынына байланысты [5]. Біреулері тек уақыт сынағынан өткен, адамзат табиғатын зерттеуге елеулі үлес қосқан ұлы авторлардың туындыларын ғана ұсынатын болса, басқалары кез-келген шығарманы бағалау тарихи кезеңнің моральдарына тәуелділігін мойындайдайды [6].

Сонымен, мәтіндерді таңдау әртүрлі критерийлер негізінде және әртүрлі мақсаттар үшін жасалуы мүмкін. Сондықтан, мұғалімдерден қандай мәтіндерді қолданатындығы туралы сұрамас бұрын, олардың әдебиетке қалай қарайтындығын түсіну өте маңызды. Тұрақты құндылыққа ие шығармалар ретінде немесе белгілі бір функционалды қасиеттері бар мәтіндер ретінде, яғни белгілі бір дәрежеде оқытушы мен оқушылардың қажеттіліктеріне сәйкес келетін құрал ретінде. Іріктеудің маңызды критерийлері – мәтіннің лексикалық күрделілігінің студенттердің тілдік дайындық деңгейіне сәйкестігі, сондай-ақ осы мәтінге қатысты мәтін, жағдай және оқырман арасындағы тиімді өзара әрекеттесуді қамтамасыз ету мүмкіндігі [7]. Колли мен Слейтер мұғалімдер мәтіннің мәдени маңыздылығын және оның студенттерді қызықтыру қабілетін ескеруі керек деп санайды [8]. Олар мәтіннің студенттер үшін мазмұнының жеке маңыздылығы сияқты сипаттамасына ерекше назар аудару керек екенін көрсетеді. Майли мәтіндерді таңдау кезінде, ең алдымен студенттердің мүдделеріне сүйенуді ұсынады [9]. Мәтіндердің жасына келетін болсақ, Н. Загрядская әр түрлі дәуірлердің туындыларын пайдалануға болады деп санайды [5]. Бірақ автордың пікірінше, XX және XXI ғасырлардағы мәтіндер ағылшын тілін оқытуда ең тиімді болып табылады, өйткені олар «біздің уақытқа хронологиялық тұрғыдан жақын, студенттердің үлкен қызығушылығын тудырады және сипатталған оқиғаларға деген көзқарасын білдіре отырып, пікірталастарға қатысуға шақырады».

Осылайша, мәтіндерді таңдау кезінде олардың көптеген сипаттамаларды ескеру қажет, осыған орай таңдау жасау көбінесе қиын болатыны таңқаларлық емес. Мұғалімдер ағылшын тілін үйренуге арналған мәтіндерді таңдауда үлкен қиындықтарға тап болуы мүмкін, өйткені олардың жеке қалауы студенттердің әдеби талғамынан мүлдем өзгеше болуы мүмкін [10]. Ол мәтіндерді «сынақ және қателік» әдісімен таңдау мен [10] әріптестерімен кеңесуді ұсыныс етеді. Оның пікірінше, осы әдістерді қолдана отырып мұғалім оқушылардың қабілеттері мен мүдделерін барынша ескере отыра, мәтіннің тілдік және мәдени мазмұнының мектептер мен жоғары оқу орындарының жалпы оқу бағдарламасына сәйкестігін қамтамасыз ете алады.

Нәтижелер мен талқылаулар. Линдсей Кленфилд әдеби шығарманы оқудың үш негізгі тәсілін бөліп, оларды үш модельге біріктіреді [11]:

Мәдени модель – әдеби шығарма зерттеліп жатқан мәдениеттің ақпарат көзі немесе өнімі ретінде қарастырылады. Негізгі назар әлеуметтік, саяси, тарихи контекстке аударылып, шығарманың әдеби ағымдар мен жанрларға жіктелуі талқыланады. Бұл модель мұғалімге

көбірек бағытталған және негізінен университеттік оқыту тәжірибесінде кең таралған. Бұл модель қолданылған кезде, оқушылар мәтін жазылған тарихи және әлеуметтік-саяси жағдайлар туралы ақпарат, мәтінде көрініс тапқан идеологиялық ағымдар мен ерекше мәдениеттерді зерттейді, жазушының өмірі, оның өз уақытындағы әдеби қозғалыстар мен философиялық және діни ізденістердің бағыттары туралы егжей-тегжейлі ақпарат алады. Әдеби шығармаларды зерттеуге мәдени көзқарас аясында автордың өмірбаяны, оның жұмысының негізгі кезеңдері туралы әңгіме, осы шығармаға жататын әдеби бағыттың негізгі ерекшеліктерін түсіндіру сияқты әдістер қолданылады. Оқушыларға автордың портреті, жазушыны шабыттандырған адамдардың немесе жерлердің суреттері көрсетілген [12]. Ағылшын тілін оқытуда мәдени тәсілді қолдануды көптеген авторлар құптаған. Барлық зерттеушілер әдеби шығармаларды оқытудың мәдени тәсілін шет тілін оқыту тәжірибесінде тиімді деп санамайды. Бұл тәсілде сабаққа назар аудару оқушыдан мұғалімге ауысады және тілдік тәжірибеге аз уақыт бөлінеді [13]. Алайда, ағылшын тілі мұғалімдері бұл тәсілді қолдануды жалғастыруда. Мысалы, Айнидің зерттеуіне қатысқан оқытушылар өздерінің қалауларын мәдени тәсіл қолдану арқылы оқушылар мәтінді жақсы түсінуіне қол жеткізуге болатындығымен негіздеді [14].

Тілдік модель – шығарманы оқу кезінде лексикалық-грамматикалық құрылымдарға немесе мәтінді саналы түрде түсіндіруге мүмкіндік беретін стилистикалық талдауға көп көңіл бөлінетін модель. Бұл модель оқушыларға көбірек бағытталып олардың шет тілді жалпы меңгеруді арттыруға алып келеді. Әдебиетке көзқарасты толық етеді. Әдеби шығармалардың үзінділерімен жұмыс жасай отырып, оқушылар ағылшын тілін жетік меңгеріп қана қоймай, сыни тұрғыдан ойлауды дамытады және мәтіндерді түсіндіру дағдыларын жаттықтырады. Шет тілін оқытуға тілдік көзқарас аясында мәтінмен жұмыс істеудің келесі формалары қолданылады: мазмұнды қайталау, мәтіндегі олқылықтарды толтыру, оқығанды талқылау, әңгіме қалай аяқталатыны туралы болжам жасау, автордың финалынан басқа мәтін жазу [15], сондай-ақ, оқылған сюжет бойынша рөлдік ойындар және түсінуге арналған тесттерді шешу, мәтін үшін ең қолайлы тақырыпты немесе ең дәл түйіндемені таңдау [16]. Әдеби шығармаларды қолданудың тағы бір нұсқасы – көркем мәтіндерді олардың тілінің ерекшеліктері тұрғысынан терең талдау [17]. Шет тілін оқытуға тілдік көзқарасты жүзеге асырудың көптеген нұсқалары бар және ондағы әдебиеттерді әр түрлі мақсаттармен қолдануға болады: таза тілдік ресурс ретінде немесе материал ретінде, стилистикалық талдау оқудың мағынасын тереңірек түсінуге мүмкіндік береді.

Жеке өсу моделі – студенттер мен мәтінді оқу процесіне бағытталған. Бұл модель бойынша оқушылар көркем шығармамен танысу барысында өз пікірлерін білдіруге, өз тәжірибелерін сипаттауға, оқылған шығармаға деген көзқарасын білдіруге итермелейді. Бұл модель оқырман мен мәтіннің өзара әрекеттесуіне ықпал етеді, тілді үйренуді есте қаларлық, дербестендірілген етеді. Көркем шығармаларды зерттеудің «жеке өсу» тәсілі студенттерді мәтінді түсіндіру мен түсінуге өздерінің жеке және мәдени тәжірибелерін тартуға ынталандыруға негізделген [13]. Оқушылар шығарманың стилін талқылай отырып, немесе оның мазмұнын түсіндіре

отырып мәтінге байланысты өз пікірлерін айтуы керек. Бұл тәсіл оқушыларды оқуға қатысты тәуелсіз пікір қалыптастыруға ынталандырады. Бұл тәсілді қолдану кезінде мұғалім «беделді» сұхбаттасушы рөлін атқарып оқушыларды бағыттап отыруы мүмкін, немесе «оқырман» оқушылармен тең дәрежеге түсіп, олармен мәтінді формальді емес тұрғыдан талқылауы мүмкін.

Қорытынды. Қорытындылай келсек, ағылшын тілі сабағында көркем әдебиетті қолдану оқушылардың дамуына алып келеді. Оған қоса сабақ мақсаттарына жету жеңілдетіледі. Көркем әдебиеттің сарапталу критерийлерін қарастырып, олардың маңыздыларын қарастырып өттік. Көркем әдебиет жоғарыда қарастырылып өткен үш модельдің аясында қолданылуы мүмкін, оларды таңдау оқытушының жеке көзқарасына байланысты.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Перлова И. В. Мотивация самостоятельной работы в процессе иноязычного чтения. // Филологические науки. Вопросы теории и практики. № 1 (31) 2014. – 153-156 бб.
2. Пирогова О.Е. Чтение художественной литературы как средство формирования языковой личности. // Вестник ТвГУ. Серия «Филология». 2014. – № 1. – 231-235 бб.
3. Meloni, C. F. Reading for pleasure: Short Novels in Academic University ESL pro grams. // The Journal of Imagination in Language Learning and Teaching. Vol. II, 1994.
4. Tatsuki, D. H. Repositioning Literary Texts in Language Teaching: The State of the Art. // Kobe City University of Foreign Studies, Vol. 90, 2015.
5. Загрядская Н. А. (2017) Возможности использования художественных текстов на занятиях по английскому языку в неязыковом вузе (на примере направления «психология») // Мир науки, культуры, образования. № 2 (63). С. 21-23 б.
6. Carter R., McRae J. (1996) Language, Literature and the Learner: Creative Classroom Practice. New York: Routledge.
7. Luukka E. (2017) Selection, Frequency, and Functions of Literary Texts in Finnish General Upper-Secondary EFL Education. Scandinavian Journal of Educational Research, June, 1-16 б.
8. Collie J., Slater S. (1987) Literature in the Language Classroom: A Resource Book of Ideas and Activities. Cambridge: Cambridge University.
9. Maley A. (2001) Literature in the Language Classroom. The Cambridge Guide to TESOL (eds R. Carter, D. Nunan), Cambridge: Cambridge University, pp. 180-185.
10. Морозова И. Г. (2012) Использование художественных текстов для формирования социокультурной компетенции в процессе обучения иностранному языку в вузах // Актуальные вопросы филологии и методики преподавания иностранных языков: материалы третьей международной научной конференции. СПб.: Государственная полярная академия. 317–327 бет
11. Clanfield, L. Teaching materials: using literature in the EFL/ESL classroom. [Электронды материал]. www.onestopenglish.com/methodology/methodology/teaching-materials/teaching-materials-using-literature-in-the-efl/-esl-classroom/146508. article (қыру күні: 26.10.2020)

12. Белькова А. Е., Чубак П. А. (2016) Методические способы формирования читательского интереса // Молодой ученый. № 11. – С. 1663-1666 б.
13. Savvidou C. (2004) An integrated approach to teaching literature in the EFL classroom. The Internet TESL Journal, vol. 10, no 12, 1-6 б.
14. Ainy S. (2007) Use of Literature in Developing Learners' Speaking Skills in Bangladeshi EFL Contexts (PhD Thesis). Nottingham: University of Nottingham.
15. Van T. T.M. (2009) The Relevance of Literary Analysis to Teaching Literature in the EFL Classroom // English Teaching Forum. Vol. 47. No 3. 2-9 б.
16. Lazar G. (1993) Literature and Language Teaching: A Guide for Teachers and Trainers. Cambridge: Cambridge University.
17. Bloemert, J., Paran, A., Jansen, E., & van de Grift, W. (2017). Students' perspective on the benefits of EFL literature education. The Language Learning Journal, 170-179 б.

А. Шадманова, магистрантка 2 курса

Международный казахско-турецкий университет имени Ходжи Ахмеда Ясави
г. Туркестан, Казахстан

Применение художественной литературы на уроке английского языка

Аннотация. В данной статье рассматривается вопрос использования художественной литературы на уроках английского языка. Были рассмотрены вопросы эффективности использования художественных текстов, их преимущества, а также то, как художественная литература влияет на интеллектуальные и социальные навыки учащихся. Была проанализирована информация, которая должна учитываться при выборе литературных текстов, а также информация, которая должна учитываться для достижения положительных результатов в процессе чтения. Также были рассмотрены модели чтения и работы по литературному тексту. Проведен анализ того, какие навыки приобретают учащиеся с помощью каждой модели. Использование наиболее эффективной модели является выбором каждого преподавателя. В статье мы использовали метод обзора литературы для получения общих сведений по рассматриваемой проблеме. То есть, мы собрали литературу по данной теме, отобрали среди них важные работы и получили необходимые сведения по теме. В результате мы пришли к выводу, что использование художественной литературы положительно влияет на способности и мотивацию учащихся. Работая с текстом, учащиеся совершенствуют свое мышление и улучшают общее развитие. Кроме того, учащиеся учатся выражать свое мнение, легко ладить с представителями других культур. Выводы статьи будут полезны преподавателям английского языка для совершенствования методов обучения.

Ключевые слова. Художественная литература, текст, метод обзора, учитель, иностранный язык.

A. Shadmanova, undergraduate
International Kazakh-Turkish University named after Khoja Ahmed Yasavi
Turkestan, Kazakhstan

The use of fiction literature in English lessons

Abstract. This article discusses the use of fiction in English lessons. The issues of the effectiveness of using literary texts, their advantages, as well as how fiction affects the intellectual and social skills of students were considered. We analyzed the information that should be taken into account when choosing literary texts, as well as information that should be taken into account to achieve positive results in the reading process. Models of reading and working on a literary text were also considered. The analysis of what kind of skills students acquire using each model is carried out. Using the most effective model is the choice of each teacher. In this article, we used the literature review method to get general information about the problem under consideration. In other words, we have collected literature on this topic, selected important works among them, and received the necessary information on the topic. As a result, we concluded that the use of fiction has a positive effect on students' abilities and motivation. By working with text, students improve their thinking and overall development. In addition, students learn to express their opinions and get along easily with people from other cultures. The article's conclusions will be useful for English language teachers to improve their teaching methods.

Keywords: Fiction, text, review method, teacher, foreign language.

МРНТИ 06.73.15

Н. Оспан, магистрант
«Нархоз» Университеті» АҚ, Алматы қ., Қазақстан

САЛЫҚТЫҚ ӘКІМШІЛЕНДІРУ ЖҮЙЕСІНІҢ ТЕОРИЯЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ

Түйіндеме. Кредиттік мекемелер ұсынған банк жүйесі экономиканың нақты секторына олардың ірі инвесторларының бірі бола отырып, нарықтық экономиканың маңызды құрамдас бөлігі болып табылады. Мемлекет тарапынан қаржы секторын басқару, әсер ету және реттеу тетіктерінің бірі салықтар болып табылады. Салықтық бақылау жөніндегі салық органдары қызметінің сапасы ретінде салықтық әкімшілендірудің жай-күйі салық заңнамасының сипаттамасымен және кредиттік ұйымдар мен жеке тұлғаларға салықтық жүктеме деңгейімен қатар ұлттық салық жүйесінің бәсекеге қабілеттілігін бағалаудың маңызды өлшемі, тартымды инвестициялық ахуал жасау шарты болып табылады. Қазақстан Республикасының салық жүйесін реформалау процесі өте күрделі. Іс жүзінде кез келген заң жобасы күрт сынға ұшырайды, оны әзірлеу және талқылау кезеңінде қызу пікірталастар пайда болады. Бұл Қазақстан Республикасында экономикалық қатынастардың даму деңгейін ескеретін қазіргі заманғы жеке салық теориясы құрылмайтынына байланысты. Шетелдік консультанттардың ұсынымдарын олардың фрагментіне және біздің болмысымызды жеткіліксіз есепке алуға байланысты пайдалану жиі күтілетін оң нәтижелер бермейді. Сондықтан салық салуды реформалаудың қазіргі заманғы шетелдік тұжырымдамалары негізінде Республикада экономикалық қатынастарды дамыту ауқымына жауап беретін салық салуды дамыту мен жетілдірудің өзіндік теориясын құру қажет.

Түйінді сөздер: салықтар, корпоративтік табыс салығы, салықтық әкімшілендіру, салық жүйесі, салықтық бақылау.

Кіріспе. Қазіргі батыс экономикалық ой бірнеше ірі мектептерден тұрады, олардың әрқайсысының бірқатар бағыттары бар. Олардың кейбіреулері кейінсиандық негізгі постулаттарға тікелей негізделген, басқалары оларды даулайды. Бірақ көзқарастар қарама-қарсы болған жағдайда қазіргі заманғы ғылыми мектептердің барлық өкілдері дамыған мемлекеттер мемлекеттік реттеуді талап ететін аралас экономика жағдайында жұмыс істейтінін мойындайды.

Мемлекет рөліне және оның ақша қорлары жүйесіне деген барлық бұрынғы көзқарастардың негізінде әлеуметтік әділеттілік қағидаттарына

сәйкес кірістерді, ресурстар мен мүлікті орынды бөлу қажеттілігі пайда болды.

Салықтарды саралаудың негізгі екі принципін бөліп көрсетеді: алынатын пайда қағидаты және төлем қабілеттілігі қағидаты.

Біріншісі, әр түрлі салық төлеушілер үшін мемлекеттің пайдалы іс-қимылдарына сәйкес салық ауыртпалығы шамасындағы айырмашылықтарға жауап береді.

Екінші қағида, салық салудың өлшемділігін болжайды, бірақ субъективті ескіру емес, жекелеген салық төлеушілердің салық ауыртпалығын көтерудің объективті қабілетін болжайды. Іс жүзінде бұл қағиданы басқалармен ауыстыру қиын. Бірақ салық міндеттемелерінің салыстырмалы теңдігінің негізіне қандай нақты принцип қойылса да, «демократиялық» салық салу біріншіден, көлденеңінен теңдікті және екіншіден, тігінен теңдікті көздейді.

Біріншісі – қабылданған қағидалар тұрғысынан бірдей жағдайдағы барлық тұлғалар үшін міндеттеменің тікелей теңдігі; екіншісі – салық міндеттемелерін саралаудың олардың жағдайындағы айырмашылықтарға сәйкестігі. Екі қағида, шын мәнінде, салық салуда кемсітушілікке тыйым салу идеясын білдіреді. Жалпы салық салу қағидаларын таңдағаннан және қажетті соманы есептеуден кейін жүйенің жалпы құрылымын қалыптастыру, яғни салықтардың нақты түрлерін таңдау және олардың ставкаларын есептеу қажет. Мұндай есептеулер өндірушілер мен тұтынушылардың нарықтық мінез-құлқына салықтардың әсерін талдау негізінде жүзеге асырылады, бұл салықтардың бұрмалаушы әсерін анықтауға және олардың сипаттамаларын дұрыс таңдай отырып, жағымсыз бұрмалаулардың салыстырмалы азаюына (тиімділікке әсер ету) қол жеткізуге мүмкіндік береді.

Қоғамдық сектор экономикасының теориясын ұстанушылар салық жүйесінің қалыптасуы мен іс-әрекетінің нәтижелерін қоғамдық бақылау мүмкіндігін қамтамасыз етуге көп көңіл бөледі. Қазіргі уақытта әлемдік экономиканың жаһандануының белсенді өтіп бара жатқан процестеріне байланысты салық салу теориясы мен практикасы мәселелеріне назар ұдайы өсуде, жаңа әзірлемелерге деген қажеттілік туындайды.

Сараптамалық бөлім. Салықтық әкімшілендірудің мәнін теориялық ұғыну бойынша міндеттерді шешу шеңберінде мынаны баяндау мүмкін деп санаймыз:

– адамзаттың дамуы барысында «салықтану» мемлекеттік қаржы туралы ғылым аясында белсенді дамып келеді;

– салық салу объективті экономикалық процесс ретінде тұтастай алғанда экономикадағы мемлекеттің рөлінен және қаржы және салық саясатының жалпы міндеттерінен оқшау қарастырылмайды, бұл мемлекеттік реттеу жүйесіндегі қаржылық (салықтық) тетіктерді прагматикалық пайдалану мәселелеріне ерекше назар аударады;

– қоғамдық сектордың экономикалық теориясы шеңберінде салық салуға жаңа көзқараспен байланысты мәселелер қарастырылады: салықтардың қайтарымдылығын күшейту; нәтижеге бағдарланған шығыстарды бюджеттеу жүйесін енгізу, яғни шығындарды қаржыландырудан нәтижелер бойынша қаржыландыруға көшу.

Қазіргі жағдайда салық салу басты фискалдық арна болып табылатындықтан, ұлттық экономика шеңберінде де, халықаралық капитал қозғалысы жүйесінде де қаржы және ақша ағындарын реттеушіге айналады. Салық салудың теориялық тәсілдерінің өзгеруі барлық дамыған елдердің салық жүйелерінің дамуына әсер етеді.

Тұрақты үдемелі экономикалық даму процесін және дағдарыс құбылыстарын табысты еңсеруді қамтамасыз ету үшін мемлекеттер үкіметтері экономиканы реттеудің қабылданған теориялық тұжырымдамасына және экономикалық дамудың таңдалған үлгісіне сәйкес экономикаға мемлекеттік әсер ету жүйесінде бар әдістер арсеналын пайдаланады.

Қазіргі заманғы экономикада салық арқылы қайта бөлінетін мемлекеттік шығыстар мен қаржы үлесінің төндесі жоқ ұлғаюымен ілесе жүретін экономиканы дамытудағы мемлекеттің реттеуші рөлінің күшеюі байқалады. Сонымен қатар, мемлекеттің экономикадағы жаңа рөлін жүзеге асыру ғылыми негізделген, қарапайым салық төлеушілерге түсінікті және олар қолдайтын мемлекеттік салық саясатынсыз ойластырылмайды.

Жүргізілген зерттеу салық саясаты ұғымының мәні мен мазмұнын теориялық қайта пайымдаудың қажеттілігін көрсетті. Мемлекет қызметіндегі салық саясатының және ғылыми, оқу әдебиетіндегі, сондай-ақ кәсіби ортадағы кең зерттеудің күмәнсіз маңыздылығына қарамастан, мемлекеттік саясаттың осы бағыты экономикалық теория тұрғысынан өз көрінісін таппады.

В.Д. Мельников, В.Д. Ли «Жалпы қаржы курсы» жұмысында «Мемлекет салық саясатын – салық саласындағы іс-шаралар жүйесін – қоғамның әрбір нақты даму кезеңінің әлеуметтік-экономикалық және басқа да мақсаттары мен міндеттеріне байланысты қалыптасқан экономикалық саясатқа сәйкес жүргізетінін» атап өтеді [1].

Салық кодексінде салық саясаты ұғымына мынадай түсіндірме берілген:

«Салық саясаты мемлекеттің қаржылық қажеттіліктерін мемлекет пен салық төлеушілердің экономикалық мүдделерінің теңгерімін сақтау негізінде қамтамасыз ету мақсатында жаңа салықты және бюджетке төленетін басқа да міндетті төлемдерді белгілеу және қолданыстағыларын жою, ставкаларды, салық салу объектілерін және салық салумен байланысты объектілерді, салық және бюджетке төленетін басқа да міндетті төлемдер бойынша салық базасын өзгерту жөніндегі шаралар жиынтығын білдіреді» [2].

Осыған байланысты, «салық саясаты ұғымының мәні» және «мемлекеттің салық саясатының мазмұны» сұрақтарына заңнамалық жауаптар өз анықтамасына толығымен есеп бермейді. Салық саясатының мәні бойынша ғалымдардың, экономистердің ұстанымы қарама-қайшы. Бұл қарама-қайшылық шекараларды немесе салық саясатының ықпал ету саласын қабылдауға екі тәсілдемеден көрінеді.

Макродеңгейде түсіндірілетін неғұрлым тар тәсіл салық саясатын салық және бюджетке төленетін басқа да міндетті төлемдер саласында мемлекет жүргізетін іс-шаралар жүйесі ретінде сипаттайды. Бұл жағдайда

салық саясаты мемлекеттің фискалдық саясатының құрамдас бөлігі ретінде ғана қаралатын болады.

Қолданбалы деңгейде түсіндірілетін неғұрлым кең тәсіл тек фискалдық ғана емес, сонымен қатар салықтардың маңызды экономикалық мәнін қарастыруға негізделеді. Бұл жағдайда салық саясаты республиканың әлеуметтік-экономикалық даму деңгейін ескере отырып, мемлекет пен салық төлеушілердің экономикалық мүдделерін үйлестіруге ықпал ететін, экономикалық өсуді қамтамасыз ететін салық жүйесін қалыптастыруға бағытталған мемлекеттің экономикалық саясатының құрамдас бөлігі ретінде қарастырылады. Мұндай тәсілде салық саясаты фискалдық саясаттың бір бөлігі ғана емес, экономикалық саясаттың құралы бола отырып, экономиканы реттеудің маңызды жанама әдісі ретінде де әрекет етеді [3].

Біздің ойымызша, салық саясаты туралы ғалымдардың өрісін қарастыра отырып, салық саясатының келесі анықтамасын ұсынуға болады:

Салық саясаты – бұл республиканың ұлттық байлығын жинақтауды ынталандыруға және ұтымды пайдалануға бағытталған, экономика мен қоғам мүдделерін үйлестіруге ықпал ететін және сол арқылы қоғамның әлеуметтік-экономикалық прогресін қамтамасыз ететін салық жүйесін қалыптастыруға бағытталған мемлекеттің әлеуметтік-экономикалық саясатының құрамдас бөлігі.

Салық саясаты қаржы ресурстарын қайта бөлу есебінен мемлекет экономикасының дамуын реттеуге және ынталандыруға тиіс. Бұл қызметте мемлекет салықтар тән функцияларға сүйенеді және бұл функцияларды белсенді салық саясатын жүргізу үшін пайдаланады.

Олардың қатарына ұлттық экономиканы құрудың ұзақ мерзімді тұжырымдамасы бар келесі ерекшеліктер жатқызылды:

- ел экономикасының алдында тұрған проблемаларды айқын анықтау;

- мақсаттарды олардың маңыздылығы бойынша саралау және олардың ең маңыздысына қол жеткізуге күш-жігерді шоғырландыру;

- салықтық реформалардың шетелдік тәжірибесін зерделеу және талдау жұмыстарын жүргізу, реформалаудың әрбір бағдарламасын жүзеге асыру кезінде экономикалық нәтижелер, пайда мен шығындар туралы нақты түсінік беру;

- өткен жылдардағы бағдарламаларды іске асыру тиімділігін бағалау;

- қолда бар құралдарды талдау;

- бастапқы жағдайларды талдау.

Осылайша, «Қазақстан – 2030» Қазақстанның ұзақ мерзімді даму стратегиясы негізінде біздің республикамыздың фискалдық саясатының мақсаты ел экономикасының өнімділігін арттыру және әртараптандыру, әлеуметтік-экономикалық дамудың басым міндеттерін шешу мақсатында салық-бюджет саясатының тетіктерін жетілдіру [3].

Фискалдық саясаттың негізгі бағыттары қолданыстағы салық салу жүйесі мен әлемдік тәжірибені талдау және бағалау негізінде іскерлік

белсенділіктің өсуін ынталандыруды іске асыратын салықтық әкімшілендіруді жетілдіруді көздейді.

Салықтық әкімшілендіру тек нормативтік-құқықтық базаға бағынышты емес, сонымен қатар салық жүйесінің құрамдас бөлігі болып табылады.

Республиканың орта мерзімді фискалдык саясатында мынадай бағыттарда салық саясатын жетілдіру мәселелері қаралды:

– әлеуметтік салық және ҚҚС ставкаларын төмендету, жеке тұлғалардың кірістерін жалпыға бірдей декларациялауға көшу мүмкіндігін қарастыру, ақпараттық технологияларды қолдана отырып, салықтық әкімшілендіру бөлігінде заңнаманы одан әрі жетілдіру [4].

«Салық және бюджетке төленетін басқа да төлемдер туралы» Қазақстан Республикасының Кодексінде – «салықтық әкімшілендіру салық қызметі органдарының салықтық бақылауды жүзеге асыруы, мерзімінде орындалмаған салық міндеттемесін орындауды қамтамасыз ету тәсілдерін және салық берешегін мәжбүрлеп өндіріп алу шараларын қолдану, сондай-ақ Қазақстан Республикасының заңнамасына сәйкес салық төлеушілерге (салық агенттеріне) және басқа да уәкілетті мемлекеттік органдарға мемлекеттік қызметтер көрсету болып табылады» [4].

Салықтық әкімшілендірудің мұндай түсіндірмесі оның шынайы мазмұнын көрсетпейді. Салықтық әкімшілендірудің мәнін түсіну үшін бірқатар салық санаттарының өзара байланысы мен өзара шарттылығын түсінген жөн.

Салықтық әкімшілендірудің мәні мемлекет пен салық төлеушілер, салық органдары мен салық төлеушілер, мемлекет пен салық органдары арасындағы байланыстардың көптүрлілігімен сипатталатын салықтық қатынастар болып табылады. Бұл қатынастардың көп өлшемді жиынтығын қаржы, салық, бюджет және олармен өзара байланысты ұғымдар сияқты экономикалық санаттарға негіздейді.

Салықтардың жекелеген түрлері бойынша салық төлеушілерді есепке алуға және бақылауға бағытталған салықтық әкімшілендірудің тарихи қалыптасқан жүйесі салық төлеушілердің қызметін бақылауға кешенді тәсілде салық органдарының мүмкіндіктерін шектейді, олардың қаржылық жағдайына мониторинг жүргізу мен бағалауды толық көлемде қамтамасыз етпейді.

Нәтижелер мен талқылаулар. Қолданыстағы түрдегі салықтық әкімшілендіру жүйесі салық салудан кетудің әртүрлі схемаларын қадағалау мен бақылауды қиындатады. Салықтардың жекелеген түрлерін бақылауға бағдарлау салық органдарының жұмыс істеу тиімділігінің жалпы көрінісін бұрмалайды және салықтар мен алымдардың түсуін бақылау жөніндегі жұмыстар кешенін орындау үшін еңбек және материалдық-техникалық ресурстарды қайта бөлуді қиындатады.

Біздің ойымызша, салықтық әкімшілендіру объектілері болып табылатындар:

– біріншіден, мемлекеттің салық саясатын жүзеге асыру мақсатында жүзеге асырылатын салық органдарының қызметі;

– екіншіден, салық қатынастарының тікелей тізбегінде негізгі буын болып табылатын және экономиканы реттеудің құралы ретінде мемлекет пайдаланатын салықтар.

Біздің ойымызша, салықтық әкімшілендіру – салық және басқа да мемлекеттік уәкілетті органдар жүзеге асыратын, салық төлеушілерге қатысты белгілі бір билік өкілеттіктері бар салық өндірісін басқару процесі.

Мұндай тәсілде салықтық әкімшілендірудің мәні салық өндірісі, нысан – осы өндірісті басқару процесі, ал субъектілер – салықтық әкімшілендіруді жүзеге асыратын салық және өзге де органдар болып табылады. Бұл тәсілде екі маңызды элемент бар: салық өндірісі және салықтық әкімшілендіру субъектілері.

Бұл жағдайда «өндіріс» термині кездейсоқ таңдалмағанын байқаған жөн. «Бірдеңені жасау, орындау» деген жалпы мағына бере отырып, ол қандай да бір термин сияқты салықтарды есептеу мен төлеуге, сондай-ақ оларды есептеу мен төлеуге бақылауға байланысты барлық ықтимал аспектілерді жақсы сипаттауға мүмкіндік береді [5].

Біздің ойымызша, салық өндірісі – салық төлеушінің салық міндеттемесін ерікті түрде орындау тәртібін және салық төлеушілерді бақылау, реттеу және салық міндеттемесін орындауға мәжбүрлеу жөніндегі салық органдарының өкілеттіктерін айқындайтын заң жүзінде белгіленген тәсілдер мен әдістемелердің жиынтығы.

Осылайша, салық өндірісі салық төлеушілер мен салық органдары жүзеге асыратын қосарлас салық өндірістерінің жиынтығы болып табылады. Оның негізгі мақсатты бағдары өндірістің сәйкестік нәтижелерін, яғни есептелген және төленген салықтар көлемі.

Салық төлеуші жүзеге асырған салықтық іс жүргізу нәтижелері салық органдары алған нәтижелермен алшақтық болған кезде, көбінесе сот арқылы іске асырылатын оларды келісудің қосымша рәсімінің қажеттілігі туындайды, оның нәтижесінде осы нәтижелерді қабылдауға қарсы тарапты мәжбүрлеумен қандай да бір іс жүргізудің дұрыстығы айқындалады.

Осыған байланысты, салық өндірісінің элементтері салықтық әкімшілендіру элементтерінен ерекшеленетін болады.

Салық өндірісінің субъектілері салық органдары мен салық төлеушілер болып табылады, мәні – салық міндеттемесін орындау тәртібі және оның орындалуын бақылау, ал объектісі – оның орындалуын бақылаудың өзі мен тәсілдерін заңнамалық регламенттеу. Салықтық әкімшілендіру элементтерінің көп қырлылығын кестеден көруге болады.

Салық органдары – салық төлеушілерге қатысты заң негізінде белгілі бір билік (әкімшілік) өкілеттіктер берілген мемлекеттік салық және өзге де органдар.

Салық қатынастарының жиынтығы, шекаралар мен салықтық құқық бұзушылықтардың ережелерін белгілеу салық ортасын қалыптастырады. Салық ортасы мемлекеттің экономикасы мен саясатының әсерінен қалыптасады және дамиды, яғни салық ортасы – салық заңнамасымен айқындалған салықтарды белгілеу және жинау бойынша мемлекеттік – билік өкілеттіктерінің таралу саласы.

1-кесте. Салықтық әкімшілендіру элементтерінің көптірлілігі

Элементтер	Салықтық әкімшілендіру	Салық өндірісі
Нысан	1) Мемлекеттің салық саясатын іске асыру мақсатында жүзеге асырылатын салық органдарының қызметі; 2) Салық қатынастарының тізбегінде негізгі буын болып табылатын және экономиканы реттеудің құралы ретінде мемлекет пайдаланатын салықтар	1) Салық міндеттемесін орындау тәртібін және оның орындалуын бақылау тәсілдерін заңнамалық регламенттеу
Пән	1) Мемлекет пен салық төлеушілер, салық органдары мен салық төлеушілер, мемлекет пен салық органдары арасындағы байланыстардың көп қырлығымен сипатталатын салық қатынастары	1) Салық міндеттемесін орындау тәртібі және оның орындалуын бақылау
Субъект	1) салық органдары 2) салық төлеушілер 3) басқа мемлекеттік органдар	1) салық органдары 2) салық төлеушілер

Салықтық әкімшілендіруді дамыту мен жетілдірудің оңтайлы жолын айқындау үшін салық жүйесін құру және салық саясатын ұйымдастыру принциптерін белгілеу қажет, олар үш топқа бөлінеді:

1) ұйымдастырушылық, салық салу процесін әкімшілік басқаруда көрсетеді (жалпыға бірдей, біркелкі, икемділік);

2) экономикалық, салықтардың экономикаға әсерін айқындайтын (тиімділігі, үнемділігі, икемділігі);

3) құқықтық, салық қатынастарының заңнамалық айқындығын көрсететін (бірлік, тұрақтылық, айқындылық) [6].

Салықтық әкімшілендіру қазіргі заманғы отандық және әлемдік практикамен байытылған саяси, экономикалық, заң және басқа да ғылымдардың іргелі біліміне негізделеді. Ақпараттық қамтамасыз ету әдістерінің, тәсілдерінің және құралдарының жиынтығын билік және басқару органдары заңдарда берілген бағытты салық тетігіне беру үшін және өзгермелі экономикалық және саяси жағдайларда салық іс-қимылдарын үйлестіру үшін пайдаланады.

Қорытынды. Салықтық әкімшілендіруді жүргізу процесінде бақылау функциясын салық органдары, ал Қазақстан Республикасының Салық кодексінде көзделген жағдайларда кеден және құқық қорғау органдары іске асырады. Бұл функцияның негізгі мақсаты салық өндірісінің осындай деңгейін қамтамасыз ету болып табылады, бұл ретте салық заңнамасын бұзушылықтарды болдырмау немесе азайту, сондай-ақ осы бұзушылықтарды анықтау және алдын алу қамтамасыз етіледі. Салықтық бақылаудың негізгі нысандары: камералдық бақылау; салықтық тексерулер (құжаттамалық тексеру және хронометраждық зерттеу); салық және басқа да міндетті төлемдердің уақтылы түсуін бақылау; кіріс алу үшін пайдаланылатын үй-жайларды тексеру және тексеру; салық төлеушілерді есепке алу; салық салу объектілерін және т.б. есепке алу болып табылады. Салықтық бақылау әдістерін жүзеге асыру уақыты бойынша алдын ала, ағымдағы және кейінгі болып ажыратады [7].

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Мельников В.Д., Ли В.Д. Общий курс финансов: Учебник. – Алматы: Институт развития Казахстана, 2001. – 285 с.
2. Атапханов К.А. Фискальная система государства: роль и вопросы совершенствования. – Алматы: Ғылым, 1999. – 100 с.
3. Долгосрочная стратегия развития Казахстана «Казахстана – 2030» //Собрание актов Президента РК и Правительства РК. – 2017. – № 53. – С. 6-25.
4. Кодекс Республики Казахстан «О налогах и других обязательных платежах в бюджет» – Алматы: «Издательство Lem», 2019. – 429 с.
5. Миронова О.А., Ханафеев Ф.Ф. «Налоговое администрирование. – М.: Издательство «Омега-Л», 2018. – 288 с.
6. Вылкова Е.С., Романовский М.В. Налоговое планирование. – СПб.: Питер, 2014. – 303 с.
7. Кучеров И.И. Налоговое право России. – М.: Учебно-консультационный центр «Юринформ», 2011. – 360 с.

Н. Оспан, магистрант

АО «Университет «Нархоз», г. Алматы, Казахстан

Теоретические аспекты системы налогового администрирования

Аннотация. Банковская система, представленная кредитными учреждениями, является важной составляющей рыночной экономики, являясь одним из крупных инвесторов в реальный сектор экономики. Со стороны государства одним из механизмов управления, воздействия и регулирования финансового сектора являются налоги. Состояние налогового администрирования как качество деятельности налоговых органов по налоговому контролю, наряду с характеристикой налогового законодательства и уровнем налоговой нагрузки на кредитные организации и физические лица, является важнейшим критерием оценки конкурентоспособности национальной налоговой системы, условием создания привлекательного инвестиционного климата. Процесс реформирования налоговой системы Республики Казахстан очень сложный. Практически любой законопроект подвергается резкой критике, в период его разработки и обсуждения появляются бурные дискуссии. Это связано с тем, что в Республике Казахстан не создается современная собственная налоговая теория, учитывающая уровень развития экономических отношений. Использование рекомендаций зарубежных консультантов в связи с их фрагментом и недостаточным учетом нашего бытия не дает часто ожидаемых положительных результатов. Поэтому на основе современных зарубежных концепций реформирования налогообложения необходимо создать собственную теорию развития и совершенствования налогообложения, отвечающую масштабам развития экономических отношений в республике.

Ключевые слова: налоги, корпоративный подоходный налог, налоговое администрирование, налоговая система, налоговый контроль.

N. Ospan, undergraduate
“Narxoz” University” JSC, Almaty, Kazakhstan

Theoretical aspects of the tax administration system

Abstract. The banking system, represented by credit institutions, is an important component of the market economy, being one of the major investors in the real sector of the economy. On the part of the state, taxes are one of the mechanisms for managing, influencing and regulating the financial sector. The state tax administration as activities of tax authorities on tax control, along with the feature of tax legislation and tax burden on credit institutions and individuals is an important criterion in evaluating the competitiveness of the national tax system, the establishment of an attractive investment climate. The process of reforming the tax system of the Republic of Kazakhstan is very complex. Almost any bill is subject to sharp criticism, during its development and discussion there are heated discussions. This is due to the fact that the Republic of Kazakhstan does not create its own modern tax theory that takes into account the level of development of economic relations. Using the recommendations of foreign consultants due to their fragment and insufficient consideration of our being does not often give the expected positive results. Therefore, on the basis of modern foreign concepts of tax reform, it is necessary to create your own theory of development and improvement of taxation, which corresponds to the scale of development of economic relations in the Republic.

Keywords: taxes, corporate income tax, tax administration, tax system, tax control.

А.Т. Ускеленова¹, доктор экономических наук
К. Мелисова², магистрант

^{1, 2} Казахская академия транспорта и коммуникаций имени М. Тынышпаева, г. Алматы, Казахстан

МАШИНОСТРОЕНИЕ КАК ДРАЙВЕР КАЗАХСТАНСКОЙ ОБРАБАТЫВАЮЩЕЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ В УСЛОВИЯХ ИНТЕГРАЦИИ

Аннотация. В данной статье рассмотрены вопросы развития производственных процессов в условиях интеграции, позволяющие повысить конкурентоспособность отрасли, сконцентрировать производственный, денежный и товарный капитал, увеличить скорость воспроизводства, внедрить инновации, производить продукты с высокой добавленной стоимостью и выходить на мировые рынки. Проанализированы особенности роста машиностроительной отрасли, определяющие энергоемкость и материалоемкость экономики, производительность труда, уровень генерации инноваций, уровень экологической безопасности промышленного производства и экономическую безопасность страны.

Выявлена и обоснована необходимость концентрации акцента на «усложнение» национальной экономики и диверсификацию тех отраслей промышленности, дающих максимальный мультипликативный эффект и качественный рост экономики. На основе проведенного исследования автором предлагается активизация инновационного развития машиностроения как драйвера индустриализации Казахстана. Выявлена и обоснована необходимость роста отечественного машиностроения, которое обеспечивает экономику страны средствами производства, содействует развитию всех обрабатывающих производств, топливно-энергетического, транспортно-логистического, добывающего секторов экономики и сельского хозяйства.

Ключевые слова: индустриализация экономики, машиностроение, наукоемкая продукция, производство, промышленность, индустриализация, научно-технический прогресс, диверсификация

Введение. Важной задачей, стоящей перед органами власти всех уровней является поиск источников развития в приоритетных отраслях экономики (машиностроение, металлургия, химическая промышленность, лесопромышленный комплекс, сельское хозяйство и т.п.) и формирование вертикально интегрированных структур, так или иначе подконтрольных государству [1].

Данные структуры позволяют повысить уровень их конкурентоспособности на мировых рынках и характеризуются созданием единых технологических цепочек добавленной стоимости в рамках одной организационной структуры, что ведет к возможности минимизации издержек производства за счет использования трансфертных цен, устранения «двойной маргинализации» и нулевой рентабельности на промежуточных техноло-

гических этапах. Их деятельность позволяет концентрировать производственный, денежный и товарный капитал, увеличивать скорость его воспроизводства, внедрять инновации, производить продукты с высокой добавленной стоимостью, выходить на мировые рынки [2, 3].

В национальной экономике Казахстана функционирование вертикально интегрированных структур имеет некоторые особенности, которые возникли в условиях формирования данных компаний после разрушения основных производственных цепочек, вызванным распадом СССР. Структура таких субъектов зачастую не позволяла полноценно реализовать вертикальную интеграцию производственного капитала, так как при принятии решений о вхождении в структуру использовался не экономический принцип (технологическая общность), а доступность активов для инициатора объединения. Поэтому эффективность функционирования таких компаний зачастую крайне низкая.

Экспериментальная часть. Машиностроение является неотъемлемой частью индустриализации экономики и важнейшей отраслью любого индустриально развитого государства. Устойчивое развитие и надежное функционирование машиностроения во многом определяют энергоёмкость и материалоемкость экономики, производительность труда, уровень экологической безопасности промышленного производства и, в конечном итоге, экономическую безопасность страны.

На текущий момент машиностроение занимает одну из лидирующих позиций по добавленной стоимости продукции среди отраслей промышленности и имеет самый крупный, и постоянно растущий ассортимент продукции: самолеты, автомобили, аграрная техника, электроника, различное оборудование и т.д.

Машиностроение является одной из ключевых отраслей мировой промышленности, степень развития которой отражает уровень экономики страны. Абсолютное большинство мировых лидеров в машиностроении были выращены в развитых странах мира. Кроме того, именно машиностроение является лидером по привлечению и генерации инноваций.

По данным индекса «2017 Strategy & Global Innovation 1000» 10 из 20 крупнейших по объемам вложений в НИОКР компаний мира относятся к отрасли машиностроения (в 2016 году – 9/20, в 2015 – 9/20, в 2013 – 4/10, в 2012 – 4/10, в 2011 – 4/10, в 2010 – 4/10) [4]. Этот тренд делает данную индустрию крупнейшим потребителем и источником инвестиций в экономике технологически развитых стран. В развитых странах доля машиностроительного производства составляет 30-50% от общего объема промышленной продукции (в Германии – 53,6%, Японии – 51,5%, Англии – 39,6%, Италии – 36,4%, Китае – 35,2%).

Например, Германия отличается крайне диверсифицированным и многоотраслевым машиностроительным производством, наиболее развитыми сегментами в этой стране являются автомобилестроение, производство оборудования и электротехники. Доля немецкого экспорта машиностроительной продукции составляет 20,4% от мирового рынка экспорта.

В США высочайший уровень развития машиностроения представлен всеми отраслями, включая общее, авиационное, автомобильное машиностроение, судостроение и т.д. США являются крупнейшими производителями

лями наукоемкой продукции – около 40% мирового производства, а также лидером по части экспорта авиационной промышленности.

Япония, в свою очередь, одна из самых технологически развитых и передовых стран в мире, позиционирует машиностроение как основу промышленности страны. Высокоразвитые отрасли автомобилестроения, электрооборудования и робототехники (16,4 % функционирующих в мире промышленных роботов) позволили Японии выйти на 3 место в мире по показателям уровня ВВП. Стоит особо отметить, что Япония, наряду с Германией, является передовой страной по разработкам в сфере робототехники.

В Казахстане отрасли машиностроения являются основными направлениями в рамках Государственной программы индустриально-инновационного развития Республики Казахстан на 2015-2019 гг. [5]. На первом этапе индустриализации страны машиностроение было определено одним из приоритетов по государственной поддержке и стимулированию экономического роста. [6].

При разработке второго этапа индустриализации страны различные отраслевые программы были объединены в рамках Единой государственной программы для преодоления фрагментации, тем самым в значительной степени переформулировав цели в индустриальной политике. Вторая пятилетка включила общесистемные меры индустриального развития в финансовом секторе, людских ресурсах, инфраструктуре, технологиях и инновациях, интернационализации, малом и среднем предпринимательстве, промышленном регулировании. Кроме того, были определены адресные меры поддержки, предполагающие поддержку в 14 секторах обрабатывающей промышленности. В связи с чем, развитие всей обрабатывающей промышленности было подведено под единую программу и условия, без разделения на индивидуальные отраслевые программы.

В настоящее время Казахстан смотрит в сторону новых технологических решений и внедрения передового мирового опыта по развитию не только экономики, в целом, но и обрабатывающей промышленности, в частности. В связи с этим, Глава государства Н. Назарбаев в послании народу Казахстана от 10 января 2018 года «Новые возможности развития в условиях четвертой промышленной революции» [7] первым приоритетом поставил индустриализацию, в качестве основного драйвера развития отечественной экономики. Индустриализация предполагает усложнение экономики страны, наращивание компетенций, создание высокотехнологичных производств и качественной научно-технологической базы, а также продвижение в цепочке добавленной стоимости. Вследствие этого, в экономике страны стоит задача по росту влияния обрабатывающей промышленности. На данный момент вся обрабатывающая промышленность занимает порядка 11,2% в ВВП страны. Драйверами казахстанской обрабатывающей промышленности являются металлургия (43,6% от общего объема производства обрабатывающей промышленности), производство продуктов питания (15,8%), машиностроение (10,7%), производство кокса и нефтепродуктов (7,7%). В сравнении с развитыми странами мира, такая относительно низкая доля машиностроения создает условия для возможного дальнейшего развития отрасли машиностроения.

Для дальнейшего развития страны и «усложнения» экономики и диверсификации промышленности необходима концентрация на тех отраслях промышленности, которые дают максимальный эффект в реализации поставленных задач. Так, в мировой практике, наибольшую «технологическую сложность» генерируют три отрасли обрабатывающей промышленности – машиностроение, химическая промышленность и фармацевтика. Однако их суммарная доля в ВВП Казахстана занимает всего 1,4%, из которых 0,6% составляет машиностроение. Вследствие этого, полноценная поддержка машиностроения позволит не только обеспечить должное развитие отрасли, но и обеспечит качественный рост всей экономики в целом.

Немаловажным фактором является высокая импортная зависимость экономики Казахстана в части машиностроительной продукции (более 40% объёма импорта), как в части конечной продукции (автомобили, электроника, электрические машины и транспортные средства и пр.), промежуточных товаров (комплектующие), так и в части средств производства (станки и оборудование). Средний показатель соотношения объема производства к импорту составляет 1 к 4. Несмотря на то, что в мире ни одно государство не может обеспечить внутренний рынок исключительно собственной продукцией, во многих развитых странах данный показатель близок к коэффициенту 1 к 1.

Более того, спрос недропользователей, в основном, удовлетворяется за счёт импортной продукции машиностроения. Соотношение объема производства к импорту составляет в нефтегазовом машиностроении – 1 к 6 \$ США, в горнорудном машиностроении – 1 к 20\$ США.

Развитие отечественного машиностроения позволит существенно повлиять на снижение рисков в сфере недропользования. Учитывая историческую специализацию страны в добыче нефти и твердых полезных ископаемых, развитие машиностроения позволит укрепить эти направления и обеспечить стратегическую безопасность.

В мировой практике существует термин «непрерывные» производства. К таковым относятся предприятия химической промышленности и металлургии. На данный момент в Казахстане наблюдается высокая доля «непрерывных» производств, обусловленных, в первую очередь, предприятиями горно-металлургического комплекса (ГМК). Данная зависимость обрабатывающей промышленности может усилить негативные последствия экономического кризиса, так как существенная доля предприятий будет вынуждена продолжать работу «на склад» и «себе в убыток», либо сократить объемы производства (остановить часть мощностей), что в итоге приведёт к дополнительным серьезным затратам.

Развитие отраслей обрабатывающей промышленности, и, в первую очередь *машиностроения*, позволит снизить общие негативные последствия свертывания «непрерывных» производств, обеспечивая гибкость промышленности. Одним из основных преимуществ развития отраслей машиностроения является мощный *мультипликативный эффект*. Мультипликативный эффект отражает степень влияния отдельной отрасли или сектора на рост экономики в целом посредством создания дополнительного спроса в других отраслях и секторах экономики, и, следовательно, рабочих мест (развитие в отрасли одного рабочего места стимулирует создание порядка 7-8 рабочих мест в смежных отраслях). Так, согласно исследованию

дованиям, производство машин и оборудования, электрооборудования, транспортных средств, которые относятся к отраслям машиностроения, имеет наибольший мультипликативный эффект на другие отрасли экономики.

К примеру, в США автомобильная промышленность с объемом производства порядка 735 млрд. долл. создает дополнительно в других отраслях экономики мультипликативный эффект в размере около 2 трлн. долл. То есть 1 доллар производства в автомобильной промышленности создает 2.72 долл. производства в других секторах экономики, таких как энергетика, торговля, логистика и пр. Такой же эффект создается при развитии других отраслей машиностроения (производственного, сельскохозяйственного и др.). Таким образом, машиностроение обеспечивает экономику страны средствами производства, содействует развитию всех остальных обрабатывающих производств, энергетического, добывающего и топливного секторов, отраслей сельского, лесного и рыбного хозяйства.

Развитие машиностроения в Казахстане позволит повысить технологическую и инновационную сложность экономики. В рамках новых технологических трендов, таких как Индустрия 4.0, вся промышленность, в частности машиностроение, направлена на увеличение эффективности и производительности путем принятия высокотехнологичных решений по автоматизации и цифровизации производства.

Результаты и обсуждения. Как показывает практика, технологическое развитие любой страны определяется уровнем развития отрасли машиностроения. Машиностроительная отрасль обеспечивает конкурентоспособность экономики в целом, и тем самым увеличивает занятость населения за счет огромного комплексного эффекта для развития смежных отраслей. От уровня развитости отрасли машиностроения зависит и общий уровень инновационного развития общества и, как следствие, – качество жизни населения. Процесс постоянного совершенствования машиностроения активизирует инновационное развитие.

Конечный результат индустриализации сводится к международной конкурентоспособности предприятий обрабатывающей промышленности. Достижение такого результата будет подтверждаться ростом экспорта казахстанских товаров, расширением и «усложнением» номенклатуры, а также успешной конкуренцией с зарубежными поставщиками на внутреннем рынке. Более того, учитывая высокий мультипликативный эффект, машиностроение, наряду с отраслями металлургии и химической промышленности является основным драйвером прогресса обрабатывающей промышленности, при развитии которого возможен качественный рост и дальнейшая диверсификация экономики, что является основной целью всей государственной политики Казахстана.

Анализ структуры ВВП показал, что наибольшую долю в общей структуре занимает сектор услуг 63,6%, а промышленность составляет 24,5%. В структуре промышленности доминирует горнодобывающая промышленность (13,3%) [8]. Это объясняется тем, что пока основным направлением остается разведка и добыча нефти и твердых полезных ископаемых. Однако, обрабатывающая промышленность (11,2%) также имеет существенную долю в структуре ВВП. Отрасль машиностроения вместе с производством и ремонтом и установкой машин и оборудования состав-

ляет 0,9% в общей структуре ВВП. В Казахстане на данный момент пока крупнейшей отраслью обрабатывающей промышленности остается металлургия.

Если условно поделить обрабатывающую промышленность на составляющие отрасли по их вкладу в саму структуру обрабатывающей промышленности и технологической сложности, то получается, что само машиностроение без учета сектора «ремонт и установка машин и оборудования» в структуре ВВП составляет 0,6% и относится к категории с высокой технологической сложностью производимой продукции. Согласно мировому индексу технологической сложности, в обрабатывающей промышленности к категории с высокой технологической сложностью относятся 3 сектора – машиностроение, химическая промышленность и фармацевтика. Эти сектора обладают наибольшей добавленной стоимостью и технологической сложностью, а также обладают потенциалом качественного развития, как смежных отраслей, так и всей экономики в целом. В Казахстане данные 3 отрасли занимают в общей структуре ВВП всего 1,4%, что является крайне малым показателем. Для качественного роста обрабатывающей промышленности и экономики в целом, стоит развивать именно данные отрасли, ввиду того, что машиностроение даст наибольший мультипликативный эффект для обеспечения качественного роста всей экономики страны.

Основную же долю в структуре ВВП в рамках обрабатывающей промышленности занимают отрасли с низкой (4,4% от доли ВВП) и средней технологической сложностью (5,5%), которые не приводят к существенному технологическому прогрессу экономики. Вследствие этого, выявляется, что для существенного и качественного роста экономики страны развитые экономики выбрали путь развития отраслей промышленности с высокой технологической сложностью.

Анализ структуры обрабатывающей промышленности показывает, что за период двух пятилеток индустриализации произошли определенные изменения (рисунок 3). Так, во-первых, наблюдается рост объема производства в самой обрабатывающей промышленности в 2,5 раза, а во-вторых, доля отрасли машиностроения в общей структуре возросла на 0,9 п.п. Стоит также отметить, что доля крупнейшей отрасли обрабатывающей промышленности – металлургической промышленности – также возросла, на 2,1 п.п. Можно сделать вывод, что программа индустриализации оказала более значительное влияние на рост металлургической отрасли, нежели машиностроения. С другой стороны, нельзя не отметить, что машиностроение с соответствующим ростом всей обрабатывающей промышленности не только сумело сохранить долю, но и показало её рост.

Вместе с тем, рост объема производства в денежном выражении связан, в первую очередь, с девальвацией национальной валюты по отношению к доллару США в 2,25 раза за тот же период, направленной на поддержку экспорта традиционных сырьевых секторов Казахстана. При этом сектора, ориентированные преимущественно на внутренний рынок, показывают закономерное снижение своей относительной доли в обрабатывающей промышленности.

По данным Национального банка Республики Казахстан курс казахстанского тенге к доллару США составил: на 31.12.2010 г. –

KZT/USD = 147,40; на 31.12.2017 г. – KZT/USD = 332,33 и на 31.08.2020 года – KZT/USD = 418.

На данный момент, драйверами казахстанской обрабатывающей промышленности являются металлургия (43,6% от общего объема производства обрабатывающей промышленности), продукты питания (15,8%), продукция машиностроения (10,7%), кокс и нефтепродукты (7,7%).

Рисунок 1 – Структура производства обрабатывающей промышленности [8]

Анализ отрасли машиностроения показал (рисунок 4), что рынок машиностроения в Республике Казахстан является достаточно объемным – 13,3 млрд. долл. США в 2017 г. За период с 2010 по 2017 годы объем рынка существенно менялся.

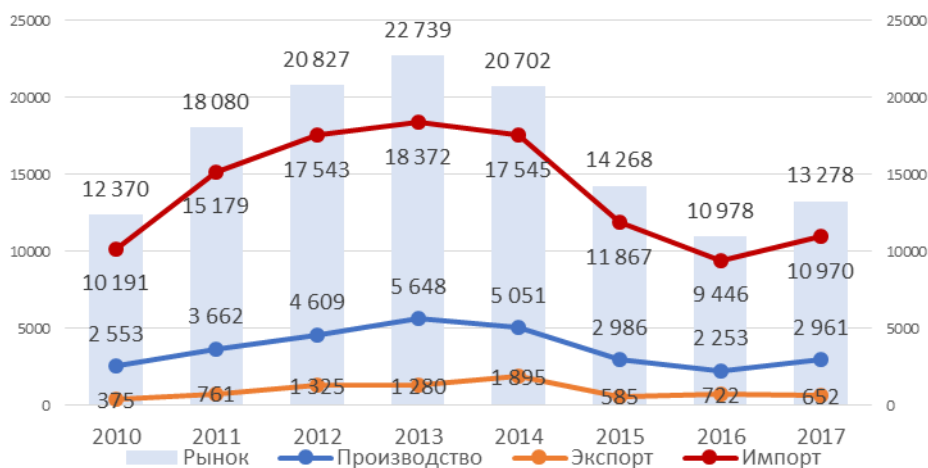

Рисунок 2 – Объем рынка машиностроения за 2010-2017 гг. млн. долл. США [8]

В результате, наблюдался постепенный рост с 2010 по 2013 годы с 10,2 до 18,4 млрд. долл. США ввиду улучшения благосостояния населения страны и развития внутренних производств, в первую очередь, по Государственной программе форсированного индустриально-инновационного развития на 2010-2014 годы. Затем наблюдается постепенное снижение с 2013 по 2016 год до 9,5 млрд. долл. США. Снижение внутреннего рынка посредством спада внутреннего производства и сокращения объема импорта связано с завершением цикла инвестиций. Так, например, по данным НБ РК, объем прямых иностранных инвестиций в Республику Казахстан сократился в 2,3 раза с 14,27 млрд. долл. США в 2009 году до 6,17 млрд. долл. США в 2015 году. В 2016 году отмечен пик притока иностранного капитала (16,97 млрд. долл. США), связанный, главным образом с запуском Кашаган Петролиум Оперейтинг. В 2017 году добыча нефти на месторождении перешла в операционную фазу. В дальнейшем, рост иностранных инвестиций будет связан с разработкой Карачаганакского, Тенгизского месторождений и, возможно, второй очередью разработки Кашагана. В целом, следует отметить сохранение узконаправленного характера внешних инвестиций (в горнодобывающий сектор), при этом, практически не сопровождающихся развитием внутренних поставщиков.

Тяжелая макроэкономическая ситуация в регионе повлияла на снижение благосостояния населения, ударила по промышленному производству и вынудила весь региональный рынок сократиться. Многие отечественные предприятия не были готовы к этому, ввиду низкой локализации, моноориентированности сбыта производимой продукции (на закуп, экспорт преимущественно на один рынок России), а также высокой зависимости от государственной поддержки. Так, только в 2017 году объем внутреннего рынка машиностроения достиг и немного превысил уровень 2010 года.

Стоит отметить, что внутренне производство, в основном, направлено на удовлетворение внутренней потребности страны. Так, за 2017 год отечественное производство покрыло порядка 22,3% рынка машиностроения страны, остальное было замещено импортной продукцией. По итогам 2017 года объем производства отрасли машиностроения в денежном (долларовом) выражении вырос на 31,4% по сравнению с 2018 годом и достиг отметки 2 961 млн. долл. США (~998,2 млрд. тенге).

Расчёт и обработка статистических данных были проведены в единой валюте, чтобы, во-первых, сохранить единообразие сравниваемых цифр, а во-вторых, ввиду относительно небольшой локализации производства машиностроительной продукции, выражение цифр в долларовом эквиваленте позволит более точно подойти к анализу спада и роста в машиностроении.

Рост объема производства в основном обеспечен за счет увеличения физического объема производства продукции железнодорожного транспорта, машиностроения, автотранспортных средств, а также за счет роста продукции электротехнического машиностроения. В 2017 году произошёл восстановительный процесс производства в машиностроении, где до этого периода наблюдался спад.

Отечественный экспорт продукции машиностроения является наибольшим по объему в сравнении с объемом производства. На данный момент этот показатель составляет порядка 22% от объема отечественного

производства. Однако стоит отметить, что существенная доля экспорта является товарами реэкспорта, такими как сотовые телефоны, летательные аппараты, морские суда, прочая машиностроительная продукция, которая не производится на территории Казахстана.

Основную долю рынка машиностроения в Казахстане занимает импорт. На данный момент объем импорта составляет практически 11 млрд. долл. США, что немногим больше уровня 2010 года. Импорт на внутреннем рынке машиностроения РК занимает 82,6%, в основном это электробытовая техника, средства связи, автотранспортные средства и прочая широкая потребительская номенклатура продукции машиностроения, которая:

- 1) не имеет аналогов производства внутри страны,
- 2) производится в недостаточных объемах,
- 3) не удовлетворяет потребителей по качеству,
- 4) зарубежные поставщики предложили более выгодные условия поставки, в том числе по цене.

Заключение. На протяжении всего рассматриваемого периода объем импорта машиностроительной продукции занимает существенную долю на рынке Казахстана – более 80%. Это обусловлено отсутствием ряда производств машиностроительной продукции как высокотехнологичной (станки, процессоры, исследовательское оборудование), так и массового производства (сотовые телефоны, бытовая техника). Также, немаловажно, что ввиду низкой локализации ряда машиностроительных производств, большие объемы импорта дополняются продукцией комплектующих для последующей сборки на производствах внутри страны (легковые автомобили, железнодорожная и сельскохозяйственная техника).

Таким образом, рынок машиностроения Казахстана сильно подвержен внешним макроэкономическим воздействиям, таким как санкционные войны России, снижение темпов роста экономики самой России, запрет транзита машиностроительной продукции (комплектующих) через территорию России в Казахстан, снижение покупательской способности в странах-соседах. Основной причиной столь высокого влияния макроэкономических явлений является недостаточная конкурентоспособность отечественного машиностроения как внутри страны, так и на внешних рынках. В том числе, это связано с низкой локализацией производимой продукции, сильной зависимостью от государственной поддержки производств, недиверсифицированностью рынков сбыта. Более того, существенными и основополагающими тормозами развития внутреннего рынка машиностроения, так же, как и производственного потенциала Казахстана являются ряд системных проблем и рисков

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Кожевников С.А. Институциональные и экономические основы вертикальной интеграции // Проблемы развития территорий. – 2015. – № 4(78). – С. 142-156

2. Ильин В.А., Поварова А.И., Сычев М.Ф. Влияние интересов собственников металлургических корпораций на социально-экономическое развитие: препринт. – Вологда: ИСЭРТ РАН, 2012.

3. Хантуева Е.А. Интегрированные корпоративные структуры: зарубежный опыт создания и функционирования [Электронный ресурс] // Управление экономическими системами. – URL: <http://www.uecs.ru/teoriya-upravleniya/item/914-2011-12-26-10-07-09> (дата обращения: 18.06. 2016)

4. Исследование Global Innovation 1000 в 2018 году. – доступ: <https://www.strategyand.pwc.com/gx/en/insights/innovation1000.html>

5. Государственная программа индустриально-инновационного развития РК на 2015-2019 гг. – доступ: <http://miid.gov.kz/ru/kategorii/programma-industrializacii>

6. План мероприятий Правительства Республики Казахстан по реализации Государственной программы форсированного индустриально-инновационного развития Республики Казахстан на 2010-2014 годы. – доступ: <http://miid.gov.kz/ru/pages/plan-meropriyatij-pravitelstva-respubliki-kazahstan-po-realizacii-gosudarstvennoy-programmy>

7. Послание Президента Республики Казахстан Н. Назарбаева народу Казахстана. 10 января 2018 г. «Новые возможности развития в условиях четвертой промышленной революции». – доступ: https://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-prezidenta-respubliki-kazahstan-n-nazarbaeva-narodu-kazahstana-10-yanvarya-2018-g

8. Комплексный план развития машиностроения Республики Казахстан на 2019-2030 годы. – Астана, 2018.– доступ: <https://smkz.kz> > img > komp-plan2019-2030

А.Т. Ускеленова¹, экономика ғылымдарының докторы

К. Мелисова², магистрант

^{1, 2} М. Тынышпаев атындағы Қазақ Көлік және коммуникация академиясы, Алматы қ., Қазақстан

Интеграция жағдайында көлік өндірісі қазақстандық өңдеуші өнеркәсіптің драйвері ретінде

Түйіндемe. Бұл мақалада саланың бәсекеге қабілеттілігін арттыруға, өндірістік, ақша және тауар капиталын шоғырландыруға, сұрақ жүргізу жылдамдығын арттыруға, инновацияларды енгізуге, қосылған құны жоғары өнімдер шығаруға және әлемдік нарықтарға шығуға мүмкіндік беретін интеграция жағдайындағы өндірістік процестерді дамыту мәселелері қарастырылған. Экономиканың энергия сыйымдылығы мен материал сыйымдылығын, еңбек өнімділігін, инновацияларды генерациялау деңгейін, өнеркәсіптік өндірістің экологиялық қауіпсіздік деңгейін және елдің экономикалық қауіпсіздігін айқындайтын машина жасау саласының өсу ерекшеліктері талданған.

Негізгі назарды ұлттық экономиканың «күрделенуіне» және экономиканың максималды мультипликативті әсерін және сапалы өсуін қамтамасыз ететін салаларды әртараптандырудағы жұмылдыру қажеттілігі анықталып, негізделген. Зерттеудің негізінде автор Қазақстанда индустрияландыру драйвері ретінде машина жасаудың инновациялық дамуын жандандыруды ұсынуда. Ел экономикасын өндіріс құралдарымен қамтамасыз ететін, барлық өңдеуші өндірістерді, отын-энергетикалық, көлік-логистикалық, экономика мен ауыл шаруашылығының өндіруші секторларын дамытуға жәрдемдесетін отандық машина жасауды өсіру қажеттілігі анықталып, негізделген.

Түйінді сөздер: экономиканы индустрияландыру, машина жасау, жоғары технологиялық өнімдер, өндіріс, өнеркәсіп, индустрияландыру, ғылыми-техникалық прогресс, әртарапандыру.

A.T. Uskelenova¹, Scientific supervisor-doctor of economics

K. Melisova², undergraduate

^{1,2} Kazakh Academy of transport and communications named after M. Tynyshpayev
Almaty, Kazakhstan

Mechanical engineering as a driver of kazakhstan's manufacturing industry in terms of integration

Abstract. This article discusses the development of production processes in the context of integration, which can increase the competitiveness of the industry, concentrate production, monetary and commodity capital, increase the speed of production, introduce innovations, produce products with high added value and enter global markets. The growth characteristics of the machine-building industry, which determine the energy and material consumption of the economy, labor productivity, the level of innovation generation, the level of environmental safety of industrial production and the economic security of the country, are analyzed.

The necessity of concentrating the emphasis on the “complication” of the national economy and the diversification of those industries that produce the maximum multiplicative effect and qualitative growth of the economy is identified and justified. Based on the study, the author proposes activation of the innovative development of engineering as a driver of industrialization in Kazakhstan. The need for the growth of domestic engineering, which provides the country's economy with means of production, has been identified and justified, contributes to the development of all manufacturing industries, the fuel and energy, transport and logistics, extractive sectors of the economy and agriculture.

Keywords: industrialization of the economy, engineering, high technology products, production, industry, Industrialization, scientific and technical progress, diversification.

Г.Е. Касенова¹, кандидат экономических наук, доцент
А.Б. Балабекова², магистрант, Высшая школа экономики и бизнеса
^{1,2}Казахский университет имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ИНСТРУМЕНТОВ НАЛОГОВОГО ПЛАНИРОВАНИЯ В ОРГАНИЗАЦИИ

Аннотация. В статье выявлена необходимость налогового планирования на предприятии. Особое внимание уделяется совершенствованию инструментов налогового планирования. В условиях нестабильной экономической ситуации в стране и изменений, происходящих в системе налогообложения, возрастает необходимость улучшения действующего механизма налогового планирования хозяйствующих субъектов, который позволит достигнуть оптимального уровня налогового бремени. С этой целью авторами определены ключевые направления совершенствования системы налогового планирования на предприятии.

Устойчивое развитие предприятий малого и среднего бизнеса в настоящее время является сложным процессом, который обуславливается многими общественными и экономическими условиями, создающими целую систему взаимосвязей, взаимоотношений и взаимодействий. Следовательно, изучая природу устойчивого развития предприятия, необходимо анализировать ее как концепцию общественно-финансовых предметов, определяющих устойчивое и динамичное формирование системы.

Актуальность статьи обусловлена необходимостью ускорения развития предпринимательства, важная роль в стимулировании которого принадлежит налогообложению. Налоговое планирование в современной экономике является механизмом, позволяющим минимизировать риски на уровне предприятий, так же взаимно удовлетворять достаточно противоречивые интересы двух сторон – государства и налогоплательщиков. От того, насколько данные интересы будут учитываться и реализовываться в рамках действующей налоговой системы, зависит развитие как отдельных организаций, так и государства в целом. Без взаимного удовлетворения интересов становится невозможным нормальное выполнение государством своих функций посредством распределения, перераспределения и использования налоговых поступлений в бюджет. В современной отечественной экономике одним из наиболее острых и актуальных является вопрос совершенствования налогового планирования.

Ключевые слова: университет, налоговое планирование, инструменты налогового планирования, налоговые органы, предприятия.

Введение. Устойчивое развитие предприятий малого и среднего бизнеса в настоящее время является сложным процессом, который обуславливается многими общественными и экономическими условиями, создающими целую систему взаимосвязей, взаимоотношений и взаимодействий. Следовательно, изучая природу устойчивого развития предприятия,

необходимо анализировать ее как концепцию общественно-финансовых предметов, определяющих устойчивое и динамичное формирование системы.

Актуальность исследования обусловлена необходимостью ускорения развития предпринимательства, важная роль в стимулировании которого принадлежит налогообложению. Рассматривая возможности налогообложения, как инструмента государственного управления, в целях интеграции страны в мировое рыночное хозяйство, стоит рассмотреть сущность налоговых отношений и их влияние на экономические процессы. Налог – это одно из базовых понятий в финансовой науке. Проблемы верного восприятия его сущности обусловлены тем, что налог – понятие не только финансовое, но и правовое, социальное, философское. Налогообложение в свою очередь, как элемент экономического строя общества присуще всем государственным системам как рыночного, так и нерыночного типа хозяйствования. Процесс взимания налогов осуществляется государством, также является одной из его функций.

Каждый единичный налог становится фактом экономической реальности в момент его уплаты налогоплательщиком и, соответственно, его получения бюджетом того или иного уровня. Вся совокупность налогов в стране выступает как сумма единичных налогов, но представляет собой систему, которая, во-первых, должна быть, структурирована и отрегулирована, а во-вторых, должна оказывать регулирующее воздействие на текущее состояние экономики страны и на ее развитие. Есть два аспекта налогового регулирования:

- регулирование экономики страны (как на данный период времени, так и ее развития в краткосрочном, среднесрочном и долгосрочном (стратегическом) периоде) посредством налогов;
- регулирование отдельных налогов в рамках налоговой системы страны совместно с ее регулированием в целом.

Несмотря на то, что государство, устанавливая те или иные налоги, не ставит цели оказывать регулирующее воздействие на экономику и ее развитие, налоги все равно будут оказывать регулирующее воздействие. Вопрос в том, будет ли это воздействие эффективным. Налоговое планирование в современной экономике является механизмом, позволяющим минимизировать риски на уровне предприятий, так же взаимно удовлетворять достаточно противоречивые интересы двух сторон – государства и налогоплательщиков. От того, насколько данные интересы будут учитываться и реализовываться в рамках действующей налоговой системы, зависит развитие как отдельных организаций, так и государства в целом. Без взаимного удовлетворения интересов становится невозможным нормальное выполнение государством своих функций посредством распределения, перераспределения и использования налоговых поступлений в бюджет. В современной отечественной экономике одним из наиболее острых и актуальных является вопрос совершенствования налогового планирования и минимизация налоговых рисков.

Экспериментальная часть. Тема налогов и налогообложения всегда была одной из самых актуальных, широко обсуждаемых и спорных, поскольку затрагивает все сферы жизнедеятельности хозяйствующих субъектов. За последнее десятилетие, начиная с 2002 года, налоговое законода-

тельство Республики Казахстан претерпело множество реформ и изменений, которые коснулись всех видов налогов и системы налогообложения в целом. В целях надлежащего налогообложения, налогоплательщикам требуется не только постоянный контроль и пристальное внимание ко всем нововведениям, но и понимание каким образом следует вести налоговое планирование своей хозяйственной деятельности и как это отразится на его налоговых позициях в последующем. Казахский национальный университет имени аль-Фараби – один из первых университетов в Казахстане, где проводят подготовку специалистов-финансистов, по различным направлениям финансовой сферы, в том числе, в области совершенствование налогообложения и налоговой системы.

На сегодняшний день в данном университете проводят подготовку высококвалифицированных кадров в области налогообложения, в особенности налогового планирования для эффективного функционирования организации, что является немаловажной основой финансовой системы нашей страны.

Англо-русский банковский энциклопедический словарь Б.Г. Федорова дает следующее определение *налогового планирования*: «минимизация налогового бремени через финансовое планирование, включая инвестиции с отсрочкой уплаты налогов, покупку не облагаемых налогами ценных бумаг и использование различных налоговых убежищ». Словарь деловых терминов Джека Фридмана определяет налоговое планирование как «систематический анализ различных налоговых альтернатив, направленный на минимизацию налоговых обязательств в текущем и будущих периодах».

Таким образом, как зарубежные, так и отечественные исследователи под налоговым планированием понимают, прежде всего, деятельность, направленную на уменьшение налоговых платежей. Предлагаемые определения рассматривают существо налогового планирования с сугубо ограничительных позиций. В действительности, целью налогового планирования должна быть не минимизация (снижение) налогов, а увеличение доходов предприятия после уплаты налогов.

Налоговое планирование можно рассматривать с двух сторон: с первой точки зрения оно выступает в качестве объекта научных исследований, и для казахстанской финансовой науки является относительно новым направлением, с другой точки зрения налоговое планирование это сфера практической деятельности.

Налоговая оптимизация изучается в рамках системы финансового управления. Руководитель предприятия должен анализировать последствия мероприятий по минимизации налогов. Возможно, что краткосрочный положительный эффект от снижения налогового бремени приведет к отрицательным последствиям в долгосрочной перспективе [1].

Процесс налогового планирования можно представить в виде четырех взаимосвязанных этапов единого цикла (рисунок 1).

1. Знание налогов точное знание текущего налогового законодательства, его дальнейшего развития; понимание того, какие положительные или негативные стороны оно имеет для предприятия.

2. Соблюдение налоговых законов – своевременная и четкая подготовка налоговых деклараций, отчетов, уведомлений и других документов, полная уплата всех причитающихся налоговых платежей.

3. Представление в налоговых органах – отправка налоговых деклараций, отчетов, уведомлений и других документов в налоговые органы, оказание помощи налоговым органам во время налоговых проверок и на других этапах соблюдения налоговых законов, переговоры с налоговыми и другими органами по вопросам нарушения налогового законодательства, снижения налогов и списания налоговой задолженности, представление предприятия в судебных органах по делам о налоговых правонарушениях.

4. Налоговая оптимизация – планирование и управление хозяйственными операциями для достижения наиболее выгодной налоговой позиции в стратегической перспективе.

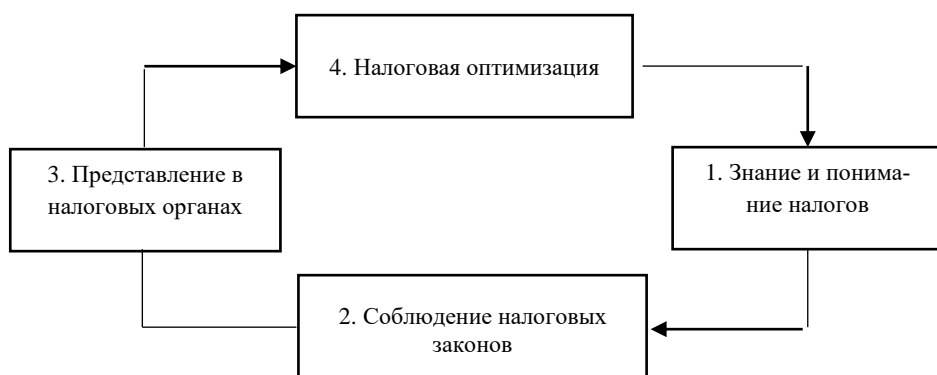

Рисунок 1 – Этапы налогового планирования

Примечание: составлено автором [2]

Налоговый Кодекс РК указывает, что «налогоплательщик имеет право использовать налоговые льготы при наличии оснований и в порядке, установленном законодательством о налогах и сборах» [1].

В основе налогового планирования лежит максимально полное и правильное использование всех установленных законом льгот и преимуществ, а также оценка позиции налоговых органов и учет основных направлений налоговой, бюджетной и инвестиционной политики государства.

Основы налогового планирования включают:

- учет основных направлений развития налоговой, бюджетной и инвестиционной политики государства;
- разработку учетной политики предприятия;
- правильное и полное использования всех установленных законом льгот;
- оценка возможностей получения отсрочек и рассрочек по уплате налогов.

Виды налогового планирования:

1. В зависимости от длительности периода и характера решаемых задач различают: стратегическое (долговременный курс предприятий и ре-

шение крупномасштабных задач) и тактическое (текущий, повседневный характер) налоговое планирование.

2. В зависимости от размера территории, на которой налогоплательщик осуществляет свою деятельность, налоговое планирование может быть: международным, национальным, местным.

3. В зависимости от типа налогоплательщика может быть: корпоративным и индивидуальным.

Исходя из критерия воздействия на налоговую нагрузку налоговое планирование может быть оптимизационным, направленным на минимизацию налоговых отчислений предприятия, и тривиальным, или, как его называют в литературе, классическим налоговым планированием.

Мероприятия по классическому налоговому планированию включают в себя организацию правильного учета и отчетности, планирование экономической деятельности в рамках, определенных законом, и своевременную уплату налогов. Для реализации этих целей необходимо четко и грамотно вести бухгалтерский и налоговый учет, правильно и надлежащим образом оформлять первичные бухгалтерские документы, отслеживать изменения в текущем налоговом законодательстве. Предприятие должно пользоваться всеми возможными простыми и доступными льготами, в том числе по рассрочке налоговых платежей, например, посредством использования налоговых кредитов и иных рассрочек, предоставляемых как местными органами власти, так и на государственном уровне. Иногда в экстренных экономических ситуациях предприятие может пойти и на задержки налоговых платежей, четко представляя себе последствия подобных действий и варианты урегулирования в дальнейшем своих отношений с налоговыми органами [2].

Оптимизация мероприятий налогового менеджмента предполагает качественно иной подход к организации бизнеса. К обычным критериям построения бизнеса необходимо добавить (и постоянно учитывать) критерий минимизации налогов. Всю систему экономических, финансовых и правовых отношений предприятия необходимо рассматривать под углом минимизации налогов и проводить комплекс соответствующих мероприятий. Налоговое планирование оптимизационных мероприятий представляет собой разработку некоторых экономических действий, налоговых схем и их документального оформления, направленную на минимизацию налогов в рамках законной деятельности предприятия.

Математически модель оптимизации налогового планирования может быть представлена как аналитическая задача нахождения минимума налоговых платежей для применяемой финансовой схемы с некоторыми постоянными и переменными показателями. Под постоянными экономическими показателями понимаются те экономические показатели, на которые налогоплательщик не может влиять, которые от него практически не зависят. Под переменными экономическими показателями понимаются те экономические показатели, на которые налогоплательщик может влиять, которые каким-либо образом от него зависят.

Результаты и обсуждения. Любое налоговое планирование связано с определенными предпринимательскими рисками. Налоговые органы не поощряют действия налогоплательщиков, преследующие снижение нало-

говой нагрузки, даже если такие действия формально не противоречат законодательству. И это вполне понятно, поскольку цель государственного бюджета состоит в максимальном увеличении налоговых поступлений. Острота обозначенной проблемы определяется также тем, что в действующем законодательстве не всегда можно найти четкие критерии, позволяющие в конкретной ситуации разграничить правомерную минимизацию налогообложения и незаконное уклонение от уплаты налогов. Противоречива и судебная практика, относящая одни и те же действия налогоплательщиков в одних случаях к правомерной деятельности, а в других – к разряду правонарушений.

Государство все более наращивает специализированные формы налогового контроля крупнейших налогоплательщиков – налоговые посты, налоговый мониторинг, встречные проверки. Это подталкивает крупные компании во избежание существенных финансовых проблем, специально заниматься анализом новых форм работы налоговых органов и принимать адекватные меры.

Реальная крупная компания постоянно находится в зоне пристального внимания налоговых органов и в состоянии постоянных налоговых проверок. В результате, налоговое подразделение таких компаний обычно ведет одновременно несколько десятков налоговых дел в судах нескольких регионов, в которых фигурируют суммы и сотни миллионов тенге и более.

Поэтому риски налогового контроля сопряжены не только с последствиями неуплаты или уменьшения налогов. Иногда они связаны с необходимостью проведения значительной дополнительной работы для обеспечения полного соблюдения налогового законодательства. Например, Организация с разветвленной филиальной сетью хочет централизованно – по месту нахождения головной компании по результатам работы за года выплатить премию директорам филиалов. Со всеми налогами. Но при этом не хочет полностью выполнять требования Налогового кодекса – переводить подоходный налог по месту проживания директоров. Потому, что такие переводы в несколько десятков городов потребуют выполнения большого количества дополнительной работы.

Однако, для того чтобы управлять налогами, необходимо выявить и оценить ограничения и противоречия применения налоговых инструментов в финансово-хозяйственной деятельности организации, тем самым способствовать минимизации налоговых рисков и развивать теоретические и практические институциональные характеристики налогового планирования в организации. В таблице 1 выражена авторская позиция ограничений применения налоговых инструментов в планировании на основе Налогового законодательства РК и выделены как общие, так и специфические проблемы таких инструментов как налоговый учет, налоговые льготы и контроль.

Снижение рисков в налоговом планировании в организации, в первую очередь необходимо уделять особое внимание проблемам, которые есть в рамках применения на практике теоретических аспектов в практическую плоскость, а также тем налоговым рискам, которые присущи реализуемой схеме определения налоговых баз и налоговых платежей.

Таблица 1. Ограничения применения налоговых инструментов в налоговом планировании налоговых платежей в организации

Проблемы	Налоговый инструмент		
	Налоговый учет	Налоговые льготы	Налоговый контроль
Общие ограничения	<ol style="list-style-type: none"> 1. Отсутствуют единые подходы к основополагающим налоговым принципам применения налоговых инструментов 2. Отсутствует системное изложение нормативного материала. 3. Сложности с информационной базой для применения их в функциональных ресурсах налогообложения 3. Нечеткость формулировок, отсутствие общепринятых и законодательно установленных определений терминов и понятий 4. Отсутствие налаженной системы формирования сводной отчетности налоговых органов 5. Трудоемкость в применении налоговых инструментов в налоговом планировании 		
Специфические ограничения	<ol style="list-style-type: none"> 1. Требуется нормировать затраты в налоговом учете 2. Отсутствует единая система формирования налоговых регистров 3. Сложно определить критерии систематизации показателей в регистрах налогового учета 4. Нет единых форм отчетности и отражения налоговых показателей. 5. Существует противоречия между бухгалтерским и налоговым учетом 6. Сложности введения объединенного учета (бухгалтерского и налогового) 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Индетификация налоговых льгот в НК РК 2. Отсутствует оценка эффективности налоговых льгот. Отсутствуют инструкции по порядку введения налоговых льгот по разным налогам 3. Многочисленность налоговых льгот, систематическое их изменение, дополнение и уточнение усложняют расчеты налогов и актуализируют вопрос об оптимизации количества налоговых льгот 4. Установление налоговых льгот без учета их целевой направленности 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Отсутствует единого модифицированного алгоритма внутрифирменного контроля 2. Отсутствует единые подходы оценки результативности налогового контроля в организации 3. Отсутствует системный подход к налоговому планированию 4. Отсутствует единой трактовки понятия налоговый контроль в организациях. 5. Сложности определения объекта проверки из за взаимосвязи хозяйственных операций
Примечание: составлено автором [1]			

Так под рисками налогового планирования понимаются возможности понести финансово-экономические потери, связанные с этим процессом, выраженные в денежном эквиваленте. Денежный эквивалент здесь совершенно объективен, так как возможные потери – конфискация товара или налоговые штрафы.

Основными направлениями совершенствования налогового планирования в интегрированных организация является применения в соответствии с налоговым законодательством инструментов налогового планирования, такие как налоговый учет, налоговые льготы, налоговый контроль [3].

Таблица 2. Основные направления совершенствования налогового планирования

Инструмент	Пути совершенствование
Налоговый учет	С точки зрения управления затратами налоговый учет, как нам представляется, должен иметь свою специфику. С точки зрения финансового управления, должны ставиться такие понятия как эффективная налоговая ставка и налоговая нагрузка в организации. Предлагается посредством более активной разработки методологии применения налоговой составляющей управленческого учета (учета затрат) расширить рамки налогового планирования в организации таким образом, чтобы иметь возможность упорядочить налоговые регистры, которые позволили бы распределять положительные налоговые потоки на отрицательные налоговые потоки
Налоговые льготы	Если процедура изъятия налога или сбора описана достаточно точно, налог или сбор вводится без нарушения соответствующего финансового законодательства, а также отсутствуют другие неясности, позволяющие оспорить этот налог или сбор, то последствия введения можно просчитать и принять необходимые управленческие решения экономистами в организации: <ul style="list-style-type: none"> – изменить условия договорной сделки; – отказаться от заключения сделки, ставшей невыгодной; – ускорить осуществление договорной сделки с тем, чтобы их часть были реализованы до момента, с которого необходимо будет исчислять и уплачивать налог или сбор.
Налоговый контроль	В процессе внутреннего налогового контроля должны осуществляться: еженедельный мониторинг нормативно- правовой базы, определение базы налоговых отчислений и ставок налогообложения, в организациях формируется методологический подход модернизации налоговых инструментов в зависимости от вышесказанных элементов планирования.
Примечание: составлено автором [1]	

Одним из методов совершенствование налогового планирования так же является управление положительными и отрицательными налоговыми потоками, то есть необходимо определить и оценить изменения финансово-экономических показателей договорных сделок между субъектами, событий и других фактов предпринимательской деятельности организаций, происходящих под влиянием использования налоговых инструментов. В основу предполагаемых методологий управления положительными и отрицательными налоговыми потоками, предложены принципы законности, основанные на использовании налоговых инструментов, направленные на: взаимное влияние налогооблагаемых баз различных налогов и сборов; возможность переложения всех налогов и сборов в рамках налоговых регистров в организации или их части на потребителя [4].

Необходимо обратить внимание в рамках налогового планирования в организации на информационную базу. Она достаточно разнообразна. Это экспертные правовые системы, базы данных по налоговой тематике, формирование запросов в налоговые инспекции, специальная научная и периодическая литература, арбитражная и общегражданская судебная практика, разъяснения и разработки, специализированных консалтинговых и аудиторских компаний.

Информационная база налогового планирования в организации должна формироваться в зависимости:

- от уровня принятия управленческих (финансовых) решений;
- от мероприятий, использующих в планировании налоговых платежей (отчислений), которые в свою очередь, дифференцируются исходя из тяжести налогового бремени.

Для планирования налогового бюджета необходимы плановые и фактические данные об объемах продаж, объемах покупок, объемах капитальных вложений и других объектах учета (фактах хозяйственной жизни организации), которые являются значимыми для целей налогообложения. При этом налоговый бюджет планируется на основании принятой налоговой политики, амортизационной политики, данных бухгалтерского учета и расчетов налоговых баз, источником данных о которых является система налогового учета.

Переход от налогового учета к налоговому планированию осуществляется в процессе бюджетирования. Взаимосвязь налогового и управленческого учета наиболее полно проявляется при планировании, контроле и анализе налогового бюджета. Основная цель составления налогового бюджета заключается в обеспечении своевременности налоговых платежей в организации [5].

В дальнейшем, необходимо составлять прогноз налоговых обязательств организации (налоговый календарь) с целью оптимизации положительных и отрицательных налоговых потоков; контроль за своевременностью и правильностью расчетов, за составление первичной документации, за ведением налоговых регистров, за исполнением налоговых обязательств

Заключение. В условиях развития инновационной экономики назрела необходимость эффективного применения инструментов налогового планирования, определения их места в системе корпоративного налогового менеджмента, систематизации накопленных знаний и прикладных разработок в целях обеспечения устойчивого роста благосостояния экономического субъекта и повышения налоговой дисциплины.

Анализ налоговых затрат представляет собой поиск потенциальных возможностей в рамках корпоративного налогового менеджмента, при этом инструменты нахождения оптимальных направлений воздействия на структурные параметры, используемые в рамках решения многокритериальной и достаточно сложной задачи, не могут быть применены без использования приемов и методов налогового анализа. В связи с этим налоговое планирование направлено на всестороннее исследование текущих и перспективных воздействий на параметры налогообложения и на финансовые результаты деятельности экономического субъекта. Проведение налогового анализа помогает экономическому субъекту найти правильные пути оптимизации налоговых платежей. Именно после получения результатов анализа, руководство может реально оценить факторы, которые в наибольшей степени воздействуют на увеличение налоговой базы, и вовремя решить существующие проблемы.

Инструменты налогового планирования и прогнозирования должны тесно взаимодействовать между собой в рамках корпоративной налоговой политики, так как, охватывая большое количество ресурсов экономического субъекта, они приводят к повышению налоговой дисциплины.

Приведенные выше алгоритм модернизации налоговых элементов и инструментов в рамках налогового планирования налоговых платежей организаций основываются, прежде всего, на определении налогового планирования – как практической деятельности использования инструментария по оптимизации налогового портфеля в зависимости от индивидуальности организаций. Так как, в современных условиях ученые до сих пор не разработали единых стандартов качества налоговых инструментов, которые можно использовать всем организациям не в зависимости от их организационной структуры и крупности бизнеса.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Кодекс Республики Казахстан от 25 декабря 2017 года № 120.VI «О налогах и других обязательных платежах в бюджет (Налоговый кодекс)» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 02.07.2020 г.)
2. Иващенко Н.П. д.э.н., проф М.: Экономический факультет МГУ имени М.В. Ломоносова, 2020. «Предпринимательство: от идеи до рынка». Учебно-методическое пособие
3. Брякина, А.В. Система налогов и сборов как неотъемлемая часть налоговой системы Вестник Воронежского института экономики и социального управления. 2017. № 3. С. 57-61.
4. Лыкова Л.Н. Налоги и налогообложение / Л.Н. Лыкова. – М.: Издательство Юрайт, 2019. – 357 с.
5. Казакова, О.Б. Инфраструктурное обеспечение инновационного развития экономики [Текст]: монография // Казакова О.Б. – Электрон. текстовые данные. – М.: Палеотип, 2019. – 164 с.

Г.Е. Касенова¹, экономика ғылымдарының кандидаты, доцент
А.Б. Балабекова², магистрант, Экономика және бизнес жоғарғы мектебі
^{1, 2}әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы қ., Қазақстан

Ұйымда салық жоспарлау құралдарын жақсарту

Түйіндеме. Мақалада кәсіпорында салықтық жоспарлаудың қажеттілігі ашылады. Салық жоспарлау құралдарын жетілдіруге ерекше назар аударылады. Елдегі тұрақсыз экономикалық ахуал және салық салу жүйесіндегі өзгерістер жағдайында салық ауыртпалығының оңтайлы деңгейіне қол жеткізуге мүмкіндік беретін кәсіпкерлік субъектілерін салықтық жоспарлаудың қолданыстағы механизмін жетілдіру қажеттілігі өсуде. Осы мақсатта авторлар кәсіпорындағы салықтық жоспарлау жүйесін жетілдірудің негізгі бағыттарын анықтады.

Шағын және орта кәсіпкерліктің тұрақты дамуы қазіргі кезде өзара байланысты, қарым-қатынас пен өзара байланыстың тұтас жүйесін құратын көптеген әлеуметтік-экономикалық жағдайлармен анықталатын күрделі процесс болып табылады. Демек, кәсіпорынның тұрақты даму сипатын зерттей отырып, оны жүйенің тұрақты және динамикалық қалыптасуын анықтайтын әлеуметтік және қаржылық субъектілердің тұжырымдамасы ретінде талдау қажет.

Мақаланың өзектілігі ынталандырудағы салық салуға жататын кәсіпкерліктің дамуын жеделдету қажеттілігімен байланысты. Қазіргі заманғы

экономикадағы салықтық жоспарлау – бұл кәсіпорын деңгейіндегі тәуекелдерді азайтуға мүмкіндік беретін, сонымен қатар екі тараптың – мемлекеттің және салық төлеушілердің бір-біріне қарама-қайшы мүдделерін өзара қанағаттандыруға мүмкіндік беретін механизм. Жеке ұйымдардың да, жалпы мемлекеттің де дамуы қазіргі кездегі салық жүйесі шеңберінде осы мүдделердің қаншалықты ескеріліп, жүзеге асырылатындығына байланысты. Мүдделерді өзара қанағаттандырусыз мемлекетке бюджетке салық түсімдерін бөлу, қайта бөлу және пайдалану арқылы өз функцияларын қалыпты түрде орындау мүмкін болмайды. Қазіргі заманғы отандық экономикада ең өткір және өзекті мәселелердің бірі салықтық жоспарлауды жетілдіру болып табылады.

Түйінді сөздер: университет, салық жоспарлау, салық жоспарлау құралдары, салық органдары, кәсіпорындар.

G.E. Kassenova¹, Candidate of Economic Sciences, Acting Associate Professor
A. Balabekova², undergraduate, Higher School of Economics and Business
^{1,2} al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan

Improvement of tax planning instruments in the organization

Abstract. The article reveals the need for tax planning at the enterprise. Particular attention is paid to improving tax planning tools. In the context of an unstable economic situation in the country and changes in the taxation system, there is a growing need to improve the existing mechanism for tax planning of business entities, which will allow achieving the optimal level of the tax burden. To this end, the authors have identified key areas for improving the tax planning system at the enterprise.

Sustainable development of small and medium-sized businesses is currently a complex process, which is determined by many social and economic conditions that create a whole system of interconnections, relationships and interactions. Consequently, while studying the nature of sustainable development of an enterprise, it is necessary to analyze it as a concept of social and financial subjects that determine the sustainable and dynamic formation of the system.

The relevance of the article is due to the need to accelerate the development of entrepreneurship, an important role in the stimulation of which belongs to taxation. Tax planning in the modern economy is a mechanism that allows you to minimize risks at the enterprise level, as well as mutually satisfy the rather conflicting interests of two parties – the state and taxpayers. The development of both individual organizations and the state as a whole depends on the extent to which these interests will be taken into account and implemented within the framework of the current tax system. Without mutual satisfaction of interests, it becomes impossible for the state to perform its functions normally through the distribution, redistribution and use of tax revenues to the budget. In the modern domestic economy, one of the most acute and urgent is the issue of improving tax planning.

Keywords: university, tax planning, tax planning tools, tax authorities, enterprises.

МРНТИ 06.73.15

Д.А. Глеужанова¹, экономика ғылымдарының кандидаты,
қауымдастырылған профессор

Н.Ж. Есболаев², магистрант

^{1, 2} С. Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық университеті,
Нұрсұлтан қ., Қазақстан

САЛЫҚТЫҚ РЕТТЕУДІҢ НЕГІЗДЕРІ ЖӘНЕ ОҢТАЙЛАНДЫРУ БАҒЫТТАРЫ

Түйіндеме. Салықтар, әсіресе, мемлекеттің нарықтық процестерге араласпау саясаты жағдайында тұтастай алғанда экономиканы да, оның жекелеген секторларын да мемлекеттік реттеудің тиімді құралы болып табылады. Мемлекет салықтар мен алымдар жүйесінің көмегімен қоғамда экономикалық игіліктерді қазіргі және болашақтағы бөлудің және қайта бөлудің макроэкономикалық және микроэкономикалық пропорцияларын императивті түрде белгілейді, осыған байланысты салық саясатын іске асырудың қазіргі кезеңінде салықтық реттеу сияқты экономикалық терминді пайдалану өзекті болып табылады. Салық жеңілдіктері салықтың маңызды реттеуші функциясын іске асыруға мүмкіндік береді, сондықтан салықтық жеңілдіктер экономика мен әлеуметтік саланы мемлекеттік реттеу әдісі ретінде пайдаланылады. Соңғы жылдары салықтық реттеуді оңтайландыруда салық жеңілдіктерін пайдалану орнын, рөлі мен бағыттарын бағалауға көңіл бөлінуде.

Салық салу бойынша жүз пайыздық тиімділікке жету дамыған нарықтық экономика жағдайында мүмкін еместігін әлемдік тәжірибе көрсетіп отыр. Бұл мақалада салық жүйесінің тұрақтылығын қамтамасыз ету, салықтық реттеудің оңтайлы бағыттарына қол жеткізу үшін салықтық жеңілдіктерді негіздеу сұрақтары қарастырылған. Қазақстан Республикасында салықтық реттеудің нақты бағыттарын қарастыруға, салық жүйесін реформалауға, салық жүйесінің әділдігін күшейтуге оңтайландыруға бағытталған ұсыныстар негізделген.

Түйінді сөздер: салық, салықтық реттеу, салық жеңілдіктері, салықтық бақылау, мемлекеттік бюджет, салық жүйесі.

Кіріспе. Кез-келген мемлекет өзінің экономикалық саясатын жүзеге асырған кезде салықтық реттеу құралдарын барынша қолданады. Шаруашылық қызметті реттеуші құрал ретінде салықты қолдану мүмкіндігі салықтың ішкі мәні мен қызметінен, сондай-ақ өзінің табиғатынан шығады. Бұл мүмкіндікті қолдану салық механизмі арқылы жүзеге асады. Қаражаттарға деген қажеттілікті сезе отырып мемлекет салықтық құрал арқылы қаржылық қаражаттардың максималды мүмкін болатын көлемін алуға ұмтылады. Кез-келген мемлекет өзінің

экономикалық саясатын жүзеге асырған кезде салықтық реттеу құралдарының кең спектрін қолданады. Салықты шаруашылық қызметті реттеуші құрал ретінде қолдану мүмкіндігі салықтың өзінің табиғатынан, ішкі мәні мен қызметінен шығады. Бұл мүмкіндікті қолдану салық механизмі арқылы жүзеге асады. Қаражаттарға деген қажеттілікті сезе отырып мемлекет салықтық құрал арқылы қаржылық қаражаттардың максималды мүмкін болатын көлемін алуға ұмтылады. Қазақстанның салық жүйесі үнемі өзгеру және даму жағдайында болды. Салықтардың мөлшерлемелері, оларды алу алу шарттары, салық салу объектілері өзгерді және бұл экономиканың барлық субъектілеріне әсерін тигізді. Салық жүйесіндегі қайта құрулар тауарлар және қызметтердің экономикалық жағдайына ғана емес, сондай-ақ азаматтардың табысына да әсер етті. Сондықтан салықтық реттеу, салықтық саясат сұрақтары үнемі өзекті болып қала береді. Бюджет кірісінің жеткілікті мөлшерінің қамтамасыз етілуі Қазақстанның қаржылық саулығының кепілі ғана емес, сонымен қатар ҚР-ның бюджет-салық саясатының әлеуметтік-экономикалық бағытын қамтамасыз ету мақсатында жаңа әлеуметтік-экономикалық бағдарламаларды қаржыландырудың негізі болып саналады [1].

Бүгінде экономикалық өсуді қамтамасыз етіп отыратын ҚР салықтық реттеу жүйесінің даму бағыттарын белсенді іздестіру жүргізілуде. Жалпы мемлекеттік реттеу бюджет-салықтық теңестірудің қағидаларына сүйене отырып, мемлекеттің экономикалық өсуімен қатар экономикалық саясатының әлеуметтік бағдарлануына да кепіл болады. Осыған орай, салықтық реттеу негіздері, оның әлеуметтік басымдылығы және оңтайландыру бағыттары өте маңызды және өзекті сұрақтардың бірі болып табылады.

Сараптамалық бөлім. Зерттеу ғылыми таным методологиясына, жүйелі талдауға, салық салу және салықтық реттеу теориясына негізделген. Нәтижелерді алу үшін ғылыми абстракция, жалпылау, салыстыру, талдау және синтез, топтастыру, теориялық және практикалық материалды тарихи логикалық талдау әдістері қолданылды. Осы жұмыстың зерттеу объектісі салықтық реттеудегі жеңілдіктердің қолданылу жағдайы табылады. Зерттеу пәні мемлекеттік салық реттеудегі жеңілдіктер саясатын жүзеге асыру процесінде салық салу субъектілері арасындағы экономикалық қатынастардың жиынтығы болып табылады.

Салық салу мақсатында салық саясатын түзету қажеттілігі ғана емес, сонымен қатар қызметті реттеу, тұрақты экономикалық және әлеуметтік өсуді қамтамасыз ету, экономика саласындағы салық ауыртпалығын азайту, инвестициялық қызметті ынталандыру, кәсіпкерлік қызмет үшін қолайлы жағдайлар жасауға негізделген. , азаматтардың кірістеріне Әлеуметтік және әділ салық салу, салықтардың мемлекеттің әлеуметтік-экономикалық бағытын дамытуға әсерін қамтамасыз ету:

Бюджет-салық саясатын тек фискалды мақсаттарға ғана емес, сонымен қатар, тұрақты экономикалық өсуді қамтамасыз ететін міндеттерді шешуге және экономика секторларында салық ауыртпалығын азайту жолымен әлеуметтік бағдарына, инвестициялық белсенділіктің ынталылығын құруға, кәсіпкерлік қызметке қолайлы жағдай жасауға, азаматтардың табыстарына әлеуметтік-әділетті салық салуға бағыттау қажеттілігі негізделген. Зерттеудің ғылыми жаңалығы – салықтық

реттеудегі жеңілдіктер жүйесінің қазіргі бағдарларының теориялық-методологиялық негізделуінде, мемлекеттің әлеуметтік-экономикалық бағытын дамытуға салықтардың тигізер әсерін, рөлін қамтамасыз етуде көрініс табады.

Нәтижелер мен талқылаулар. Салықтық реттеудің экономикадағы ролі белгілі ғылыми мектептердің даму эволюциясымен сәйкес келмейді және салықтық реттеуге берілген роліне, маңыздылығына байланысты болады.

Салық реттеу ұғымы туралы отандық және шетел ғалымдар арасында біртұтас позиция жоқ. Өмірбаев С.М. салықтық реттеу көмегімен, яғни жеңілдіктер арқылы технологиялық үдістерді жаңғыртуға, бәсекеге қабілетті жаңа өнімді шығаруға жұмсаған шығынды қайтаруға мүмкіндік пайда болатынын айтады [2].

Мельников В.Д. айтуынша, салықтық реттеуді экономикалық агенттердің жағдайына дифференциалды немесе жеке әсер ететін салық механизмі ретінде қарастырады [3]. Нурумов А.А. салықтық реттеу жаңа технология, инвестициялық процесстер саласына әсері бар салық механизмінің элементі ретінде қарайды [4].

Салықтық реттеу қалаулы әлеуметтік-экономикалық нәтижелерге қол жеткізу мақсатында қоғам мен жалпы мемлекеттің экономикалық және әлеуметтік жағдайына әсер ететін процесс болып табылады. Салық салудың реттеуші функциясын пайдалана отырып, мемлекет қалаған нәтижелерге қол жеткізу үшін әртүрлі құралдар арқылы экономикалық агенттердің мінез-құлқына мақсатты түрде әсер етеді.

Қазіргі салық әдебиетінде салықтық реттеуге екі түрлі тәсіл бар. Олардың біріншісі (элементтік) салықтық реттеуді құралдардың, шаралардың, құралдардың және т.б. кешені (жиынтығы) ретінде қарастырады [5].

Осы тәсіл шеңберінде салықтық реттеудің неғұрлым тән анықтамалары мыналар болып табылады:

1) ел бюджетінің кіріс бөлігінің жалпы құрылымын әзірлеу, салық төлемдерінің оңтайлылығына қол жеткізу бойынша практикалық іс-қимылдар кешені;

2) мемлекет іскер сыныптар, әлеуметтік топтар мүддесінде ұлттық кірісті қайта бөлу процесіне, сондай-ақ инвестицияларға, ғылыми-техникалық дамуға, экономикалық өсуге және т.б. ықпал ететін салық саласындағы шаралар кешені;

3) экономикалық және әлеуметтік процестерге жанама әсер ету шаралары: салық түрін, салық ставкаларын, салық жеңілдіктерін белгілейді, салық салудың жалпы деңгейін көтеру немесе төмендету;

4) салық салудың жалпы деңгейін төмендету немесе көтеру есебінен бюджетке алып қою нормасын өзгерту жолымен мемлекеттің еркін дамуға жанама ықпал ету шараларының тікелей жеке табыс салығының, кәсіпорындардың пайдасына салынатын салықтың ставкаларының жиынтығы;

5) салық міндеттемелерін орындау барысында экономикалық құралдарының жедел араласудың және олардың алдына қойылған міндеттердің жүзеге асырылатын шаралардың жиынтығы [6].

Сонымен қатар, осы жеңілдік түрін беру кезінде салық төлеушіге

мемлекет ешқандай міндеттеме жүктемейді. Осының салдарынан осындай көптеген салықтық жеңілдіктер жеткіліксіз тиімді, ал жекелеген – тиімсіз болып табылады. Жекелеген құралдар салық төлеушілердің олардың жалпы мемлекеттік мүдделерге сәйкес келетін іс-әрекеттерінен шығындарын өтеу мақсатында пайдаланылады және сыртқы факторлардың олардың қызметінің нәтижелеріне теріс әсерін жоюға бағытталған.

Бүгінде Қазақстан Республикасының салық жүйесінде жүзеге асырылатын салықтық-құқықтық реттеу әдістері қатарына салықтық ынталандыруды және салықтық санкцияларды жатқызуға болады.

Салықтық ынталандыру әдетте салықтық-құқықтық нормаларда, сондай-ақ тиісті салықтық келісімдерде белгіленген экономикалық тұрғыдан мұқият негізделген жеңілдіктер жүйесі ретінде стратегиялық сипаттағы және өзара байланысқан салық жеңілдіктері мен преференцияларының кешенін қалыптастырады [7].

Мемлекет тарапынан салық салу процесінде пайдаланылатын салықтық ынталандыру әдістері (инвестициялық салық преференциялары, нарықтық дамудың нақтылы кезеңдерінде мемлекетке қажетті экономикалық секторларға берілетін салық жеңілдіктері) қоғамның экономикалық дамуына айтарлықтай ықпалын тигізеді.

Салықтық ынталандырма құрамында инвестициялық жеңілдіктер мен инвестициялық кредиттер болады. Салықтық ынталандыру негізінде: салық жеңілдіктерін беру әдістерінің экономикалық сипаты; салық жеңілдіктерінің өндіріс тиімділігін арттыруға, бюджеттердің салықтық кірістерінің өсуіне бағытталуы; салық жеңілдіктерінің өкілді және заң шығарушы билік органдары тарапынан бекітілуі; салық жеңілдіктерін қолдану барысында қоғамдық-мемлекеттік, корпоративтік және жекелей экономикалық-қаржылық мүдделердің ескерілуі; салық жеңілдіктерінің экономикалық негізделуі және т.б. принциптер жатады [7].

Өзгеріп тұратын салық қатынастары салықтық реттеудің жаңа қағидаларын ұйымдастыруға және мемлекеттік бюджеттің қалыптастыруына итермелейді.

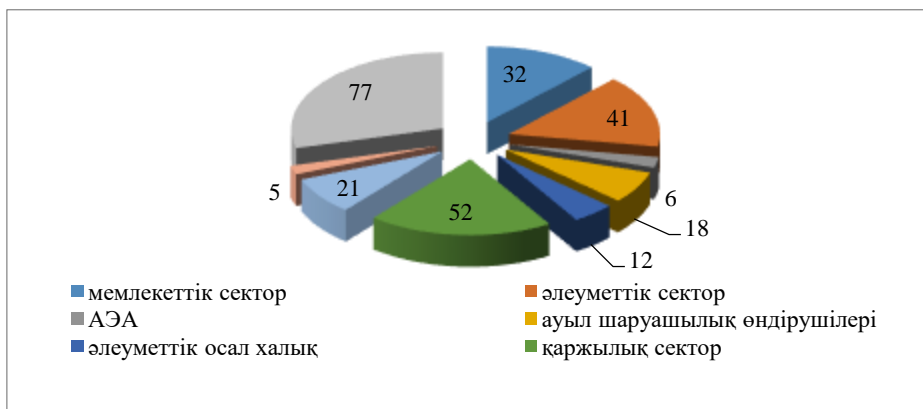
2008 жылғы Салық кодексіне 12 жылда 19 рет өзгертулер енгізіліп, 3 рет қайта жазылған еді. Әділет министрлігі деректері бойынша, 2009 жылдан бастап Салық кодексіне 130 заң және өзгерістер мен толықтырулар енгізілген екен [8]. Салықтық реттеудегі жеңілдіктердің рөлінің басымдылығын әлемдік тәжірибе көрсетеді. Салық жеңілдіктерін алып тастау өндірісті дамытудағы мүмкіндіктерді төмендетеді. Салықтық реттеудегі жеңілдіктер қарапайымдылық, тиімділік, әділдік жағынан алсақ, салық жүйесін нашарлатып мынадай салдарға әкелуі мүмкін:

- салық төлеушілердің таңдауын бұрмалайды;
- бір салық төлеушілер аз төлегендіктен, салықсалудың әділдігін азайтады;
- салық жеңілдіктерін бақылау қиынға соғады және әкімшілендіруді орындауға арналған шығындар көбейеді, оның салдарынан салық жүйесі күрделі болады, оның тиімділігін төмендейді.

Салық жүйесінің тұрақтылығын сақтау үшін нақты тиімділігі есептелмеген салық жеңілдіктерін жою қажет. Жоғарыда айтылғандардың

барлығы Қазақстан Республикасында салықтық реттеудің әлеуметтік-экономикалық үдерістерге әсеріне сипаттама жасауға негіз болды.

Қазақстан Республикасындағы негізгі нысаналы топтар бойынша салықтық жеңілдіктер саны төмендегі 1-суретте келтірілген

1-сурет. 2019 жылғы Қазақстан Республикасындағы негізгі нысаналы топтар бойынша салықтық жеңілдіктер саны [9]

Ескерту: ҚР Қаржы министрлігінің Мемлекеттік Кірістер Комитетінің мәліметтері негізінде автормен құрастырылған

Жеңілдіктердің нәтижелілігіне байланысты басты проблемалардың бірі – жеңілдікті беру және іске асыру ісінде икемді және мақсатты мемлекеттік саясаттың болмауы. Объективті себептер бар. Экономикалық жағдай мен құқықтық жүйенің қарама-қайшылықтары мен тұрақсыздығы көп жағдайда реттелмеген жеңілдіктердің қарама-қайшылықтары мен тұрақсыздығына әсер ете алмайды. Елде шағын кәсіпкерлікті дамытуға жаңа жұмыс орындарын құру және тұрақты экономикалық өсуді қамтамасыз ету мақсатында үлкен мән беріледі. Сурет мәліметтерінен көріп отырғандай қаржылық секторларының жеңілдіктері басым болып отыр, әрине мұны оң үрдіс ретінде бағалауға болмайды.

Салық кірістерінің төмендеуі жағдайында салық жеңілдіктерінің тиімділігін талдау әсіресе өзекті болды, оның ішінде инвестор салық жеңілдіктерін қолдануға шешім қабылдау үшін бұл құрал экономиканы мемлекеттік реттеуді іске асыру тұрғысынан жеткілікті түрде қайшы келетіндігін ұғындыру қажет [10].

Салық жеңілдіктерін қолданудың теріс салдарларына мыналарды жатқызуға болады:

- салық салу тұрғысынан экономиканың барлық субъектілерінің теңдік қағидатын бұзу және, демек, шығындарды қалыптастыру, бұл бәсекелестік шарттарын бұрмалайды;

- жеңілдікті секторлардың табыстылығын арттыру (салық жеңілдіктерін ескере отырып), бұл ресурстардың аллокациясына және өндіріс құрылымының өзгеруіне және капиталды бөлу, оның ішінде қоғамдық қажеттіліктер тұрғысынан жағымсыз болып табылады [11];

– салықтық жеңілдіктерді салық реттеуін қолданбай салықтардан кетудің заңды схемасы ретінде пайдалану.

Мемлекеттік қаржы тұрғысынан салықтық жеңілдіктерді қолдану бюджет кірістерінің азаюына және ағымдағы кезеңде кем дегенде шығыстардың ұлғаюына алып келеді. Жұмыс істеп тұрған төлеушілерге қатысты салық түсімдерінің азаюы бюджеттің түсетін немесе жіберілген кірістерінің атауын алды. Олар салық заңнамасында қандай да бір жеңілдіктің болуына байланысты бюджет кірістерінің азаюы ретінде немесе басқаша айтқанда, бюджет жеңілдік енгізуден айырылған сома ретінде бағаланады. Сонымен қатар, салық жеңілдіктерін қолдану әкімшілік шығындарын ұлғайтады.

Салықтық бақылауға және экономика субъектілері үшін салықтық жеңілдіктерді іске асыратын рәсімдер жүйесіне шығындар қалай өседі. Салық жеңілдіктерін қолданудың теріс салдарларының болуына қарай, оларды кезең-кезеңімен бағалау жүргізілуі тиіс. Ол: салық жеңілдіктерін қолдану нәтижесінде бюджет кірістерін азайтуды айқындау; мақсаттар тұрғысынан салық жеңілдіктерін қолдану тиімділігін арттыру; бюджет кірістерін ұлғайту резервтерін іздеу және бюджет тапшылығын қысқарту үшін қажет.

Қорытынды. Экономиканы мемлекеттік реттеуге қаржы жүйесінің барлық сфералары мен буындары қатысады, оның үстіне қаржы жүйесіне әр буыны ықпалының өзгешеліктері болады, айталық, ұлттық экономика арақатынастарының сан алуан түрлері реттеледі [12].

Сонымен, салықтық реттеудің нақты бағыттары ретінде мыналарды қарастыруға болады:

1. Салық жүйесін реформалау кешенді болуы тиіс, онда көзделген барлық тетіктер бір мезгілде және толық көлемде іске қосылуы тиіс. Ол үшін екі принципті, саяси шешім қабылдау керек:

– салық жүктемесін едәуір (шамамен үштен бір бөлігі) азайту, негізінен салық ставкаларын төмендету жолымен – бірінші кезекте тауар өндірушілер үшін;

– сонымен бір мезгілде заңға сәйкес әрбір салық төлеушінің барлық салықтарды төлеуін қамтамасыз ету. Басқаша айтқанда, елде, бір жағынан, адал және заңға мойынсұнушы салық төлеушіні салық салудан жалтару жолдарын іздеуге және табуға мәжбүрлемейтін, ал екінші жағынан – адал емес салық төлеуші үшін қазір қолданылатын барлық жалтарыну жолдарын жабатын жағдай жасау қажет.

2. Салық жүйесінің әділдігін күшейту:

– барлық салық төлеушілер үшін салық салу шарттарын теңестіру (ең алдымен негізсіз жеңілдіктер мен алып тастаулар есебінен));

– тиімсіз және шаруашылық қызметіне неғұрлым теріс әсер ететін салықтар мен алымдарды жою;

– олардың экономикалық мазмұнын бұрмалайтын нормаларды салықтар мен алымдарды қолдану тетіктерінің өзінен алып тастау.

3. Салықтар мен алымдарды олардың жалпы санын қысқартумен және әртүрлі салықтар мен алымдарды есептеудің қолданыстағы режимдерін және төлеу тәртібін барынша біріздендіре отырып, түпкілікті тізбені белгілеу есебінен салық жүйесін оңайлату.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Қазақстан Республикасының 2017-2021 жылдарға арналған әлеуметтік-экономикалық даму болжамы. Нұрсұлтан, 2016.
2. Омирбаев С.М., Интыкбаева С.Ж., Адамбекова А.А., Парманова Р.С./ Государственный бюджет Учебник. – Алматы: Дәуір, 2011. – 632 б.
3. Мельников В.Д. Основы финансов. – Алматы: ЖШС «Издательство LEM», 2005. – 560 б.
4. Нурумов А.А. Налоги Республики Казахстан и развитых стран. – Алматы: Сөздік-словарь, 2005. – 216 б.
5. Арсеньева В.А. Налоговое регулирование инвестиционной активности: теоретические основы функционирования в системе государственного регулирования // Наука и образование: хозяйство и экономика; предпринимательство; право и управление. 2017. № 10. – 32-35 бб.
6. Вишнякова М.М., Бурнашева В.Р. Налоговое регулирование как одно из ключевых направлений государственного регулирования экономики // Бенефициар. 2017. № 8. – 73-76 бб.
7. Воронина Л.А. Мировой опыт налогового стимулирования инвестиций в развитие высокотехнологичных видов экономической деятельности // Финансы и кредит. 2012. № 13. – 63-70 бб.
8. Арзаева М.Ж. Салық ауыртпалығын анықтау әдістемелерінің объективтік қажеттігі // Вестник КазНУ. Экономическая серия. № 4 (116). 2016. – 75-77 бб.
9. ҚР қаржы министрлігінің Мемлекеттік Кірістер Комитетінің мәліметтері <http://kgd.gov.kz/ru/content/koefficient-nalogofoy-nagruzki-1-0>.
10. Н.А.Лисова Налоговое регулирование в системе государственного налогового менеджмента//Вестник КарГУ 2015/ <https://articlekz.com/article/11882>
11. Короткова Е.А. Актуальность проблемы использования налоговых льгот // Парадигма. 2019. № 2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/aktualnost-problemy-ispolzovaniya-nalogoivyh-lygot> (дата обращения: 02.04.2020).
12. Бигельдиева З.А. Налоговое регулирование как инструмент развития социально-экономических процессов Республики Казахстан/ <https://cyberleninka.ru/article/n/nalogofoe-regulirovanie-kak-instrument-razvitiya-sotsialno-ekonomicheskikh-protsefov-respubliki-kazahstan>.

Д.А. Тлеужанова¹, кандидат экономических наук,
ассоциированный профессор
Н.Ж. Есболаев², магистрант

^{1,2} Казахский агротехнический университет имени С. Сейфуллина,
г. Нур-Султан, Казахстан

Основы налогового регулирования и направления оптимизации

Налоги, особенно в условиях политики невмешательства государства в рыночные процессы, являются эффективным инструментом государственного регулирования как экономики в целом, так и отдельных ее секторов. Государство с помощью системы налогов и сборов императивно устанавливает макроэкономические и микрорекономические пропорции современного и будущего распределения и перераспределения экономических благ в обществе, в связи с чем на современном этапе реализации налоговой политики актуальным является использование такого экономического термина, как налоговое регулирование. Налоговые льготы позволяют реализовать важную регулирующую функцию налога, поэтому

налоговые льготы используются как метод государственного регулирования экономики и социальной сферы. В последние годы в оптимизации налогового регулирования уделяется внимание оценке места, роли и направлений использования налоговых льгот.

Мировой опыт показывает, что достижение стопроцентного эффекта по налогообложению невозможно в условиях развитой рыночной экономики. В данной статье рассматриваются вопросы обеспечения устойчивости налоговой системы, обоснования налоговых льгот для достижения оптимальных направлений налогового регулирования. Обоснованы предложения, направленные на рассмотрение конкретных направлений налогового регулирования в Республике Казахстан, реформирование налоговой системы, оптимизацию для усиления справедливости налоговой системы.

Ключевые слова: налог, налоговое регулирование, налоговые льготы, налоговый контроль, государственный бюджет, налоговая система.

D.A. Tleuzhanova¹, candidate of economic sciences, associate Professor
N.Zh. Esbolaev², undergraduate

^{1,2} S. Seifullin Kazakh AgroTechnical University, Nur-Sultan, Kazakhstan

Fundamentals of tax regulation and optimization directions

Taxes are an effective tool for state regulation of both the economy as a whole and its individual sectors, especially in the context of the state's policy of non-interference in market processes. The state, with the help of a system of taxes and fees, imperative establishes the macroeconomic and microeconomic proportions of the current and future distribution and redistribution of economic goods in society, in this regard, the use of such an economic term as tax regulation is relevant at the current stage of tax policy implementation. Tax incentives allow us to realize the most important regulatory function of taxes, so tax incentives are used as a method of state regulation of the economy and social sphere. In recent years, in the optimization of tax regulation, attention has been paid to assessing the place, role and directions of use of tax benefits.

World experience shows that it is impossible to achieve one hundred percent efficiency in taxation in a developed market economy. This article discusses the issues of ensuring the stability of the tax system, justifying tax incentives to achieve optimal areas of tax regulation. The proposals aimed at considering specific areas of tax regulation in the Republic of Kazakhstan, reforming the tax system, and optimizing the tax system to strengthen its objectivity are justified.

Keywords: tax, tax regulation, tax benefits, tax control, state budget, tax system.

Ж.К. Жорабаева¹, экономика ғылымдарының кандидаты, доцент
Н.Ж. Абуова², магистрант

^{1,2} әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы қ., Қазақстан

МЕМЛЕКЕТТІҢ ҚАРЖЫЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ ЖӘНЕ ОЛАРДЫ ШЕШУ ЖОЛДАРЫ

Түйіндеме. Қазақстан экономикасының көптеген секторларының қарыздарын өсіру мемлекеттің қаржылық жағдайындағы күрделі мәселе болып табылады. Бұл ішінара девальвациядан және борыштың валюталық бөлігін теңгелік баламаға қайта есептеуден туындаған, бірақ борыштың өсуі басқа да себептер бойынша жүреді. Қазақстанда борыштың жиынтық мөлшері қазірдің өзінде ЖІӨ-нің 220%-ынан асады. Бұл ретте мәселе берешекті өсіруде ғана емес, Борышқа қызмет көрсетуге арналған шығыстарды одан әрі ұлғайтуда компаниялар алатын кірістердің басым бөлігін «жейтін» пайыздарды төлеуде, сондай-ақ өтелуі барынша ауыртпалыққа айналатын борыштың негізгі сомасын ұлғайтуда болып отыр. Нәтижесінде, белгілі бір шектен өткен борышкерлер пайдадан қарызды төлей алмайды және оларды қайта қаржыландыра бастайды, яғни іс жүзінде ескі қарыздарды төлеп, жаңаларын жасайды, және бұл көп ұзамай банкроттыққа немесе қайта құрылымдауға әкеледі, яғни несие берушілердің ақшаны жоғалтуы немесе оларға мемлекеттік көмек көрсету қажеттілігі.

Соған байланысты мақалада мемлекеттің қаржылық мәселелері қарастырылып, ол мәселелерді жіктей отырып оны шешуге бағытталған ұсыныстар берілген.

Түйінді сөздер: мемлекеттік бюджет, жергілікті бюджет, қаржылық мәселе, валюталық жағдайдың белгісіздігі, шикізатқа тәуелділік.

Кіріспе. Мемлекеттік қаржылардың құрамында республикалық және жергілікті деңгейлерде қалыптасатын бюджеттік өзара байланыстар маңызды рөл атқарады. Бюджеттік қатынастар көмегімен мемлекеттік құрылымдардың қарамағында қаржылық әдіспен қайта бөлінетін ұлттық табыстың едәуір бөлігі жұмылдырылады. Түрлі деңгейлердің бюджеттері республикалық, жергілікті бюджеттер тиісінше өкімет пен басқарудың республикалық және жергілікті органдары үшін тіршіліктің қаржы базасы болып табылады. Қазақстан Республикасы аумағында жалпы функцияларды орындау үшін республикалық бюджет қалыптастырылады. Оның ресурстары мемлекеттік мақсатты кешенді бағдарламаларды қаржыландыруға, республикалық функцияларды орындауға мүмкіндік береді [1].

Бюджеттік қатынастар жүйесінде жергілікті бюджеттерге маңызды орын беріледі. Жергілікті бюджеттер көбінесе экономикалық процестерді реттеу үшін пайдаланылады, өндіргіш күштерді орналастыруға ықпал етеді, жергілікті кәсіпорындар шығаратын өнімнің бәсекелестік қабілетін

арттыруға, аумақтық инфрақұрылымды жасауға, еңбек ресурстарының ұдайы өсуі жөніндегі шығындарды қаржыландыруға жәрдемдеседі. Жергілікті бюджеттер әлеуметтік бағдарламаларды жүзеге асыруда зор рөл атқарады. Мемлекеттік несиенің мазмұнын құрайтын ақшалай қатынастар мемлекеттік қаржылардың өзгеше бөлігі болып табылады. Мемлекеттік несие қатынастары кәсіпорындардың, ұйымдар мен халықтың уақытша бос ақшасын жұмылдыруға және оларды мемлекеттік шығындарды қаржыландыруды қамтамасыз ету үшін билік органдарына уақытша беруге байланысты пайда болады. Заңды және жеке тұлғалардың уақытша бос ақшаларын мемлекеттің жұмылдыруы қаржы нарығында облигацияларды, қазынашылық міндеттемелерді және мемлекеттік бағалы қағаздардың басқа түрлерін сату арқылы жүзеге асады. Займдар мен қазынашылық ссудалар мемлекеттік несиенің басты формалары болып табылады. Мемлекеттік несие экономиканы нығайтуда және оны қаржы жағынан сауықтыруда маңызды рөл атқарады. Мемлекеттік сектордың іс-әрекет етуі мемлекеттік меншіктің болуына негізделген. Меншікті жіктеу тұрғысынан мемлекеттік заңды ұйымдардың мүлкі және мемлекеттік қазына болып ажыратылады. Мемлекеттік заңды тұлғалардың мүлкі заңмен оқшауланған және мемлекеттік кәсіпорындар мен ұйымдардың қаржысының іс-әрекет етуі үшін негіз болады [2].

Шаруашылық жүргізудің әртүрлі жүйесінде және типті экономика дамуының түрлі кезеңдерінде мемлекеттің рөлі, оның функциялары мен қызмет саласы өзгеріп отырғандықтан бұған сәйкес мемлекеттің жасайтын шығындарының құрамы мен көлемі тиісінше өзгеріп отырады.

Кез келген елде мемлекеттік бюджет – жалпы мемлекеттік қаржылардың, сондай-ақ жалпы қаржы жүйесінің басты буыны болып табылады. Ол мемлекеттің басты кірістері мен шығыстарды біріктіреді. Бюджет арқылы барлық меншік формаларының шаруашылық жүргізуші субъектілерінің қаражаттары және ішінара халықтың табысы жатады. Бұл ресурстар экономикалық және әлеуметтік бағдарламаларды, басқа белгілерінен шараларды қаржыландыратын бюджеттің кірістерін құрайды. Олар экономиканы әлеуметтік-мәдени шараларды қаржыландыруға, елдің қорғаныс қабілетін нығайтуға, мемлекеттік басқару органдарын ұстауға, жергілікті бюджеттерді қаржылық жағынан қолдауға, үкіметтің борышты өтеуге, мемлекеттің материалдық және қаржы резервтерін жасауға және басқаларға бағытталады. Сөйтіп, бюджетке қаржы ресурстарын шоғырландыру мен пайдалану мемлекеттің қаржы саясатын ойдағыдай жүзеге асыруға қызмет етеді. Бұл тұрғыдан бюджет экономикалық категория ретінде мемлекеттің өз міндеттерін жүзеге асыруына арналған және тиісті заңдарға сәйкес белгіленген салықтар мен өзге де кіріс көздерінің және түсімдердің есебінен есебінен құрылатын орталықтандырылған ақша қоры болып табылады [3].

Мемлекеттік бюджетте қоғамдағы барлық экономикалық процестер бейнелетіндіктен, сондай-ақ барлық негізгі қаржы институттары – салықтар, мемлекеттің шығындары, мемлекеттік несие, мемлекеттік займдар және т.б. өзінің шоғырланған көрінісін табатындықтан бюджет мемлекеттің негізгі қаржы жоспары ретінде сипатталады. Ол нақты кезеңге, бір жылға жасалынады, бюджеттің кірістерін, шығыстарын, орталықтандырылған қаржы ресурстарының шешуші бөлігінің

қозғалысын анықтайды. Бюджетті негізгі қаржы жоспары деп мойындау оның ұлттық табысты қайта бөлудегі маңызды рөлін айқындайды.

Мемлекеттік бюджет ұлттық экономиканы басқарудың басты механизмдерінің бірі. Ол экономикаға бюджеттік механизм арқылы ықпал етеді. Жалпы экономикаға ықпал етудің құралы ретіндегі бюджеттің рөлі осында көрінеді.

Нәтижелер мен талқылаулар. Қазіргі уақытта Қазақстан экономикасының қаржы саласында төрт мәселе өте өткір болып табылады – валюта нарығындағы жағдайдың белгісіздігі, несиелік белсенділіктің тоқырауы, экономиканың негізгі секторларының жоғары және үздіксіз өсіп келе жатқан қарыз жүктемесі, экономиканың шикізатқа тәуелділігі.

1-сурет. Қазақстандағы басты қаржылық мәселелер

Қазақстандағы басты қаржылық мәселелерді жіктей отырып, ондағы мәселелердің шешу жолдары төмендегі 1-кестеде анықталды.

Валюта нарығындағы жағдайдың белгісіздігі теңге бағамының осы уақытқа дейін толық көлемде нарықтық емес болып қалуымен айқындалады, өйткені ол елеулі түрде Ұлттық Банктің интервенцияларымен қалыптастырылады. Тиісінше, нарық қатысушыларының осы бағамды және өз бизнесін болжау үшін базасы жоқ, егер бүгін Ұлттық банк доллардың жоғары бағамын қолдаса, онда ол мұны одан әрі жалғастыратынына кепілдік жоқ. Сонымен қатар, бұл қолдау қаншалықты дәрежеде жалғасатынын, реттеуші қандай деңгейлер оңтайлы болып саналатынын, теңге бағамы төмендеген жағдайда оны қолдау жүзеге асырылатынын және т.б. бағалауға мүмкіндік беретін бағдарлар жоқ, сондай-ақ Ұлттық банк декларациялайтын еркін бағам қалыптастыру іс жүзінде қамтамасыз етілмейтіні және реттеуші тікелей және тиісті процестерге айтарлықтай әсер ететіні анық [4].

Осы мәселелердің барлығы валюта нарығы мен сыртқы экономикалық қызметке қатысушылар үшін бағамның өзгеру себептеріне, мүмкін болатын өзгеру ауқымына және т.б. қатысты белгісіздіктің жоғары дәрежесін анықтайды, сәйкесінше валюталық ауытқуларға байланысты бизнес-процестерді жоспарлау, шетелдік серіктестермен ұзақ мерзімді қаржылық схемаларды құру, несиелік операциялар бойынша тәуекелдерді бағалау мүмкіндіктері нашарлайды. Бұл, әсіресе, қазақстандық ірі бизнестің – қаржылық, сондай-ақ қаржылық емес бизнестің шетел валютасындағы міндеттемелерінің жоғары деңгейін ескере отырып, өте маңызды. 2019 жылдың соңында корпорациялардың баланстық баптар бойынша шетел валютасындағы таза ашық позициясы минус 12,2 трлн теңгені құрады, яғни қаржылық емес компаниялардың валюталық міндеттемелері олардың валюталық активтерінен осы соманың теңгелік баламасынан асып түсті. Бұл компаниялардың меншікті капиталының жартысына жуығына сәйкес келетін өте жоғары көрсеткіш, бұл олардың қаржылық тұрақтылығы үшін елеулі тәуекелдерді негіздейді. Доллардың өсуі бұл көрсеткіштің өсуін және қаржылық тұрақтылықтың бұзылу қаупінің одан әрі өсуін білдіреді. Яғни, ағымдағы жағдайларда барынша жоғары дәрежеде теңгенің девальвациясынан қаржылық емес корпорациялар зардап шегеді, өйткені олардың валюталық берешегінің едәуір көлемі бар – дәл осы фактор девальвация кезеңінде борыштың күрт өсуіне негізделген, ал теңге бағамының төмендеуіне қарай оған қызмет көрсету күрделене түседі – валюталық борыштар бойынша төлемдерге көбірек қаражат талап етіледі [5].

Девальвациядан кейінгі банк жүйесі, керісінше, шетел валютасындағы активтер мен міндеттемелер арасында оң айырмашылыққа ие – валюталық нетто-позиция. Банктер үшін әлсіз теңге проблема болып табылмайды, өйткені олардың валюталық активтері міндеттемелерден асып түседі. Алайда банктер үшін де бағамның тұрақсыздығы жалпы қиындық туындатады, өйткені ол жоғары мөлшерлемелерге байланысты несиелік белсенділікті айтарлықтай тежейді, қайтарылмайтын несиелердің көлемін арттырады және теңге бағамының өзгеруінің болжамсыздығына байланысты теңгелік, сондай-ақ валюталық міндеттемелер бойынша қосымша тәуекелдер тудырады.

Келесі мәселе банктердің заңды тұлғаларға да, жеке тұлғаларға да несие беру көлемінің қысқаруы, ұлттық валютаның екі есе девальвациясы аясында теңгемен белгіленетін несие беру көлемінің төмендеуі қазақстандық экономика үшін маңызды теріс фактор болып табылады, өйткені өсуді тежейді немесе кейбір маңызды салаларда тауарлар мен көрсетілетін қызметтер өндірісінің төмендеуіне алып келеді. Ипотекалық несиелендірудің қысқаруы тұрғын үй бағасының төмендеуінің негізгі факторына айналды.

Өнеркәсіптен кейінгі экономикалық қызметтің ең ірі саласы болып табылатын және Қазақстанның ЖІӨ-нің 15%-ын қалыптастыратын сауда 2019 жылдың бірінші тоқсанында барлық қызмет түрлерінің ең жоғары көрсеткіші – 6%-ға төмендегенін көрсетті. Бұл девальвацияға байланысты сатып алу қабілетінің төмендеуі және импорттық тауарлар бағасының өсуі ғана емес, сонымен қатар 2018-2019 жылдары тұтынушылық несиелеудің күрт төмендеуіне байланысты болды [5].

Несие ставкаларының өсуі жаңа несиелер беруді тоқтатып қана қоймай, бұрын берілген несиелерге қызмет көрсетуді қиындатты. Бұдан басқа, өскен мөлшерлемелер өнеркәсіптің ұзақ мерзімді несиелерінің қысқаруына неғұрлым елеулі әсер етті, бұл экономиканы әртараптандыру және жаңғырту бағдарламаларын іске асыруды айтарлықтай қиындатады.

Қазақстанның қаржы секторындағы жағдай тұтастай алғанда тұрақтанды – теңгенің салыстырмалы түрде тепе-тең бағамы айқындалды, нарық қатысушыларының девальвациялық күтулері азайды, ақша нарығындағы мөлшерлемелердің біртіндеп төмендеуі басталды, несие беру көлемінің қысқаруы тоқтатылды. Сонымен қатар, бұл тұрақтандыруды экономикалық дамуға кедергі келтіретін қолайсыз факторлар мен жағдайларды тоқтату ретінде оң құбылыс ретінде қарастыруға болмайды [6].

Несиелер бойынша қолайсыз жоғары мөлшерлемелер, экономиканың барлық секторларының жоғары және өсіп келе жатқан берешек деңгейі, Ұлттық банктің валюта нарығына әсеріне қатысты белгісіздіктің сақталуы сияқты жағымсыз факторлардың сақталуы экономикалық өсудің тежелуін негіздейді және ақша-несие саясатының да, мемлекеттік макроэкономикалық реттеудің өзге де құралдарының құралдарымен еңсеруді табандылықпен талап етеді.

1-кесте. Қазақстандағы басты қаржылық мәселелер бойынша мәселелер мен оны шешу жолдары

№	Мәселе	Шешу жолы
Экономиканың шикізатқа тәуелділігі		
1	Ресей мен Сауд Арабиясы арасындағы жанжал аясында туындаған мұнай дағдарысынан басталған мұнай бағасының күрт төмендеуі 2020 жылғы мемлекеттік бюджет түсімдерін азайтты. 2019 жылғы ел бюджеті 55-60 доллар деңгейіндегі мұнай құнын ескере отырып құрылды. Қазір баға екі есеге төмендеді, демек, мемлекет қазынасы миллиондаған теңгеден қағылады. Сонымен қатар, бұл әлеуметтік бағдарламаларды, өндірісті дамыту бағдарламаларын қаржыландырудың төмендеуіне, азаматтардың өмір деңгейінің төмендеуіне және инфляцияның өсуіне әкеледі	Экономиканың өндірістік секторына баса назар аудару қажет. Инвестицияларды дайын өнім шығаратын өндіріс орындарына бағыттау керек. Өйткені, дайын өнімнің құны шикізатқа қарағанда қымбатырақ болады. Сәйкесінше, өндірушілердің табысы да жоғары болады. Сондай-ақ, отандық өнімдерді шетелге экспорттау арқылы тұтынушылар нарығын кеңейтеміз
Валюта нарығындағы жағдайдың белгісіздігі		
2	Валюта нарығындағы жағдайдың белгісіздігі теңге бағамының осы уақытқа дейін толық көлемде нарықтық емес болып қалуымен айқындалады, өйткені ол елеулі түрде Ұлттық Банктің интервенцияларымен қалыптастырылады. Барлық осы мәселелер валюта нарығы мен сыртқы экономикалық қызметке қатысушылар үшін бағамның өзгеру себептеріне, мүмкін болатын өзгеру ауқымына және т.б. қатысты белгісіздіктің жоғары дәрежесін анықтайды. Тиісінше, валюталық ауытқуларға, шетелдік әріптестермен ұзақ мерзімді қаржы схемаларын құруға, несиелік операциялар бойынша тәуекелдерді бағалауға байланысты бизнес-процестерді жоспарлау мүмкіндіктері нашарлайды	Мемлекеттік органдар мен Ұлттық Банк Қазақстан аумағында төлем құралы ретінде басқа шетел валютасының айналымын болдырмау мақсатында шаралар жүйесі қолдануы қажет. Экономиканы долларсыздандыру, яғни АҚШ долларынан параллель валюта функциясынан айыру арқылы валюта нарығындағы жағдайды реттей аламыз деп ойлаймын. Экономиканың негізгі секторларының жоғары және үздіксіз өсіп келе жатқан қарыз жүктемесі

Экономиканың негізгі секторларының жоғары және үздіксіз өсіп келе жатқан қарыз жүктемесі		
3	Қазақстан экономикасының көптеген секторларының қарыздарын өсіру тағы бір өткір проблема болып табылады. Бұл ішінара девальвациядан және борыштың валюталық бөлігін теңгелік баламаға қайта есептеуден туындаған, бірақ борыштың өсуі басқа да себептер бойынша жүреді. Қазақстанда борыштың жиынтық мөлшері қазірдің өзінде ЖІӨ-нің 220%-ынан асады. Бұл ретте проблема берешекті өсіруде ғана емес, Борышқа қызмет көрсетуге арналған шығыстарды одан әрі ұлғайтуда – компаниялар алатын кірістердің басым бөлігін «жейтін» пайыздарды төлеуде, сондай-ақ өтелуі барынша ауыртпалыққа айналатын борыштың негізгі сомасын ұлғайтуда болып отыр. Нәтижесінде, белгілі бір шектен өткен борышкерлер пайдадан қарызды төлей алмайды және оларды қайта қаржыландыра бастайды, яғни іс жүзінде ескі қарыздарды төлеп, жаңаларын жасайды, және бұл тізбек көп ұзамай банкроттыққа немесе қайта құрылымдауға әкеледі – яғни несиелік берушілердің ақшаны жоғалтуы немесе оларға мемлекеттік көмек көрсетуі қажеттілігі	Қарыздың өсуінің басты себептерінің бірі теңгенің құнсыздануы салдарынан валюталық тәуекелге ұшырау болып табылады. Сол себепті бұл мәселеде де дедолларизация процесін қолдануымызға болады. Сондай-ақ, шетелдік инвестициялардан гөрі отандық инвестицияларға басымдық беру қажет. Несиелік белсенділіктің тоқырауы
Несиелік белсенділіктің тоқырауы		
4	Тағы бір негізгі проблема – банктердің заңды және жеке тұлғаларға несиелік беруін қысқарту. Үшінші жыл жалғасып келе жатқан, ұлттық валютаның екі есе девальвациясы аясында теңгемен белгіленетін несиелік беру көлемінің төмендеуі қазақстандық экономика үшін маңызды теріс фактор болып табылады, өйткені өсуді тежейді немесе кейбір маңызды салаларда тауарлар мен көрсетілетін қызметтер өндірісінің төмендеуіне алып келеді	Қазақстанның қаржы секторындағы жағдайды тұрақтандыру үшін – теңгенің салыстырмалы тепе-теңдік бағамы анықтау қажет, ақша нарығындағы мөлшерлемелердің біртіндеп төмендеуін қамтамасыз ете отырып, нарық қатысушыларының девальвациялық күтулері азаюына әсер ету керек
Ескерту: қолданылған материал негізінде құрастырылған [7]		

Елдегі қаржы жүйесінің қазіргі кемшіліктеріне қарамастан, жалпы бұл өте тиімді екенін атап өткен жөн, бұған соңғы бірнеше жылдағы Қазақстан экономикасының өсу қарқыны дәлел бола алады

Қорытынды. Қаржы жүйесіндегі мәселелер мен басқа да жағымсыз құбылыстарды жеңудің негізгі жолдары келесі шаралар болып табылады деп болжауға болады:

Біріншіден, елдің ғылыми-техникалық және зияткерлік әлеуетін іске қосу негізінде экономиканың нақты секторының өсуін қамтамасыз ету бойынша батыл шаралар қабылдау қажет;

Екіншіден, бюджет қаражатын тиімді пайдалануға, өндірістік емес шығындарды азайтуға, оның ішінде әкімшілік және басқару аппаратын ұстауға, бюджеттің кіріс бөлігінің кейбір баптарын ұлғайтуға, салық жүйесін реттеуге, салықтар санын азайтуға және салықтардың, алымдардың, кедендік баждардың жиналуын арттыруға және т.б. салық жүйесін ретке келтіру инвестицияларды қамтамасыз ету үшін қолайлы жағдайлар жасауға, яғни, өндірісті жандандыруға бағытталуы керек;

Үшіншіден, елдегі ақша айналымын нығайтуға қол жеткізу керек, осы мақсатта Қазақстан Үкіметі инфляцияға қарсы нақты саясатты әзірлеуі және олардың өсу шегін белгілеу арқылы бағалар мен жалақыны бақылауды қарастырған жөн. Инфляциямен күресте, халықтың сұранысын ескере отырып, тауарлар өндірісінің өсуі шешуші мәнге ие;

Төртіншіден, қаржы жүйесіндегі дағдарыстық құбылыстарды жоюға сыртқы қарыздарды төлеу ықпал ететін болады.

Бесіншіден, Қазақстанда өндірілген отандық шикізат пен өнімді экспорттаудан түскен кірістің бір бөлігін шетелдік банктерде болуын тоқтатуға қол жеткізу қажет.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. «Бюджеттік жүйе туралы» № 357-1 Қазақстан Республикасының Заңы
2. «Республикалық бюджетке өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» № 359-1 Қазақстан Республикасының Заңы.
3. Аймурзина, Б. Финансовая глобализация на современном этапе развития государства (Мемлекет дамуының қазіргі кезеңіндегі қаржылық жаһандану). //Финансы Казахстана. – 2018 ж. – № 6. – 18 б.
4. Баймуратов, У. Денежно-финансовая система Республики Казахстан: особенности и проблемы (Қазақстан Республикасының ақша-несие жүйесі: ерекшеліктері мен мәселелері). //Банки Казахстана. – 2016. – № 4. – 5-19 б.
5. Жуков, В. Политика Национального банка по развитию системы безналичных платежей для физических лиц (Ұлттық Банктің жеке тұлғалар үшін қолма-қол ақшасыз төлемдер жүйесін дамыту жөніндегі саясаты). //Банки Казахстана. – 2019 ж. – № 6. – 36 б.
6. Қазақстан Республикасының қаржы нарығын реттеу және дамыту агенттігінің ресми интернет-ресурсы/ <https://finreg.kz/>
7. Экономиканың шикізатқа тәуелділігі. ҚРҰБ ресми интернет-ресурсы/ <https://finreg.kz/>

Ж.К. Жорабаева¹, кандидат экономических наук, доцент

Н.Ж. Абуова², магистрант

^{1,2} Казахский национальный университет имени аль-Фараби,
г. Алматы, Казахстан

Государственные финансовые проблемы и пути их решения

Рост долгов многих секторов экономики Казахстана является серьезной проблемой в финансовом положении государства. Отчасти это вызвано девальвацией и перерасчетом валютной части долга в тенговый эквивалент, но рост долга происходит и по другим причинам. В Казахстане совокупный размер долга уже превышает 220% ВВП. При этом проблема заключается не только в росте задолженности, но и в дальнейшем увеличении расходов на обслуживание долга, в выплате процентов, которые «съедают» большую часть доходов, получаемых компаниями, а также в увеличении основной суммы долга, погашение которой становится более обременительным. В результате должники, перешедшие определенный порог, не могут выплачивать долги из прибыли и

начинают их рефинансировать, то есть фактически выплачивать старые долги и создавать новые, а это вскоре приводит к банкротству или реструктуризации, то есть к потере кредиторами денег или необходимости оказывать им государственную помощь.

В связи с этим в статье рассматриваются финансовые проблемы государства и даются рекомендации, направленные на его решение с классификацией проблем.

Ключевые слова: государственный бюджет, местный бюджет, финансовый вопрос, неопределенность валютной ситуации, сырьевая зависимость.

Zh.K. Zhorabaeva¹, Candidate of Economic Sciences, Acting Associate Professor

N.Zh. Abuova², undergraduate

^{1,2} al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan

State financial problems and and ways of solving

Abstract. The growth of debts in many sectors of the economy of Kazakhstan is a serious problem in the financial situation of the state. This is partly due to the devaluation and recalculation of the currency part of the debt into tenge equivalent, but the growth of debt has also other reasons. In Kazakhstan, the total amount of debt already exceeds 220% of GDP. At the same time, the problem lies not only in the growth of debt, but also in the further increase in debt servicing costs, in the payment of interest, which "eats" most of the income received by companies. As well as in increasing the principal amount of the debt, the repayment of which becomes more burdensome. As a result, debtors who have passed a certain threshold cannot pay their debts out of profit and begin to refinance them. That is, to actually pay off old debts and create new ones, and this soon leads to bankruptcy or restructuring. This means that this will lead to creditors losing money or having to provide them with government assistance.

In this regard, the article discusses the financial problems of the state and provides recommendations aimed at solving it with the classification of problems.

Keywords: state budget, local budget, financial issue, currency uncertainty, commodity dependence

G.E. Kassenova¹, Candidate of Economic Sciences, Acting Associate Professor
A.A. Onglassyn², undergraduate, Higher School of Economics and Business
^{1,2} al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan

BASIC PRINCIPLES OF STRATEGIC DEVELOPMENT OF CREDIT POLICY OF COMMERCIAL BANKS

Abstract. The article discusses the features of the use and methods of financial development, allowing to take into account the external and internal aspects that affect the quality of the adopted and implemented organizational and managerial conclusions. It is actually noted that in the note, the credit policy is understood as a set of banking operations that are studied at a specific time break and that ensure the bank's goals are achieved. The banking section refers to the number of nimble and efficiently market structures of the state's economy.

The article discusses the abstract issues of the formation of credit politicians of paid banks; presents a test of the leading layouts and problematic situations. In justifying a good credit politicians, as well as the main directions of the credit business, these as impartial aspects and stereotypes that bank employees are required to manage; characteristics of assessing the property of managing credit work in a bank. The creators in the note systematize the layouts for the definition of banking politicians in general, given its main components: credit politician, interest politician, deposit politician, politician in the field of monetary transactions, politician in organizing settlement and cash service of buyers, politician risk management. The article shows the main differences between credit diplomats of paid banks and the moments that determine these differences: the task of the bank, the market sector occupied, the experience and qualifications of personnel, the degree of competitiveness.

Keywords: the credit policy of commercial banks, the banking system, the global financial crisis, Credit and financial system, crediting, management, analysis.

Introduction. Al-Farabi Kazakh State Institute is the main multidisciplinary higher educational institution in Kazakhstan. The university is the main institution of the system of the highest education in the Republic of Kazakhstan, the first to pass municipal certification and confirm the right to implement educational work in all specialties and levels. KazNU named after al-Farabi is a favorite of the General Rating of Institutions of Kazakhstan, 1st in the situation of the state, laureate of the President of the Republic of Kazakhstan Prize "For Merits in the Field of Quality", Diploma of the Prize of the Commonwealth of Independent Countries for merits in the field of product properties and proposals.

The Institute, being a member of the International Association of Institutions and a co-founder of the Eurasian Association of Institutions, was the first between the institutes of Kazakhstan and Central Asian states to sign the Great Charter of Institutions in Bologna; stereotypes ISO 9000: 2000 and received

certificates from the largest universal certification centers - the International certification system IQNET. The Institute possesses a large educational, scientific, spiritual, educational, innovative and production potential, which is focused on training experts of the highest qualifications, subsequent integration into a large educational place, the formation of basic and applied studies, and their introduction into creation.

The institute includes 16 faculties including the Finance department which is believed to be one of the prestigious program. Therefore, the undergraduate with supporting the professor is about describing and analyzing different politic types and intend to study mathematical modelling to the different politics.

Experimental part. The goal of any ordinary credit institution is to maximize its benefits. Working in a highly competitive environment, banks are obliged to maneuver between candidates for raising and lowering the discount rate every day in order to maintain and expand their client base, and, as a consequence, increase their benefits. The provided problem is considered multidimensional in structure. Its conclusion is made probable when dynamically modeling the leading characteristics of banks' performance depending on the control actions taken by management.

In the criteria of a market economy, when the formation of a banking section occurs under the influence of strong competition, paid banks to ensure their own progressive formation will not only implement classical banking operations (opening a depot, transferring loans, making settlements), but also significantly expand the range of banking offers. both for corporate buyers, for example, for the public. In real time, credit institutions are considered one of the main players in the monetary unit and stock market, offering customers all kinds of absolutely fresh banking goods, which are expanding every day due to the development of new technologies. Modern paid banks presuppose universal lending institutions that provide their own potential buyers with quite different looks of banking products, offers and technologies.

But, not paying attention to all the attractiveness of certain types of banking operations, banks each time perform their key function, and just lending operations [3].

For a reasonable, sensible and effective application of all components of the credit mechanism, banks are developing a consistent credit politician. The successful work of the bank as a whole and its subsequent formation largely depend on it.

A politician's credit is an internal document of a bank, formed taking into account the current financial history that has formed and determining the main distributions for lending and requests for the borrower. The credit politician expresses a joint theory and clarifies the strategic grounds of the entire credit work of the bank, determines the values in the credit market and the goals of credit.

The credit and financial system is considered one of the most important structures of the market economy, for example, how the rate of formation of the economy as a whole directly depends on the rate of its formation [2]. Banks play a significant role as an intermediary, redistributing cash flows from those sectors of the economy that have surplus funds to branches with the need for additional financing. Lending plays a special role in this process [4].

The activities of the modern banking institution are all-encompassing and extend far beyond the mere vault of money, usury, or the gigantic exchange of-

face. Today, banks offer customers many different types of banking services. According to some authors, a bank at the present stage can be considered as a special firm engaged in trade, intermediation and lending at the same time [5].

The "bank" is responsible for some of the functions that it does. As a consequence of this, under a paid bank they know a kind of credit and financial institution that performs these operations, as:

- recruitment of funds for current accounts and urgent deposits;
- transfer of accumulated funds on credit based on criteria chargeability, urgency, repayment and motivated use;
- the embodiment of all types of calculations [1].

Today there is a desire to erase the boundaries between usually banking and non-banking economic operations, in accordance with this, the distinction between banks and quasi-banking institutions is becoming more and more relative. Taken together, the banking system forms a credit system, the role of which in the progressive economy of the state is undoubtedly large.

In a broad sense, credit operations are work that results in a relationship between a lender and a borrower to provide funds based on the criteria of payment, urgency, repayment and motivated use. In this case, it is not so important which of the partners (bank or client) as it turned out in the role of the creditor.

Depending on the different interpretation of this term, banking credit operations can be understood as either functional (credit and investment operations), or an ensemble of passive and intensive operations. In the provided case, a broad interpretation of this term is applied in connection with the importance of considering passive transactions for banking work [3].

One of the reasons for the decrease in the number of banks is the process of concentration of funds: the trend of increasing the number of more large banks, absorbing small and medium-sized ones, becomes more embodied against the background of a decrease in their total number. Large banks are considered to be systemically important for example as they represent the cornerstones of the banking section of the economy. These are, as a rule, more liquid banks, often with a municipal role in the share capital [6].

The paid and municipal banks that take place on the market have every chance of being classified in the following way:

1. Universal (carrying out a wide range of banking operations) and special (providing for the most part a narrow range of banking offers, for example, deposit, savings or mortgage transactions).

2. Banks with a branch network and branchless banks.

3. Regional banks, whose work is carried out on a limited land, and banks, which do not limit their own work by territorial boundaries.

4. Banks designed to finance individual motivated programs (development banks) and banks that are not limited to one branch of the economy or a specific program.

5. Joint-stock and unit banks.

6. Banks developed on the basis of the former municipal designated banks, and paid smart banks for the first time.

7. Banks, the authorized capital of which is entirely formed at the expense of contributions from Russian legal entities and individuals, and banks with the role of foreign investments.

8. Banks, whose work in the power of the effective legislation is not limited by special regulatory frameworks, and banks, which, in accordance with these regulatory documents, do not have every chance to perform individual operations.

9. Banks that make credit transactions with any clientele, and banks of mutual credit.

10. Banks of issue (Central Bank) and non-issuing banks (others of banking system).

Naturally, the above classification symptoms of bank looks are rather arbitrary and in real life they have every chance of intersecting each other. The universalization of banks is considered to be a trend. This takes place both in the development of fresh ones, for example, in the modification of active banks into universal structures with a wide range of operations, functioning throughout the land of the state, having an extensive branch network and consulates by stage [7].

This is justified by the missing level of formation of the Kazakhstani banking system, in which there is no precise division of labor. States with emerging market institutions have an integral banking system with the highest diversification.

REFERENCES

1. Balikhina, N.V. Finance and credit: Textbook / N.V. Balikhina, M.E. Kosiv. – M.: Unity, 2018. – 256 p.
2. Deeva, A.I. Finance and credit / A.I. Deeva. – M.: KnoRus, 2019. – 64 s
3. Chernetsov, S.A. Finance, money circulation and credit: Textbook / S.A. Chernetsov. – M.: Magister, 2017. – 464 p.
4. Banks and non-bank credit organizations and their operations: Textbook / Ed. Zhukova E.F. – M.: University textbook, 2018. – 319 p.
5. Borio, C., Drehmann, M., 2009. Assessing the risk of banking crises-revisited. (BIS Quarterly Review), pp. 29-46 (March)
6. Janina M., Gregor N.F. Weiss., 2017. Consolidation and systemic risk in the international insurance industry. Journal of Financial Stability. Vol.18, pp. 187-202.
7. Kasyanova, G.Yu. Cash and banking operations taking into account all changes in legislation / G.Yu. Kasyanova. – M.: АВАК, 2015. – 336 p.

Г.Е. Касенова¹, экономика ғылымдарының кандидаты, доцент

А.А. Онласын², магистрант, Экономика және бизнес жоғары мектебі,

^{1,2} әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы қ., Қазақстан

Коммерциялық банктердің несиелік саясатының стратегиялық дамуының негізгі принциптері

Түйіндеме. Мақалада қолдану ерекшеліктері мен ақша қалыптастыру әдістері, қабылданған және іске асырылатын ұйымдастырушылық-басқарушылық қорытындылардың сапасына әсер ететін сыртқы және ішкі нюанстарды ескеруге мүмкіндік береді. Іс жүзінде ескертулерде несиелік саясат деп белгілі бір уақыт

аралығында зерттелетін және банктің мақсаттарына қол жеткізуді қамтамасыз ететін банктік операциялардың жиынтығы түсініледі деп атап көрсетілген. Банк үлесі ел экономикасының икемді және тиімді нарықтық құрылымдарының санына жатады.

Мақалада коммерциялық банктердің несиелік саяси қызметін қалыптастыру мәселелері қарастырылған; негізгі макеттерге және проблемалық нүктелерге талдау жасалған. Жаман емес несиелік саяси типтерді, несиелік бизнестің жетекші бағыттарын негіздеу кезінде, банк қызметкерлеріне қажет объективті нюанстар мен стандарттар; Мақалада жалпы банктік саясаткерлерді анықтаудың макеттері оның жетекші элементтерін ескере отырып жіктелді: несиелік, пайыздық, депозиттік саясат және валюталық операциялар саласындағы саясат, клиенттермен есеп айырысу және қассалық қызметтерді ұйымдастыру саясаты, саясат. Тәуекелдерді басқару. Ескертуде коммерциялық банктердің несиелік саясатының негізгі айырмашылықтары және осы айырмашылықтарды анықтайтын факторлар көрсетілген: банктің міндеті, нарықтың енген бөлігі, кадрлардың біліктілігі мен біліктілігі, бәсекеге қабілеттілік деңгейі.

Түйінді сөздер: коммерциялық банктердің несиелік саясаты, банк жүйесі, дүниежүзілік қаржы дағдарысы, несие-қаржы жүйесі, несиеу, басқару, талдау.

Г.Е. Касенова¹, профессор, кандидат экономических наук
А.А. Онласын², магистрант, Высшей школы экономики и бизнеса
^{1, 2} Казахский национальный университет имени аль-Фараби,
г. Алматы, Казахстан

Основные принципы стратегического развития кредитной политики коммерческих банков

Анотация. В статье рассматриваются особенности применения и способы денежного становления, позволяющие принимать во внимание наружные и внутренние нюансы, действующие на качество принимаемых и реализуемых организационно-управленческих выводов. Практически отмечается, собственно, что в примечании под кредитной политикой понимается совокупность банковских операций, которые исследуются в определенный временной интервал и обеспечивают достижение целей банка. Банковская доля относится к количеству гибких и действенных рыночных структур экономики страны.

В статье рассматриваются вопросы формирования кредитной политической деятельности коммерческих банков; дается анализ основных макетов и проблемных точек. При обосновании не плохих кредитных политических типов, ведущих направлений кредитного бизнеса, как объективных нюансов и стандартов, которыми обязаны заниматься работники банка; В статье классифицировали раскладки для определения банковских политических деятелей в целом с учетом его ведущих элементов: кредитные, процентные, депозитные политики, и политика в области валютных операций, политика в организации расчетно-кассового сервиса клиентов, политика управление рисками. В заметке показаны главные отличия кредитных политик коммерческих банков и факторы, определяющие эти отличия: задача банка, занимаемый раздел рынка, навык и квалификация персонала, уровень конкурентоспособности.

Ключевые слова: кредитная политика коммерческих банков, банковская система, мировой финансовый кризис, кредитно-финансовая система, кредитование, менеджмент, анализ.

G.E. Kassenova¹, Candidate of Economic Sciences, Acting Associate Professor
A.A. Kabdresh², undergraduate, Higher School of Economics and Business
^{1,2} al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan

STATE REGULATION OF FINANCIAL MARKETS: WORLD EXPERIENCE AND NATIONAL PRACTISE

Abstract. The basic concepts of the securities market and models of its regulation, which have developed in international practice, are presented. The concept of information disclosure and the mechanism for its implementation in the primary and secondary markets are considered on the example of many countries. A country analysis of the organizational structures responsible for the regulation of the securities market and the derivatives market was carried out. A comparative analysis of the order of regulation of trading systems, broker-dealer companies, commercial banks and other professional participants of the stock market is given. Developed and Emerging Markets Experience Revealed preventing manipulation, insider practices and other violations of the fair and equitable pricing mechanism. The best international practice in organizing the derivatives market regulation is considered. The analysis of promising forms of regulation of the stock market in the context of the state's macroeconomic policy is given. The practice of using the mechanism of currency exchanges in financial policy by the state, as well as universal exchanges, combining stock, derivatives and currency segments, is presented.

Keywords: Financial Institution, bank, capital market, protecting investors

Introduction. Kazakh National University named Al-Farabi is one of the prominent universities in Central Asia for the past decades. KazNU is the first national university established in Kazakhstan, nowadays ranking as number 165 among top universities worldwide in accordance with QS Global ranking passed an external supervisory audit of the quality management system for compliance with the requirements of the international standard ISO 9001: 2008.

The University is performing in accordance with Bologna system, consist of 13 main faculties in various fields of study, estimating over 5,000 students and nearly 1,000 of freshman yearly and this number increasing slightly yearly. Staff consists of more than 2500 faculty members, which includes 400 doctors of science, professors and more than 800 candidates of science and associate professors

University history took beginning at October 20, 1933, when the Council of People's Commissars of the USSR adopted Resolution No. 2293 "On training personnel for Kazakhstan" and had decided to open the Kazakh State University (consequently named by Al-Farabi) on the basis of a pedagogical institute.

January 15, 1934 went down in history as the day of the official foundation of the university. On that day, the first 54 students of the Faculty of Biology and Physics and Mathematics were enrolled, who began their studies.

Experimental part. The system of redistribution of monetary resources develops, alternatives to financing through commercial banks appear. Various

types of non-bank or non-deposit-taking financial institutions are emerging to complement commercial banks as a competing alternative in providing funds to families and businesses. These so-called non-bank financial institutions can take many different forms in different countries: brokers and dealers involved in securities transactions, trading and investment banks, venture capital firms, pension funds, insurance, investment, leasing and factor companies, pawnshops, emission houses, etc. underwriters. Like commercial banks, non-bank financial institutions play an intermediary role: they are looking for various ways to select people in need of additional funds for those who have the means to invest. Linda Allen, one of the experts in the field, Professor of Baruch College (City University, New York), describes the main functions of financial intermediaries as "transferring risk" and "timing cash flow"¹ Financial institutions develop forms of financial assets that allow providing and using the invested funds to control the degree of risk and adjust the time of availability of funds²

In general, non-bank financial institutions act as intermediaries for the provision of funds on other, more diverse terms than commercial banks. Competing with each other, these institutions undertake the task of finding both new sources of funding and opportunities for its most beneficial use. Competition between different types of non-bank financial institutions, on the one hand, and also between non-bank financial institutions and commercial banks, on the other, promotes the most efficient allocation of available savings and discipline of enterprises in using these funds in an efficient manner.

Within the framework of universal banking, commercial banks, in addition to traditional credit and deposit products, provide clients with a wide range of services in the field of investment banking in the securities market, in the insurance market, in real estate transactions, etc. Universal commercial banks are becoming major shareholders of industrial and trading companies. In the 1990s, the trend towards the convergence of commercial and investment banking acquired great strength, and financial conglomerates were formed based on the mutual ownership of various types of financial institutions.

It is generally accepted that the capital market is the central link in a competitive system. If capital is provided on a competitive basis, then it goes to those who can use this capital most profitably, i.e. use the most efficiently and effectively. Thus, a limited amount of financial capital will find the most effective use in the system.

The absence of efficient financial markets leads to distortions in the economy that limit the opportunities for competition. For example, in one of the countries of the Middle East, there is a shortage of long-term capital. As a result, distortions arise in the economy of this country, the characteristics of which are given in a report prepared by one of the authors of this textbook:

“Businesses – large and small alike – tend to rely on internal funding. Some of the companies we interviewed take pride in their businesses' low external debt levels. deferred payments on bank loans, or at the expense of both together. This practice can be expected to deter management of enterprises from expanding their activities, as a result of which enterprises will not be able to achieve the optimal scale of operations necessary for maximum efficiency. profits, in turn, forces managers to set a high threshold for profitability (this seems to be a common practice), which results in high prices. In the event that managers are pressured to use most of the profits for payments in quality As a result of

dividends, the trend towards high profitability levels for generating working capital and building up fixed capital is even stronger. "

The global economy of the 21st century, competition is international in nature. Countries seek to improve the competitiveness of their national economies. Therefore, all countries of the world pay great attention to the development of financial markets and institutions.

In particular, a number of countries have recently lifted various financial restrictions in order to improve the efficiency of mobilizing and allocating capital, as well as expanding the role of the private sector in the system of reallocating monetary resources. In 1997-1998 this policy and the reforms carried out were severely tested by the financial crises that began in Asia and in August 1998 spread to Russia. The financial crises of recent years have led across the board to greater caution in financial sector reforms, although they have not diminished the overall drive for deregulation as a goal of facilitating more efficient cash reallocation systems.

Characteristics of the capital market

The capital market (financial market), like the commodity market, is a mechanism for buyers and sellers to meet and close a deal. The capital market can be the place where buyers and sellers actually come (NYSE), or it can be a communication network that links buyers and sellers without requiring them to be physically present (London Stock Exchange). The economics of financial markets are well illustrated in the following excerpt from a talk presented at the 1995 World Bank Conference on Equity Markets.

Capital markets

As the texts below show, there are two different capital market models. In accordance with the first approach, the emphasis is on the banking system, the second – the "participatory approach" – focuses on involving the population in investing accumulated funds directly in the capital markets.

"The Securities and Exchange Act in Japan, the main legislation relating to securities, is not Japan's first securities law. The Meiji era government (1868-1912) recognized the importance of organized stock exchanges for the development of the country's economy. Although securities trading existed in Japan as early as the late 19th century, it consisted of speculative, futures-like transactions using methods used in commodity markets. Most transactions were made through cash payments based on changes in the value of shares, rather than through physical transfer of share certificates.

Stock exchanges in Japan opened in 1878 in Tokyo and Osaka³, but trading was mostly limited to government bonds, while stock trading was minimal. At this early stage, the link between speculative trading on stock exchanges and the provision of long-term capital for industrial development was very weak. Companies received capital through bank loans and capital transfers within the *zai-batsu* – giant family conglomerates in manufacturing, trade and finance.

A number of laws passed in the 70-80s of the XIX century were in fact unsuccessful attempts by the government to maintain existing methods of exchange trading and at the same time to reform securities trading in accordance with the Anglo-American model, which is characterized by organized exchanges and immediate transfer of shares. Finally, in 1893, Parliament passed a compromise Exchanges Act, which extended to both stock and commodity exchanges. Based in principle on the Anglo-American approach to securities trad-

ing and the organization of exchanges, the Exchange Act allowed, as before, to trade in the futures method, in which the actual delivery of share certificates was not required. The Stock Exchange Act, dubbed "one of the cornerstones of the modernization of Japanese capitalism," regulated stock exchanges in Japan for half a century and fostered the rise and functioning of stock exchanges across the country.

Despite these reforms, the traditional speculative trading system continued to prevail in Japan. Capital markets remained shallow and marginal compared to bank financing. Due to the lack of developed capital markets to meet industry needs for long-term financing, the Industrial Bank of Japan was established in 1902. However, the zaibatsu continued to receive financing through their own banks, trusts and insurance companies. The so-called "new" zaibatsu, which appeared in the 1930s, were no longer so closely associated with the founding family clans and turned to the Industrial Bank of Japan and the state for the external capital they needed.

World War II made the development of securities markets even more difficult. Since the war economy required a centralized and resource-rich financial system, in 1941 the securities trading was transferred to the Ministry of Finance. Under the conditions of widespread wartime control, established to ensure funding for the most important sectors of the economy, the Law on the Japan Stock Exchange, a parastatal corporation that replaced all existing stock exchanges, was passed in 1943. It was the beginning of a systematic expanded government intervention in the financial system to achieve national policy goals: first to wage war and then to encourage high economic growth.

Implementing plans aimed at ensuring the ability of the country's industry to fully meet military needs, in 1943-44. The Treasury Department has consolidated all securities trading by reducing the number of investment banks and stock exchanges. As a result of the Ministry of Finance mergers, the number of licensed underwriters dropped from eight to five. Four of these five investment firms – Nomura Securities, Daiwa Securities, Yamaichi Securities, Nikko Securities, which started out as underwriters for new zaibatsu, have consistently maintained their dominant role in securities trading and are still called the "Big Four".

At the end of the war, as Japan began to suffer military defeats, stock exchanges became less active, primary and secondary markets were approaching a state of paralysis, and after the surrender in September 1945, the exchanges were completely closed. Although the Treasury Department and securities dealers planned to reopen the exchanges in October of that year, a memorandum issued by the Allied Supreme Commander prohibited the opening of exchanges pending Allied approval of their work plan. In fact, the exchanges reopened only in May 1949 after the adoption of new legislation regulating the activities of the securities industry".

The second model is the "broad-based" capital market, which exists, for example, in the US and UK.

"Japan and some of the EU member states, such as Germany, have markets based on universal banking. In such markets, banks own shares, and financing depends on long-term relationships between lenders and borrowers. The US and UK, on the other hand, use financial markets that banks keep "at arm's length⁴." This model is characterized by the presence of equity markets, which are largely

separate from banks. Access to finance is determined more by the market prices of financial assets than relations between lenders and borrowers. Such financial markets usually provide greater access to consumer credit and facilitate more financial innovation. Conversely, markets based on universal banking imply bank ownership and control over enterprises while banks dominate the securities markets”.

In the markets that exist under the second model, the holders of savings – both individuals and companies – usually invest their savings themselves, directly, and stock brokers provide the services necessary to help individual investors decide which securities to buy with their own account through a broker. Investors can combine their own and third-party assets, while they can entrust investment decisions to professionals. One of the common forms of such a combination is a "mutual fund" or "investment trust".

The purpose of the “broad participation” capital market is to encourage all savings holders, even the smallest, to invest their savings of their own choosing. In an effort to use all savings in the investment process, the market creates conditions for competition among those wishing to receive long-term capital in order to attract the maximum part of savings to the investment sector. The placement of capital should help through the process of competition to increase the efficiency in the use of capital, since it is the most efficient users of capital that first of all attract money resources to themselves. In turn, higher efficiency of enterprises increases their competitiveness in global markets.

In addition, capital allocation based on open competition gives new businesses the opportunity to compete with established companies. This gives aspiring entrepreneurs an incentive to develop their own ideas and turn them into commercially viable businesses.

There is also speculation that providing a broader choice of financial assets encourages individuals with income free to invest more in savings, thereby increasing investment in the country's economy. If such income is invested rather than spent on consumption, inflationary pressures decrease. Finally, the broad participation of the population in the ownership of manufacturing enterprises creates a feeling of participation in the economic system, of involvement in a common cause.

A “participatory” market requires the involvement of many investors – large and small, high and medium income, long-term and short-term. Taken together, the savings of many small investors can provide the funds needed to finance even very large businesses. Therefore, policies aimed at developing participatory capital markets should encourage even small investors.

Small investors can be people of all kinds of occupations. Many of them are likely to be unfamiliar with financing businesses and financial markets, so in order for small investors to participate in the investment process, they need to provide various types of support. In particular, most will need the help of qualified professionals who understand the intricacies of the market and can assess enterprises looking for investors or seeking loans. In addition, if inexperienced investors do not have protection against fraud or other violations of their rights, then there is a danger that after cases of fraud or major scandals they will avoid participation in capital markets and lose confidence in financial assets.

Some concepts of regulation of the capital market. The problem of protecting investors

In early 1997, civil unrest broke out in Albania, leading to the overthrow of the government and an almost complete collapse of civil order. The chaos has reached such a limit that Italy, partly out of a desire to stem a powerful wave of immigration from Albania, has led a group of countries to take on the task of restoring order. The cause of the chaos? Securities fraud. Securities were sold to large sections of the Albanian population, which were actually worthless. When the fraud was discovered, the defrauded investors demanded protection from the government, and the government was unable to respond effectively to these demands. The inaction of the government caused massive indignation, civil unrest began, and the rule of law in the country was completely violated.

In many countries, there have been similar incidents involving major fraud against large groups of public investors. For example, in 1994 in Russia about 5 million shareholders of the MMM company, who, as it turned out, did not have market value, lost practically all the funds invested in these shares. Joint-Stock Company in its television advertisements, it promised investors dividends of up to 3,000%, but the company itself had no independent value⁵

Something similar happened in Great Britain at the beginning of the 18th century: a lot of people suffered financial ruin when it turned out that the shares of the South Seas Company were worthless. Professor L. Loss describes this situation as follows: 4.

“The bursting of the bubble – the South Sea Companies – has ruined thousands of people from all walks of life. The reputation of many in the financial and political world has been completely undermined. This national disaster has been compounded numerous fraudulent shenanigans carried out by imitators. It was said that about a thousand people paid two guineas each one morning as a down payment for a stake in a company "carrying out an enterprise of great importance, but no one knew what kind of enterprise it was... Panicked Parliament passed a forged or incorrectly executed company incorporation documents.

Subscription to shares of such enterprises. Such actions were declared a violation of public order, punishable by a fine and confiscation".

In unstable economies with high inflation, weak state supervision of the financial market, it is widely practiced to issue surrogate securities. A surrogate for a security (stocks, bonds etc.) is a financial instrument that has a purpose and has the features of a security, but is not recognized by legislation and tradition as such, not regulated by the state or in any other generally accepted manner. Objectives of issuing surrogates: a) raising funds bypassing state licensing of such activities; b) issue of securities - cash surrogates; c) circumvention of economic standards set by the state and causing additional costs for issuers (taxes, licensing fees, deductions to the reserve fund at the central bank, mandatory reserve funds to cover possible losses from depreciation of securities, etc.); d) financial fraud; e) circumvention of the principle of information disclosure and state registration of securities.

REFERENCES

1. Klimenko, A.V. & Minchenko, O.S. (2016). "Gosudarstvennoe regulirovanie ekonomiki [State Regulation of the Economy: Theory and Best Practices]". Public Administration Issues, n. 3, p. 7-30.
2. Christel Koop and Martin Lodge. (2017). "What is Regulation? An Interdisciplinary Concept Analysis". Regulation & Governance, n. 11, p. 95.
3. Sandra Eckert. (2020) "Beyond Legislation: Reconsidering the Locus of Power in EU Regulatory, Governance". The Theory and Practice of Legislation., p. 15.
4. Maslennikov Y.I., Yakubovskiy S.O., Beliakova VV. (2017). "Pryntsypy derzhavnogo rehuliuвання natsionalnoi ekonomiky v umovakh hlobalizatsii". Visnyk Odeskoho natsionalnogo universytetu. Seriya: Ekonomika. № 2(55), p. 65-69.
5. Bowles, S. (2016). "The Moral Economy. Why Good Incentives Are No Substitute for Good Citizens". Yale University Press.

Г.Е. Касенова¹, профессор, экономика ғылымдарының кандидаты
А.А. Кабреш², магистрант, Экономика және бизнес жоғары мектебі,
^{1, 2} әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан

Қаржы нарығын мемлекеттік реттеу: әлемдік тәжірибе және ұлттық практика

Түйіндеме. Халықаралық тәжірибеде қалыптасқан бағалы қағаздар нарығының негізгі тұжырымдамалары және оны реттеу модельдері келтірілген. Ақпаратты ашу тұжырымдамасы және оны алғашқы және қайталама нарықтарға енгізу механизмі көптеген елдердің мысалында қарастырылған. Бағалы қағаздар нарығы мен туынды құралдар нарығын реттеуге жауапты ұйымдық құрылымдарға елдік талдау жүргізілді. Сауда-саттық жүйелерін, брокерлік-дилерлік компанияларды, коммерциялық банктерді және қор нарығының басқа кәсіби қатысушыларын реттеу тәртібіне салыстырмалы талдау жасалған. Нарықтардың дамыған және дамушы тәжірибесі манипуляцияның, инсайдерлік практиканың және әділетті және әділетті баға механизмінің басқа бұзушылықтарының алдын-алуы анықталды. Туынды құралдар нарығын реттеудің үздік халықаралық тәжірибесі қарастырылған. Мемлекеттің макроэкономикалық саясаты тұрғысынан қор нарығын реттеудің перспективалық түрлеріне талдау жасалды. Қаржы саясатында мемлекеттің валюта айырбастау механизмін, сондай-ақ әмбебап биржаларды, қорларды, туынды құралдар мен валюта сегменттерін біріктіріп қолдану тәжірибесі ұсынылған.

Түйінді сөздер: Қаржы институты, банк, капитал нарығы, инвесторларды қорғау.

Г.Е. Касенова¹, профессор, кандидат экономических наук
А.А. Кабдреш², магистрант Высшей школы экономики и бизнеса
^{1,2} Казахский национальный университет имени аль-Фараби,
г. Алматы, Казахстан

Государственное регулирование финансовых рынков: мировой опыт и национальная практика

Аннотация. Представлены основные концепции рынка ценных бумаг и модели его регулирования, сложившиеся в мировой практике. Концепция раскрытия информации и механизм ее реализации на первичном и вторичном рынках рассмотрены на примере многих стран. Был проведен страновой анализ организационных структур, ответственных за регулирование рынка ценных бумаг и деривативов. Дан сравнительный анализ порядка регулирования торговых систем, брокерско-дилерских компаний, коммерческих банков и других профессиональных участников фондового рынка. Опыт развитых и развивающихся рынков: предотвращение манипуляций, инсайдерской практики и других нарушений механизма справедливого и равноправного ценообразования. Рассмотрены лучшие мировые практики в организации регулирования рынка деривативов. Дан анализ перспективных форм регулирования фондового рынка в контексте макроэкономической политики государства. Представлена практика использования механизма валютных обменов в финансовой политике государства, а также универсальных бирж, сочетающих фондовый, производный и валютный сегменты.

Ключевые слова: Финансовый институт, банк, рынок капитала, защита инвесторов.

МРНТИ 06.35.51

А. Гончарова¹, студентка 2 курса

А. Цыренов², кандидат экономических наук, доцент

¹ Университета «Туран», г. Алматы, Казахстан

² Восточно-Сибирский государственный университет технологий и управления, Российская Федерация

НАЛОГ КАК ОБЪЕКТ УПРАВЛЕНИЯ ДОХОДАМИ И РАСХОДАМИ ОРГАНИЗАЦИИ

Аннотация. Данная статья направлена на то, чтобы мы могли понять и изучить, должна ли налоговая база нашей страны быть доходом или потреблением, оценивая критериями оценки эффективности налоговой политики, справедливости и управляемости.

В настоящей работе предпринята попытка системно описать и раскрыть механизм и роль налогового регулирования в развитии экономики страны. Налоговое регулирование в настоящее время рассматривается как механизм в единстве противоречивых характеристик налогов как доходов государства, как индивидуальных расходов налогоплательщиков и как коллективных доходов общества. В статье последовательно раскрываются авторские подходы к сущности налогового регулирования, его механизму, формам, субъектам, объектам, уровням и методам, противопоставляются текущая и идеальная модели налогового регулирования и предлагаются критерии оценки его эффективности.

В этой статье утверждается, что в дискуссии не учитываются цели налогообложения в современную эпоху, а именно: увеличение доходов от государственной деятельности, смягчение неравномерного распределения богатства в обществе и регулирование частного экономического развития. Когда эти цели приняты во внимание, становится очевидным, что налоги на доходы и потребление играют роль в современной налоговой политике, и что наше государство должно следовать по пути других развитых стран.

Ключевые слова: Налоги, налоговое регулирование, налогообложение, налоговая система, налоговый кодекс

Введение. Роль налогов в современной экономике существенно возросла, видоизменилась и усложнилась. Современные теории налогов не дают представления о налоговом регулировании как едином механизме реализации возложенных на государство функций, реализуемых им посредством методов и инструментов налоговой политики [1].

Основная цель налогообложения состоит в том, чтобы увеличить доходы для покрытия огромных государственных расходов. Большинство государственных мероприятий должно финансироваться за счет налогооб-

ложения. Но это не единственная цель. Другими словами, налоговая политика преследует некоторые не связанные с доходами цели. Одной из важных задач налогообложения является экономическое развитие. Экономическое развитие любой страны во многом обусловлено ростом накопления капитала. По правде говоря, в современном мире налогообложение используется как инструмент экономической политики. Это влияет на общий объем производства, потребления, инвестиций, выбора места размещения и методов производства, платежного баланса, распределения доходов [2]. Здесь мы обсудим цели налогообложения в современных государственных финансах.

Экспериментальная часть. Какими должны быть цели налоговой политики в развивающихся странах? Налогообложение является обязательным средством, с помощью которого правительство финансирует свою деятельность и расходы. Часто проводится различие между прямыми и косвенными налогами. Прямые налоги оцениваются по налоговым возможностям таких оценок, как их доход или богатство. Косвенные налоги налагаются на объекты или операции независимо от возможностей налогоплательщиков [3]. Подоходный налог с физических лиц и компаний является наиболее важной формой прямого налогообложения, а акцизные сборы, таможенные пошлины и налог с продаж доминируют в категории косвенного налога. Сторонники налога на потребление утверждают, что он превосходит налог на прибыль по всем трем причинам. Если этот аргумент верен, трудно понять, почему в большинстве стран существуют как налоги на прибыль, так и налоги на потребление, и почему такие страны, как Казахстан, приняли подоходный налог вместо налогов на потребление. [4]. К примеру, нынешние дебаты в Соединенных Штатах о том, следует ли заменить подоходный налог налогом на потребление, ведутся на традиционных основаниях для оценки налоговой политики: эффективности, справедливости и управляемости. Например, профессора Bankman и Weisbach недавно высказались за превосходство идеального налога на потребление над идеальным подоходным налогом по трем причинам:

Во-первых, налог на потребление более эффективен, потому что он не различает текущее и будущее потребление, в то время как оба дохода и налоги на потребление одинаково влияют на трудозатраты.

Во-вторых, налог на потребление по меньшей мере так же хорош при перераспределении, как и налог на прибыль, и, таким образом, может в равной степени удовлетворить вертикальный капитал.

В-третьих, что налог на потребление легче администрировать, чем налог на прибыль, потому что он не пытается облагать налогом доход от капитала и, таким образом, может исключить многие неприятные осложнения, возникающие в результате такой попытки, такие как учет базиса [5].

Мы можем согласиться или не согласиться с Бэнкменом и Вейсбахом, и эти дебаты, без сомнения, продолжатся. Однако, ради аргумента, давайте предположим, что идеальный налог на потребление действительно превосходит идеальный подоходный налог по всем трем направлениям. Учитывая этот результат, возникают две загадки, которым не уделяется много внимания в текущих дебатах: во-первых, почему большинство развитых стран применяют как налоги на прибыль, так и потребление. И, во-вторых,

поскольку Соединенные Штаты более столетия использовали только налоги на потребление на федеральном уровне (от администраций Джефферсона до администраций Тафта, за исключением непродолжительного подоходного налога в гражданской войне), почему они переключились на налогообложение в первую очередь доходов на протяжении большей части прошлого века? [6].

Повышая в Казахстане существующую ставку налогов или вводя новые налоги, процесс формирования капитала может быть гладким. Одним из важных элементов экономического развития является повышение соотношения сбережений и доходов, которое можно эффективно повысить с помощью налоговой политики. Тем не менее, необходимо соблюдать осторожность в отношении инвестиций. Если финансовые ресурсы или инвестиции будут направлены в непроизводительные сектора экономики, экономическое развитие может оказаться под угрозой, даже если сбережения и нормы инвестиций будут увеличены [7].

Таким образом, налоговая политика должна применяться таким образом, чтобы инвестиции осуществлялись в производительные сектора экономики, включая инфраструктурные сектора. Поскольку уровень занятости зависит от платежеспособного спроса, страна, желающая достичь цели полной занятости, должна снизить ставку налогов. Следовательно, располагаемый доход будет расти, а значит, будет расти спрос на товары и услуги.

Увеличение спроса будет стимулировать инвестиции, что приведет к росту доходов и занятости через механизм мультипликатора. Налогообложение может использоваться для обеспечения стабильности цен - краткосрочной цели налогообложения. Налоги рассматриваются как эффективное средство контроля инфляции. Повышая ставку прямых налогов, можно контролировать частные расходы. Естественно, давление на товарный рынок снижается. Но косвенные налоги, налагаемые на товары, способствуют инфляционным тенденциям. Высокие цены на сырьевые товары, с одной стороны, сдерживают потребление и, с другой стороны, стимулируют экономию [8]. Система налогового учета стала использоваться исключительно для реальных доходов. Стратегия развития Казахстана до 2030 года - будущий источник богатства нашей страны, прежде всего, экспорта нефти. Соответственно, одна из наиболее важных проблем, с которыми сталкивается налоговая система, заключается в повышении эффективности налогов, взимаемых с экспортеров сырья [9].

Организационно-правовые налоги – это обязательные платежи за невозвратные и безвозвратные платежи в бюджет в определенной сумме и в течение срока, установленного государством в одностороннем порядке. Экономическое значение налогов заключается в том, что они являются частью национального дохода, мобилизуемого государством для выполнения своих функций и обязанностей. Налоги являются основным источником финансирования. Налоги возникли с государством, и являются основой выживания и развития государства. На протяжении всей истории развития человека формы и методы налогообложения менялись, адаптировались, адаптировались к потребностям и требованиям государства, в их развитых системах значительно развивались налоги, влияющие на влияние товарно-денежных отношений [10]. Изменения в государственном устрой-

стве, процветание всегда сопровождаются реорганизацией и модернизацией налоговой системы. Во всех странах, независимо от их социально-экономической структуры и политического курса, основным источником национального дохода является ключевой финансовый инструмент для перераспределения национального дохода, основным источником доходов и расходов бюджета. Налоги определяют экономическое содержание государства, а социально-экономическое значение налогов, их виды и роли определяются экономической структурой общества, характером и функциями государства [11].

Статья 35 Конституции Республики Казахстан гласит: «Каждый обязан платить законно установленные налоги, пошлины и другие обязательные платежи» [12].

Существует два принципа налогообложения (налоговой нагрузки): налогообложение:

- 1) принцип рентабельности;
- 2) принцип «ходатайства» (платежеспособности).

Использование принципов налогообложения и платежеспособности может измениться в налоговых ставках и их переоценке по мере роста доходов [13]. Ранние классические принципы налогообложения. А. Смит предложил:

- 1) налог должен быть получен в соответствии с доходом каждого налогоплательщика (принцип справедливости);
- 2) определить сумму налогов и сроки их уплаты заранее и точно (принцип определенности);
- 3) для каждого налогоплательщика в наиболее удобное время и способ (принцип удобства);
- 4) расходы на налогообложение должны быть очень малы (принцип экономии) [14].

Использование этих принципов не усугубило налоговое бремя, внесло коррективы в этот процесс и позволило А. Смиту сделать вывод, что «налоги – не знак поклонения, а символ свободы». Известный философ Фрэнсис Бэкон сказал, что уплата налогов – священная обязанность каждого гражданина. В ходе развития после уплаты налогов концептуальные концепции были исправлены и дополнены.

Результаты и обсуждения. Впервые в Республике Казахстан принципы налогообложения изложены в законодательстве Казахстана, налоговое законодательство Казахстана основано на принципах обязательной уплаты налогов и других обязательных платежей в бюджет, прозрачности, справедливости, целостности налоговой системы и гласности налогового законодательства [15].

Налоги и другие обязательные платежи в бюджет должны быть очевидными. Налоговая способность означает возможность установления всех оснований и процедур возникновения, исполнения и прекращения налоговых обязательств налогоплательщика налоговым законодательством. Налоги также используются для осуществления контроля над поведением потребителей: Иногда его используют для предотвращения потребления ненужных или вредных предметов, таких как спиртные напитки, табак, определенные наркотики и т.д. Выделенные таким образом ресурсы предназначены для производства необходимых товаров.

Налоги, такие как таможенные пошлины, также используются для контроля импорта определенных товаров, которые доступны внутри страны, таких как телевизоры, холодильники, машины для автомобилей, вина и другие предметы роскоши [16]

Идея состоит в том, чтобы сократить расходы на импорт и одновременно стимулировать внутреннее производство заменителей импорта. Налоговая система также используется для содействия вертикальной интеграции между фирмами. Это может быть сделано с помощью накопительного акцизного сбора. Этот налог взимается с общей стоимости продукции каждой фирмы. Это означает, что товары могут облагаться налогом много раз в процессе производства, если в их производстве участвуют несколько вертикально неинтегрированных фирм. Значительная экономия налоговых обязательств достигается за счет скупки поставщиков и фирм, которым продаются товары. Прибыль указывает инвесторам, которые являются наиболее эффективными фирмами и, следовательно, фирмами, в которые можно инвестировать. Прибыль также указывает фирмам, какую продукцию производить и какие производственные процессы более экономно используют ограниченные ресурсы [17].

Заключение. Указ Президента Республики Казахстан от 24 апреля 1995 года имеет правовой статус в соответствии с Законом Республики Казахстан от 16 июля 1999 года № 440-1. В этот период в закон вносятся изменения и дополнения указами Президента и законами Республики Казахстан. В статье 35 Конституции Республики Казахстан: уплата законно установленных налогов, сборов и других обязательных платежей является краеугольным камнем и обязанностью каждого [12]. Между этими целями часто возникают конфликты. Простая налоговая система не всегда эффективна, и справедливость может потребовать отказа от некоторой простоты.

Налоговая система, которая подчеркивает различия между прибыльными и убыточными, обычно помогает направить ресурсы в наиболее эффективные фирмы и процессы и в наиболее быстро растущие сектора экономики.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Худяков А.И., Бродский Г.М. Теория налогообложения: Учебное пособие. – Алматы: ТОО «Издательство НОРМА-К», 2002. – 392 с.
2. Налогообложение. Учебное пособие. – Алматы, 2001. – 76 с.
3. Налог на добавленную стоимость: информационно-практическое пособие. Составители: специалисты аудиторской фирмы «АСИКО» В.И. Скала, Б.В. Скала, Н.В. Скала, Е.Г. Петухова. – Алматы: «Издательство LEM», 2002. – 216 с.
4. Анисимов В.А. Налоговый кодекс Республики Казахстан: права и обязанности налогоплательщиков. Учебно-практическое пособие. Алматы: Фонд «Формирование налоговой культуры», 2002. – 44 с.
5. Порохов Е.В. Налоговые споры: понятие, виды и порядок их урегулирования по законодательству Республики Казахстан. Учебно-практическое пособие. Алматы: Фонд «Формирование налоговой культуры», 2002. – 32 с.
6. Налоговые секреты. / Роберт Кийосаки; пер. с англ. Борич С.Э. (1-42 стр.)
7. Нурсеитов Э.О. Как избежать налоговых ошибок. Учебно-практическое издание – Алматы: Фонд «Формирование налоговой культуры», 2003. – 74 с.

8. Ценообразование и налогообложение: Учебник И.К. Салимжанов, Португалова О.В., Морозова Е.А.; Под ред. Салимжанова И.К. – М.: Велби Т.К., Изд-во Проспект, 2003. – 424 с.

9. Маргарита Акулич. Налоговый учет и отчетность. Краткий курс, 2015.

10. Сейсенова А. Налоговая политика РК и социальная защита. Саясат, 2003. № 1 (64-69 б.)

11. Налоговые секреты. / Роберт Кийосаки; пер. с англ. Борич С.Э. – 1-42 с.

12. Конституции Республики Казахстан Принята на референдуме 30 августа 1995 года. (Внесены изменения и дополнения 23 марта 2019 г.)

13. Книга Дмитрия Казанцева «О налогах простым языком. Журнал НАЛОГИ 2019»

14. Adam Smith «Принципы налогообложения».

15. Ильясов К.К., Кулупбаев С. Финансы. Алматы. 2005. – С. 209-259.

16. Богданова Е.А., Кофтанюк Н.В., Наукенова Б.Н. // Учебное пособие. Налоги и налогообложение. Павлодар: «Кереку», 2016. – 132 с.

17. Указ Президента Республики Казахстан от 24 апреля 1995 года № 2235 «О налогах и других обязательных платежах в бюджет» (с изменениями и дополнениями)

А. Гончарова^{1, 2} курс студенті

А. Цыренов², экономика ғылымдарының кандидаты, доцент

¹ «Тұран» университеті, Алматы қ. Қазақстан

² Шығыс Сібір мемлекеттік технологиялар және басқару университеті, Ресей Федерациясы

Салық ұйымның кірістері мен шығыстарын басқару объектісі ретінде

Түйіндеме. Бұл мақала салық саясатының тиімділігін, әділеттілікті және басқаруды бағалау критерийлерін бағалай отырып, біздің еліміздің салық базасы кіріс немесе тұтыну болуы керек пе, жоқ па, соны түсінуге және зерттеуге бағытталған.

Бұл жұмыста ел экономикасын дамытудағы салықтық реттеудің тетігі мен рөлін жүйелі түрде сипаттауға және ашуға әрекет жасалды. Қазіргі уақытта салықтық реттеу салықтардың қарама-қайшылықты сипаттамаларының бірлігі тетігі ретінде мемлекет кірісі ретінде, салық төлеушілердің жеке шығындары ретінде және қоғамның ұжымдық кірісі ретінде қарастырылады. Мақалада салықтық реттеудің мәніне, оның механизміне, нысандарына, субъектілеріне, объектілеріне, деңгейлері мен әдістеріне авторлық көзқарастар дәйекті түрде ашылады, салықтық реттеудің ағымдағы және мінсіз модельдері қарсы тұрады және оның тиімділігін бағалау критерийлері ұсынылады.

Бұл мақалада пікірталас қазіргі дәуірдегі салық салу мақсаттарын ескермейді, атап айтқанда: мемлекеттік қызметтен түсетін кірісті ұлғайту, қоғамдағы байлықтың біркелкі бөлінбеуін азайту және жеке экономикалық дамуды реттеу. Осы мақсаттар ескерілгенде, табыс пен тұтыну салығы қазіргі салық саясатында маңызды рөл атқаратыны және біздің мемлекет басқа дамыған елдердің жолымен жүруі керек екендігі айқын болады.

Түйінді сөздер: салық, салықтық реттеу, салық салу, салық жүйесі, Салық кодексі.

A. Goncharova¹, 2nd year student
A. Tsyrenov², candidate of economic sciences, docent
¹ «Turan» University, Almaty, Kazakhstan
² East Sibiria State University of Technology and Management,
Russian Federation

Tax as an object for managing an organization's revenue

Abstract. This article aims to help us understand and examine whether our country's tax base should be income or consumption, using criteria for evaluating tax policy effectiveness, fairness, and manageability.

This paper attempts to systematically describe and reveal the mechanism and role of tax regulation in the development of the country's economy. Tax regulation is currently considered as a mechanism in the unity of contradictory characteristics of taxes as state revenues, as individual expenditures of taxpayers, and as collective incomes of society. The article consistently reveals the author's approaches to the essence of tax regulation, its mechanism, forms, subjects, objects, levels and methods, contrasts the current and ideal models of tax regulation and offers criteria for evaluating its effectiveness.

This article argues that the discussion does not take into account the goals of taxation in the modern era, namely: increasing income from government activities, mitigating the uneven distribution of wealth in society, and regulating private economic development. When these goals are taken into account, it becomes clear that taxes on income and consumption play a role in modern tax policy, and that our state should follow the path of other developed countries.

Keywords. Taxes, tax regulation, taxation, tax system, tax code.

Г.Е. Касенова¹, кандидат экономических наук, доцент
Д.Б. Нурулла², магистрант, Высшая школа экономики и бизнеса
^{1,2} Казахский национальный университет имени аль-Фараби,
г. Алматы, Казахстан

ПОВЫШЕНИЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ УПРАВЛЕНИЯ ФИНАНСОВЫМИ РЕЗУЛЬТАТАМИ ПРЕДПРИЯТИЯ

Аннотация. Целью статьи является изучение теоретических основ бюджетирования, как составной части финансового планирования на предприятии и выявление основных проблем при формировании бюджетов. Величина прибыли от продажи продукции находится под воздействием множества факторов: изменение объема реализации, структуры продукции, отпускных цен на реализацию продукции, цен на сырье, материалы, топливо и энергию, уровня затрат материальных и трудовых ресурсов. Проведение факторного анализа прибыли позволяет оценить резервы повышения эффективности производства и принять правильные управленческие решения по использованию производственных факторов. Многочисленные исследования на предмет изучения соответствия прибыли, исчисленной в бухгалтерском учете, ее экономическому содержанию, привели к разграничению таких понятий как бухгалтерская (ее еще называют валовой или балансовой) и экономическая прибыль. Чем больше прибыль по сравнению с валовой выручкой предприятия, тем больше рентабельность оборота. Число оборотов капитала отражает отношение валовой выручки (оборота) предприятия к величине его капитала. Иначе говоря, уровень общей рентабельности, отражающий прирост всего вложенного капитала (активов), равняется прибыли до начисления процентов, умноженной на 100% и деленной на активы. Для того, что бы эффективно управлять финансовыми результатами недостаточно знать только методологию их управления, необходимо владеть информационной базой.

Ключевые слова: бухгалтерская прибыль, валовая выручка, прибыль от продаж, рентабельность, финансовый результат предприятия.

Введение. От организации финансового менеджмента в значительной степени зависит благополучие компании и ее собственников, а также перспективы динамического развития экономики. В связи с этим роль финансового менеджера является одной из ключевых. КазНУ является одним из основных университетов, который подготавливает лучших специалистов в области финансов, бухгалтерского учета и менеджмента, которые смогут в дальнейшем помогать предприятиям эффективно управлять финансовыми результатами.

Экспериментальная часть. Планирование прибыли – составная часть финансового планирования и важный участок финансово-экономической работы в организации. Прибыль планируют отдельно по видам деятельности организации. В процессе разработки планов по прибыли важно не только учесть все факторы, влияющие на величину воз-

можных финансовых результатов, и, рассмотрев варианты производственной программы, и выбрать наилучшей вариант, обеспечивающий максимальную прибыль.

При относительно стабильных ценах и прогнозируемых условиях хозяйствования прибыль планируется на год в рамках текущего финансового плана. Современная ситуация в экономике затрудняет долгосрочное планирование, и организации могут составлять реальные планы прибыли по кварталам. Поскольку планирование прибыли призвано к расчету авансовых платежей по налогу на прибыль и порядку внесения их в бюджет, то составление квартальных планов становится необходимым. Плательщики налога на прибыль заинтересованы в том, чтобы разница между заявленным ими размером авансовых платежей налога и фактическими платежами была минимальной. Однако более важная цель планирования прибыли – определение возможностей организации в финансировании своих потребностей [1].

Объектом планирования являются планируемые элементы балансовой прибыли, главным образом прибыль от реализации продукции, выполнения работ, оказания услуг.

Основные этапы планирования:

- расчет базовых показателей за предшествующий год;
- постановка целей хозяйственной деятельности на планируемый год;
- прогнозирование индексов инфляции; расчет плановой прибыли и рентабельности по вариантам;
- выбор оптимального варианта.

В качестве базовых показателей используют выручку от реализации продукции, работ, услуг (без налога на добавленную стоимость, акцизов, таможенных пошлин), себестоимость реализованной продукции, прибыль от реализации продукции, работ, услуг, прочую прибыль и валовую прибыль, структуру себестоимости (процентное соотношение материальных расходов, заработной платы с начислениями, амортизационных отчислений, прочих расходов), стоимость активов организации на конец года, финансовый рычаг (отношение стоимости всех активов организации к собственному капиталу), рентабельность всего капитала и рентабельность собственного капитала .

Распределение и использование прибыли является важным хозяйственным процессом, обеспечивающим как покрытие потребностей организации, так и формирование дохода страны. Экономически обоснованная система распределения прибыли в первую очередь должна гарантировать выполнение финансовых обязательств перед государством и максимально обеспечить производственные, материальные и социальные нужды организации.

Объектом распределения является балансовая прибыль организации. Под распределением прибыли понимается ее направление в бюджет и по статьям использования в организации. Законодательно распределение прибыли регулируется в той ее части, которая поступает в бюджеты разных уровней в виде налогов и других обязательных платежей. Определенные направления расходования прибыли, остающейся в распоряжении ор-

ганизации, структуры статей ее использования находится в компетенции организации.

Вся прибыль, остающаяся в распоряжении организации, подразделяется на две части. Первая часть увеличивает имущество организации и участвует в процессе накопления, вторая часть характеризует долю прибыли, используемой на потребление. Остаток прибыли, не использованной на увеличение имущества, имеет резервное значение и может быть использован в последующие годы для покрытия возможных убытков, финансирования различных расходов [2].

Нераспределенная прибыль прошлых лет, оставшаяся на накопление, образует фонд накопления. Структура фонда накопления строится в зависимости от источников, а разделение на фонды не является обязательным.

Источники фондов формируют следующие фонды:

- инвестиционный;
- резервный;
- страховой;
- ассоциативный или отраслевой;
- прочие.

При формировании инвестиционных фондов могут привлекаться как собственные, так и заемные ресурсы. Средства, привлекаемые в инвестиционные фонды, должны учитываться отдельно, каждый фонд создается для определенной цели. Привлечение иностранных инвестиций возможно только для транснациональных корпораций или крупных компаний, т.к. они имеют возможность формировать реальную прибыль и передавать собственнику.

Резервный фонд формируется за счет чистой прибыли. Каждая организация обязана сформировать резервный фонд для покрытия каких-либо расходов в пределах до 25% от уставного капитала. Отраслевые фонды создаются только там, где существует отраслевая структура.

Результаты и обсуждения. Управление по центрам ответственности является одной из подсистем, обеспечивающих внутрифирменное планирование. В рамках данной подсистемы можно оценить вклад каждого подразделения в конечные результаты деятельности организации. Выделение центров финансовой ответственности необходимо при регулировании конечных финансовых результатов на основе оценочных показателей, ответственность за которые несут руководители структурных подразделений организации.

Управление предприятием через центры финансовой ответственности является эффективным инструментом оперативного управления бизнесом. Данная система управления позволяет иметь системную информацию о темпах развития организации, проводить анализ, за счет каких факторов достигнут определенный результат, выявлять, какое звено предприятия тормозит его развитие, воздействуя на определенные центры ответственности, можно достичь максимального результата и качественно новых результатов [3].

Центр финансовой ответственности – это структурное подразделение организации:

- осуществляющее операции по оптимизации прибыли;

– способное оказывать непосредственное воздействие на рентабельность;

– отвечающее перед вышестоящим руководством за реализацию установленных целей и соблюдение уровней расходов в пределах установленных лимитов.

Цель системы управления по центрам финансовой ответственности состоит в повышении эффективности управления подразделениями организации на основе обобщения данных о результатах деятельности каждого центра ответственности с тем, чтобы возникающие отклонения можно было отнести на конкретного руководителя.

Наиболее распространенной является классификация центров финансовой ответственности в зависимости от полномочий и ответственности:

– центр затрат – это структурное подразделение, руководитель которого отвечает только за затраты;

– центр дохода – это структурное подразделение, которое отвечает только за выручку от продажи продукции, товаров, услуг и за затраты, связанные с их сбытом;

– центр прибыли – это структурное подразделение, которое ответственно за финансовые результаты своей деятельности;

– центр инвестиций – это структурное подразделение, которое несет ответственность за капиталовложения;

– центр контроля и управления – это сфера деятельности, несущая ответственность за конкретные виды работ и их результаты.

Управление прибылью на основе ведения центров финансовой ответственности затрагивает работу внутренних структурных служб и подразделений организации, обеспечивающих разработку и принятие управленческих решений по отдельным аспектам формирования, распределения и использования прибыли и несущих ответственность за результаты этих решений.

Целью применения методики управления прибылью по центрам ответственности является оценка, прогнозирование и достижение оптимальной прибыли, рентабельности и эффективности деятельности центров финансовой ответственности и организации в целом.

Факторный анализ: на величину прибыли от реализации продукции оказывают влияние как внутренние, так и внешние факторы. К внешнему воздействию относятся конъюнктура рынка, уровень цен на потребляемые материально-сырьевые и топливно-энергетические ресурсы, нормы амортизационных отчислений, система налогообложения, состояние экономики страны. К внутренним факторам можно отнести цены на реализуемую продукцию, заработную плату, конкурентоспособность продукции, эффективность производственного и финансового планирования, компетентность руководства и менеджеров, квалификацию работников, технический уровень основных производственных фондов [4].

Важнейшим фактором, определяющим величину прибыли организации, являются цены на продукцию. Цены устанавливаются в зависимости от конкурентоспособности производимой продукции, спроса и предложения аналогичной продукции другими производителями. Уровень цен определяется качеством производимой продукции, зависящим от техниче-

ского совершенствования ее производства. В структуре цены себестоимость занимает значительный удельный вес. Себестоимость продукции и прибыль находятся в обратно пропорциональной зависимости: снижение себестоимости приводит к соответствующему росту суммы прибыли, а ее рост к падению прибыли. Изменение среднего уровня цен на продукцию и величина прибыли находятся в прямо пропорциональной зависимости: при увеличении уровня цен сумма прибыли возрастает, и наоборот.

Данные факторы влияют на прибыль не прямо, а через объем реализованной продукции. Увеличение объема продаж рентабельной продукции приводит к увеличению прибыли и улучшению финансового состояния организации. Рост объема реализации убыточной продукции влияет на уменьшение суммы прибыли.

Таким образом, величина прибыли от продажи продукции находится под воздействием множества факторов: изменение объема реализации, структуры продукции, отпускных цен на реализацию продукции, цен на сырье, материалы, топливо и энергию, уровня затрат материальных и трудовых ресурсов. Проведение факторного анализа прибыли позволяет оценить резервы повышения эффективности производства и принять правильные управленческие решения по использованию производственных факторов.

Вопрос определения финансового результата предприятия – один из фундаментальных и наиболее сложных вопросов, стоящих перед бухгалтерским учетом. Многочисленные исследования на предмет изучения соответствия прибыли, исчисленной в бухгалтерском учете, ее экономическому содержанию привели к разграничению таких понятий, как бухгалтерская (ее еще называют валовой или балансовой) и экономическая прибыль.

Бухгалтерская прибыль – это конечный финансовый результат, выявленный за отчетный период на основании бухгалтерского учета всех хозяйственных операций и оценки статей бухгалтерского учета [5].

Под экономической прибылью обычно понимается прирост экономической стоимости предприятия.

Если бухгалтерская прибыль определяется как совокупный доход минус явные издержки, то экономическая прибыль представляет собой разность между совокупным доходом фирмы и всеми ее издержками – явными и неявными. Неявные издержки возникают вследствие утраченных возможностей осуществлять иное альтернативное решение. Иными словами, бухгалтерская прибыль превышает экономическую на величину альтернативных затрат.

Прибыль как финансовый результат выступает в следующих основных видах:

- валовая прибыль;
- прибыль от продаж;
- бухгалтерская прибыль;
- чистая прибыль.

Валовая прибыль по экономическому смыслу близка к показателю «маржинальный доход». Она рассчитывается в виде разницы между выручкой от продаж товаров, продукции, услуг и себестоимостью проданных товаров, продукции, работ, услуг.

Прибыль от продаж – финансовый результат от обычных видов деятельности организации. Ее можно рассчитать двумя способами:

– прибыль от продаж = выручка от продаж – себестоимость проданных товаров, продукции, услуг – коммерческие расходы – управленческие расходы;

– прибыль от продаж = валовая прибыль – коммерческие расходы – управленческие расходы.

Бухгалтерская прибыль – сводный финансовый результат от всех видов деятельности организации.

Бухгалтерская прибыль = прибыль от продаж + проценты к получению – проценты к уплате + доходы от участия в других организациях + прочие доходы – прочие расходы.

Чистая прибыль – часть бухгалтерской прибыли, остающаяся в распоряжении организации после начисления текущего налога на прибыль, а также с учетом отложенных налоговых активов и отложенных налоговых обязательств.

Абсолютная величина прибыли часто ни о чем конкретном не говорит, т.е. для оценки эффективности работы предприятия недостаточно использовать только показатель прибыли. Например, два предприятия получают одинаковую прибыль, но имеют разную стоимость производственных фондов. Более эффективно работает то предприятие, у которого стоимость производственных фондов меньше. Таким образом, для оценки эффективности работы предприятия необходимо сопоставить прибыль с затратами и ресурсами, с помощью которых она создается, то есть определить рентабельность.

Рентабельность – один из основных стоимостных качественных показателей эффективности деятельности предприятия, характеризующий уровень отдачи затрат и степень использования средств в процессе производства и продажи продукции (работ, услуг).

Уровень рентабельности, равно как и прибыли, зависит от производственной, сбытовой и коммерческой деятельности предприятия, т.е. эти показатели характеризуют все стороны предпринимательской деятельности. Показатели рентабельности выражаются в коэффициентах или процентах и отражают долю прибыли с каждой денежной единицы затрат. Они более полно, чем прибыль, характеризуют окончательные результаты хозяйствования, т.к. их величина показывает соотношение эффекта с наличными или использованными ресурсами.

Рентабельность – это относительный показатель эффективности работы предприятия, который в общей форме вычисляется как отношение прибыли к расходам (ресурсам). Таким образом, рентабельность является показателем, комплексно характеризующим эффективность деятельности предприятия.

При его помощи можно оценить эффективность управления предприятием, так как получение высокой прибыли и достаточного уровня доходности во многом зависит от правильности и рациональности принимаемых управленческих решений. Поэтому рентабельность можно рассматривать как один из критериев качества управления.

По значению уровня рентабельности можно оценить долгосрочное благополучие предприятия, т. е. способность предприятия получать достаточную прибыль на инвестиции. Для долгосрочных кредиторов и инвесторов, вкладывающих деньги в собственный капитал предприятия, данный показатель является более надежным индикатором, чем показатели финансовой устойчивости и ликвидности, определяющиеся на основе соотношения отдельных статей баланса.

Устанавливая связь между суммой прибыли и величиной вложенного капитала, показатель рентабельности можно использовать в процессе прогнозирования прибыли. В процессе прогнозирования с фактическими и ожидаемыми инвестициями сопоставляется прибыль, которую предполагается получить на эти инвестиции.

Если прибыль выражается в абсолютной сумме, то рентабельность – это относительный показатель интенсивности производства, так как отражает уровень прибыльности относительно определенной базы.

Показатели рентабельности характеризуют эффективность работы предприятия в целом, доходность различных направлений деятельности (производственной, предпринимательской, инвестиционной), окупаемость затрат и т.д. Они более полно, чем прибыль, характеризуют окончательные результаты хозяйствования, потому что их величина показывает соотношение эффекта с наличными или использованными ресурсами [6].

Рентабельность продукции показывает, сколько прибыли приходится на единицу реализованной продукции. Рост данного показателя является следствием роста цен при постоянных затратах на производство реализованной продукции (работ, услуг) или снижения затрат на производство при постоянных ценах, то есть о снижении спроса на продукцию предприятия, а также более быстрым ростом цен чем затрат.

Заключение. Экономически обоснованная система распределения прибыли в первую очередь должна гарантировать выполнение финансовых обязательств перед государством и максимально обеспечить производственные, материальные и социальные нужды организации. Управление предприятием через центры финансовой ответственности является эффективным инструментом оперативного управления бизнесом. Данная система управления позволяет иметь системную информацию о темпах развития организации, проводить анализ, за счет каких факторов достигнут определенный результат, выявлять, какое звено предприятия тормозит его развитие, воздействуя на определенные центры ответственности, можно достичь максимального результата и качественно новых результатов.

Для того, чтобы эффективно управлять финансовыми результатами, недостаточно знать только методологию их управления, необходимо владеть информационной базой.

КазНУ им. аль-Фараби является лидером Национального рейтинга среди вузов Казахстана. Университет стал первым лауреатом премии Президента Республики Казахстан «За достижения в области качества» и лауреатом премии Содружества Независимых Государств (СНГ) за достижения в области качества и услуг в истории страны.

Сегодня университет является лидером не только среди вузов Казахстана и СНГ, но и в международных рейтингах. Например, согласно рейтингу Times Higher Education (THE), Казахский национальный универси-

тет имени аль-Фараби – единственный университет в Казахстане, который входит в число 251-300 лучших университетов Азии.

В 2020 году КазНУ занял 165-е место в списке ведущих университетов в глобальном рейтинге QS. Из стран СНГ в эту группу вошли только МГУ им. М.В. Ломоносова и Казахский национальный университет имени аль-Фараби.

Как известно, ведущие университеты мира определяют развитие своих стран и целых регионов, формируя человеческий капитал и являясь точками роста инновационной экономики. В связи с этим трансформация КазНУ в исследовательский университет мирового уровня осуществляется в рамках концепции «Университет 4.0», разработанной и реализуемой на базе инновационной платформы университета «Умный город аль-Фараби». «Университет 4.0» основан на симбиозе высокотехнологичной и духовно-нравственной платформ и направлен на воспитание нового поколения высококвалифицированных специалистов как граждан страны и мира. Казахский национальный университет им. аль-Фараби, который трижды подряд руководил Глобальным центром Программы академической адвокации ООН, представил свою модель «Университет 4.0» в штаб-квартире ООН в Нью-Йорке, где она получила широкое международное распространение.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Герасименко А.Д. Финансовый анализ как инструмент принятия управленческого решения, НОУ ВПО, 2016.
2. Бебрис А.О., Решетько Н.И. Формирование механизмов развития предпринимательских структур в условиях конкуренции. Вестник Университета (Государственный университет управления). 2015. № 17. С. 113-118.
3. Карсунцева О.В. Многомерный факторный анализ как метод оценки производственного потенциала // Вестник Поволжского государственного университета сервиса. Серия: Экономика. 2017. № 2 (28). С. 140-147.
4. Синявин В.Ю., Янина Т.Ф., Кулаженкова А.В. Факторный анализ в исследовании проблемы повышения экономической эффективности и инвестиционной привлекательности хозяйствующих субъектов // XXI век: итоги прошлого и проблемы настоящего плюс. 2013. Т. 1. № 11 (15). С. 249-254.
5. Шнайдер О.В., Абрамова Н.С. Теоретические аспекты анализа поведения затрат и взаимосвязи затрат, оборота и прибыли // Азимут научных исследований: экономика и управление. 2014. № 3. С. 111-114.
6. Михайлова Д.В. К вопросу об аналитических возможностях бухгалтерской отчетности // Карельский научный журнал. 2014. № 4. С. 125-127.

Г.Е. Касенова¹, экономика ғылымдарының кандидаты, доцент
Д.Б. Нурулла², магистрант, Экономика және бизнес жоғары мектебі
^{1,2} әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы қ., Қазақстан

Кәсіпорын қызметінің қаржылық нәтижелерін басқару тиімділігін арттыру

Түйіндеме. Бұл жұмыстың мақсаты бюджеттеудің, қаржылық жоспарлаудың теориялық негіздерін кәсіпорын қызметінің ажырамас бөлігі ретінде қарастыру

және бюджеттеудің негізгі проблемаларын анықтау болып табылады. Өнімді сатудан түскен пайда мөлшеріне көптеген факторлар әсер етеді: өнім құрылымының өзгеруі, өнімнің сату бағасы, шикізат бағасы, материалдық және еңбек ресурстарына отын – энергетикалық шығындар. Пайда факторларын талдау өндіріс тиімділігін және өндіріс факторларын пайдалану үшін дұрыс басқару шешімдерін қабылдау резервтерін бағалауға мүмкіндік береді. Бухгалтерлік есепте есептелген пайданың экономикалық мазмұнына сәйкестігін зерттеу бойынша көптеген зерттеулер бухгалтерлік есеп (жалпы немесе салыққа дейінгі деп аталады) және экономикалық пайда сияқты ұғымдардың бөлінуіне әкелді. Кәсіпорынның жалпы кірістерімен салыстырғанда пайда неғұрлым жоғары болса, айналымның кірістілігі соғұрлым жоғары болады. Капитал қозғалысының жылдамдығы кәсіпорынның жалпы түсімдерінің (айналымының) оның капиталының шамасына қатынасын көрсетеді. Басқаша айтқанда, барлық инвестицияланған капиталдың (активтердің) өсуін көрсететін жалпы кірістілік деңгейі 100%-ға көбейтілген және активтерге бөлінген пайыздарды шегергенге дейінгі пайдаға тең. Қаржылық көрсеткіштерді тиімді басқару үшін олардың басқару әдіснамасын білу жеткіліксіз, мәліметтер базасына ие болу керек.

Түйінді сөздер: кәсіпорынның бухгалтерлік есебінің қаржылық нәтижесі, кірістілік, пайда, жалпы кіріс, өнімді сатудан түскен пайда.

G.E. Kassenova¹, Candidate of Economic Sciences,
Acting Associate Professor

D.B. Nurulla², undergraduate

^{1,2} al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan

Improving the efficiency of managing the financial results of the enterprise

Abstract. The aim of this paper is to examine the theoretical basis of budgeting, financial planning as an integral part of the company and identifying the main challenges of budgeting. The amount of profit from the sale of products is under the influence of many factors: changes in the structure of products, selling prices for the products, prices for raw materials, fuel and energy costs for material and work resources. The profit factor analysis allows to evaluate the efficiency of production and reserves make the right management decisions on the use of production factors. Numerous studies to examine compliance of profits calculated in accounting, its economic content, led to the delineation of concepts such as accounting (it is called gross or pre-tax) and economic profit. The higher earnings compared with the gross receipts over the enterprise, the greater the return on turnover. The speed of capital reflects the ratio of gross receipts (turnover) of the enterprise to the size of its capital. In other words, the level of overall profitability, reflecting the growth of total invested capital (assets) is equal to earnings before interest, multiplied by 100% and divided by assets. In order to effectively manage financial performance is not enough to know only their management methodology, you must own the database.

Keywords: financial result of the company's accounting, profitability, profits, gross proceeds, the profits from the sales.

G.E. Kassenova¹, Candidate of Economic Sciences, Acting Associate Professor
N.A. Kabash², undergraduate
^{1,2} al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan

ANALYSIS AND EVALUATION OF THE FINANCIAL STATE OF THE ENTERPRISE

Abstract. The search for reserves to improve the efficiency of using all types of available resources is one of the most important tasks of any production. It is only possible to identify and practically use these reserves with the help of a thorough financial analysis. Currently, with the transition of the economy to market relations, the independence of enterprises, their economic and legal responsibility is increasing. The value of financial stability of business entities is sharply increasing. All this greatly increases the role of analyzing their financial condition.

In modern theory and practice, it is believed that an objective assessment of the financial condition of an enterprise allows you to form the optimal ratio of productive assets, balance the capital structure, establish the most rational direction of available resources, while increasing its investment attractiveness and positioning in the markets.

Analysis of financial condition allows predicting the future of enterprise management. The need for this assessment is due to the need for systematic analysis and improvement of the enterprise, the need for optimal use of financial resources. When analyzing, you can clearly determine what needs to be changed or improved in the activities of the enterprise.

The purpose of the analysis of the financial condition is not only to find out the condition, assess the level of the financial condition and establish how effectively the financial resources at the disposal of the enterprise are used, but most importantly, to find ways for the further development of the enterprise, i.e. forecast development for the future.

Keywords: Production efficiency, product competitiveness, scientific and technological progress, profit, financial analysis, horizontal analysis; vertical analysis; trend analysis; comparative (spatial) analysis; factor analysis; method of financial ratios, financial condition, financial and economic activities of an entity, financial stability of an enterprise, financial statements.

Introduction. KazNU is the oldest classical university of the republic, organized by the Resolution of the Bureau of the Kazakh Regional Committee of November 13, 1933. For 76 years of its activity, the university has made a great contribution to the formation and development of the economy, political and legal life, culture, science and education of multinational Kazakhstan and has become a stronghold of the entire system of higher education in the country. It was formed and to this day remains the largest forge of highly qualified personnel, one of the main centers of scientific research in the Republic.

Today the Al-Farabi Kazakh National University is the first classical university in our country and the first laureate of the Prize of the President of the

Republic of Kazakhstan "For achievements in the field of quality" among all Kazakhstani higher educational institutions. Al-Farabi KazNU is the permanent leader in the General ranking of Kazakhstani universities. According to the results of 2009, Al-Farabi KazNU was included in the list of 600 best out of 16,000 universities in the world according to the most prestigious university ranking "Times". More than 20 thousand students from all regions of our country, as well as from near and far abroad study at the university.

The teaching staff of KazNU numbers more than 2500 people, including 400 doctors of sciences, professors and more than 800 candidates of sciences, associate professors, 200 domestic and foreign doctors of philosophy (Ph.D.)

Al-Farabi Kazakh National University provides a wide choice of professions from more than 180 humanitarian, natural sciences, technical specialties of bachelor's, master's, doctoral studies.

The mission of the university is to train competitive specialists with a modern elite higher education, focused on solving the problems of intensive development of the most important areas of the economy, science and public life of the country. Today KazNU is developing not only as a republican, but also as an international center of education in the Central Asian region with a worthy positioning in the world educational space.

On the basis of the university, a unique scientific infrastructure in Kazakhstan, consisting of 24 research institutes, research centers and a Science and Technology Park, is successfully functioning. Here scientific ideas are developed and practically implemented. 25 dissertation councils are active. According to available estimates, including foreign ones, the al-Farabi KazNU accounts for more than 50% of the research work carried out in the republic's universities.

KazNU has created a unique information Intranet-system "Univer", united by a network of more than 3500 modern computers.

"Univer" is a local information network of KazNU, which provides a high level of automation of educational process management. It awakens students' initiative and their direct interest in learning outcomes. In addition, this technology provides daily and well-protected control over the actions of each teacher and student. The availability and transparency of the Intranet system creates a completely new level of protection against corruption.

KazNU annually graduates specialists in the direction of the economy and business who work in different sectors of the country's financial system.

Experimental part. The economic situation that has developed in our country in the last decade requires enterprises to improve production efficiency, competitiveness of products and services based on the implementation of scientific and technological progress, effective forms of management and production management, overcoming mismanagement and enhancing entrepreneurship.

Entrepreneurs strive to receive more and more income, to use natural, labor and investment resources as economically as possible and to use as widely as possible such a resource as their creative and organizational (entrepreneurial) abilities in their chosen field of activity, which serves as a powerful stimulus for the development and improvement of production, reveals creative opportunities private property.

Profit is the simplest and at the same time the most difficult category of a market economy. Its simplicity is determined by the fact that it is the core and

the main driving force of the market economy, the main incentive for the activities of entrepreneurs in the economy.

Profit is the main source of the firm's own funds. On the one hand, profit is viewed as a result of the firm's activities, on the other hand, as the basis for further development. For the country, the profit of firms means the filling of the revenue side of the budget, the possibility of solving social problems of the country or region.

Each enterprise, a firm, before starting to manufacture products, determines what profit, what income it can get, by conducting a preliminary analysis of its financial position.

Making the most of your profit is the ultimate goal of any business. A prosperous enterprise is one that receives a steady profit from its activities (production and sale of products, lease of fixed assets, etc.). The financial results of the company are characterized by the amount of profit and the level of profitability. In the conditions of market relations, an enterprise should strive not only to obtain maximum profit, but also to rational, optimal use of the profit already received. This will allow not only to maintain its position in the market, but also to ensure the dynamic development of its production in conditions of tough competition.

The search for reserves to improve the efficiency of using all types of available resources is one of the most important tasks of any production. It is only possible to identify and practically use these reserves with the help of a thorough financial analysis.

Currently, with the transition of the economy to market relations, the independence of enterprises, their economic and legal responsibility is increasing. The value of financial stability of business entities is sharply increasing. All this greatly increases the role of analyzing their financial condition.

The main purpose of financial analysis is to obtain a certain number of priority (most representative) indicators that give an objective picture of the financial condition of the enterprise:

- changes in the structure of assets and liabilities;
- dynamics of settlements with debtors and creditors;
- the amount of profit and loss, the level of return on assets, equity and sales;
- changes in assets and equity turnover;
- availability of net working capital at the beginning and end of the study period, etc.

Our Kazakh author K.Sh. Dyusembaev believes that the method of financial analysis should be understood as a set of methods and techniques with the help of which its subject is investigated – the financial and economic activity of the subject [1].

The financial condition of an enterprise is an economic category that reflects the state of capital in the process of its circulation and the ability of a business entity to self-development at a fixed point in time. In the process of supplying, production, marketing and financial activities, there is a continuous process of capital circulation, the structure of funds and sources of their formation, the availability and need for financial resources and, as a consequence,

the financial condition of the enterprise, the external manifestation of which is solvency, change.

Consequently, the financial stability of an enterprise is the ability of a business entity to function and develop, maintain a balance of its assets and liabilities in a changing internal and external environment, which guarantees its constant solvency and investment attractiveness within the acceptable level of risk.

Analysis of the financial condition of the enterprise allows:

- assess the current and future financial condition of the enterprise;
- to assess the possible and reasonable rates of development of the enterprise from the standpoint of their financial support;
- identify available sources of funds and assess the possibility and feasibility of their mobilization;
- predict the position of the enterprise in the capital market;
- etc.

The content and the main goal of financial analysis is to assess the financial condition and identify opportunities to improve the efficiency of the functioning of an economic entity with the help of a rational financial policy.

The financial condition of an enterprise is a very important indicator of its development. It is determined by the availability of financial resources necessary for normal production, commercial and other activities of the enterprise, the feasibility and efficiency of their placement and use, financial relationships with other business entities, solvency and financial stability.

The practice has developed the main methods of financial analysis, among which the following can be distinguished:

- reading financial statements;
- horizontal analysis;
- vertical analysis;
- trend analysis;
- comparative (spatial) analysis;
- factor analysis;
- method of financial ratios.

Reading the financial statements – general acquaintance with the financial position according to the balance sheet, annexes to it and the profit and loss statement.

Reading reports is a necessary stage during which the analyst gets acquainted with the object of analysis. According to the reporting data, he finds out the property status of the enterprise, the nature of its activities, the composition and structure of assets and liabilities. In the process of reading the statements, it is important to consider the parameters of different reporting forms in their relationship and interdependence.

The main source of information on the sustainability of a partner's financial condition is financial statements. In a market economy, the reporting of an enterprise is based on the generalization of accounting data and is an information link connecting enterprises with the Company and their partners, who are users of information about the activities of the enterprise.

When entering the market, the number of users of accounting information (financial statements) increases immeasurably. If earlier it was intended for a

rather narrow circle of persons (a higher organization, a financial authority, a bank and a territorial statistical body), now almost all participants in market relations become its users: persons directly related to entrepreneurship (business), i.e. managers and various management workers, including, of course, accountants, who in Western practice are called analytic accountants; persons who do not directly work at enterprises (firms), but have a direct financial interest - shareholders, investors, various creditors, buyers and sellers of products (services), etc. ; the third group is made up of persons with an indirect financial interest – various financial institutions (stock exchanges, associations, etc.), tax services, statistics bodies, trade unions, etc.

And all users of accounting information first of all set themselves the task of analyzing financial statements in order to draw conclusions about the directions of activity on its basis.

Financial reporting is a system of indicators that characterizes the economic activity of an enterprise for a certain period. According to the existing accounting standards, the financial statements include:

- balance sheet;
- cash flow statement;
- gains and losses report;
- report on changes in equity [2].

According to Article 13 of the Law of the Republic of Kazakhstan "On Accounting and Financial Reporting", the elements of financial statements related to the assessment of financial position are assets, liabilities and capital.

Assets – resources controlled by an individual entrepreneur or organization as a result of past events, from which it is expected to receive future economic benefits [3].

Liability – an existing obligation of an individual entrepreneur or organization arising from past events, the settlement of which will lead to the outflow of resources containing economic benefits [3].

Capital is the share in the assets of an individual entrepreneur or organization that remains after deducting all liabilities [3].

Results and discussion. The financial statements provide information about the financial position, its changes, as well as the financial results of the entity's activities, fairly and in full.

Analysis of financial statements has its sources, its purpose and its own methodology. The sources of information are the forms of the report, including attachments to them, as well as information drawn from the accounting itself, when such an analysis is carried out within the enterprise.

The purpose of the analysis of financial statements is to look as deeply as possible into the internal and external relations of an economic entity, to identify its financial position, its solvency and profitability. The analysis should give the management of the enterprise a picture of its actual state, and to persons who do not directly work at this enterprise, but are interested in its financial condition – the information necessary for an impartial judgment, for example, about the rationality of using additional investments made in the enterprise, etc. [4].

The balance sheet of the enterprise acquaints owners, managers and other persons associated with management with the property status of an economic

entity. It is clear from the balance sheet what the owner owns, i.e. what is, in quantitative and qualitative terms, the stock of material resources that the enterprise is able to dispose of, and who took part in the creation of this stock.

The balance determines whether the company will soon be able to fulfill its obligations to third parties – shareholders, investors, creditors, buyers, sellers, etc., or if it is in financial difficulties.

Horizontal (time) analysis consists in comparing the financial statements with the parameters of previous periods. The most common horizontal analysis techniques are:

- simple comparison of reporting items and study of the reasons for their sharp changes;
- analysis of changes in reporting items in comparison with fluctuations in other items.

In this case, the greatest attention is paid to cases when a change in one indicator by economic nature does not correspond to a change in another indicator.

Vertical (structural) analysis is carried out in order to determine the proportion of individual balance sheet items in the overall final indicator and then compare the result with the data of the previous period. It can be carried out according to the original or aggregated reporting. Vertical analysis of the balance sheet allows you to consider the relationship between non-current and circulating assets, equity and borrowed capital, to determine the structure of capital by its elements.

Horizontal and vertical analysis complement each other and can be used simultaneously when compiling analytical tables.

Trend analysis is based on calculating the relative deviations of the reporting parameters for a number of periods (quarters, years) from the base period level. With the help of the trend, the possible values of indicators in the future are formed, that is, they carry out predictive analysis.

Comparative (spatial) analysis is carried out on the basis of on-farm comparison of both individual indicators of the enterprise and inter-farm indicators of similar competing companies.

Factor analysis is the process of studying the influence of individual factors (causes) on an effective indicator using deterministic and statistical research techniques. In this case, factor analysis can be either direct (analysis itself) or reverse (synthesis). With the direct method of analysis, the effective indicator is divided into its component parts, and with the opposite, the individual elements are combined into a common effective indicator.

The method of financial ratios is the calculation of the relationship of accounting data and the determination of the relationship of indicators. When conducting analytical work, the following factors should be considered:

- the effectiveness of the applied planning methods;
- reliability of financial statements;
- use of various accounting methods (accounting policies);
- level of diversification of activities of other enterprises;
- the static nature of the applied coefficients.

Conclusion. In the conditions of a market economy and new forms of management, enterprises are faced with a number of previously unheard of

problems. One of them is a qualified choice of a partner in the domestic and foreign markets, since the effectiveness of future cooperation depends on this.

Thus, in order for an enterprise to be able to survive in a highly competitive environment and be profitable and profitable, the management must own the methodology of financial analysis, have a certain information base for its implementation and the appropriate qualified workers to implement this methodology.

Financial analysis is one of the most important management functions. It makes it possible to determine the competitiveness of a business entity in a market economy.

REFERENCES

1. Djusembaev K.Sh. Analiz finansovoj otchetnosti/DjusembaevK.Sh. Uchebnik. – Almaty: Jekonomika, 2009. – 366 s.
2. Proskurina V.P. Buhgalterskij uchet ot azov do balansa (prakticheskoe posobie). Izd. 4-e/Almaty: TOO «Izdatel'stvo LEM», 2013. – 364 s.
3. Zakon Respubliki Kazahstan ot 28 fevralja 2007 goda «O buhgalterskom uchete i finansovoj otchetnosti» № 234-III.
4. Finansovaja ustojchivost' predpriyatija: analiz, ocenka i upravlenie v rynochnoj jekonomike / A. V. Grachev. – M.: Delo i Servis, 2006. – 544 s.
5. Krylov, S.I. Financial analysis: textbook / S.I. Krylov. – Yekaterinburg: Publishing house Ural. un-ta, 2016. – 160 p.

Г.Е. Касенова¹, экономика ғылымдарының кандидаты, доцент

Н.А Қабаш², магистрант

^{1, 2} әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы қ. Қазақстан

Кәсіпорынның қаржылық жағдайын талдау және бағалау

Түйіндеме. Қолда бар ресурстардың барлық түрлерін пайдалану тиімділігін арттыру резервтерін іздеу кез-келген өндірістің маңызды міндеттерінің бірі болып табылады. Бұл резервтерді тек толық қаржылық талдаудың көмегімен анықтауға және іс жүзінде пайдалануға болады. Қазіргі кезде экономиканың нарықтық қатынастарға көшуімен кәсіпорындардың дербестігі, олардың экономикалық және заңдық жауапкершілігі артып келеді. Кәсіпкерлік субъектілерінің қаржылық тұрақтылығының мәні күрт өсуде. Мұның бәрі олардың қаржылық жағдайын талдау рөлін едәуір арттырады. Қазіргі заманғы теория мен практикада кәсіпорынның қаржылық жағдайын объективті бағалау өндірістік қорлардың оңтайлы арақатынасын құруға, капитал құрылымын теңгеруге, оның инвестициялық тартымдылығын арттыра отырып, қолда бар ресурстардың ең ұтымды бағытын белгілеуге мүмкіндік береді деп есептеледі. және нарықтағы позициялар.

Қаржылық жағдайды талдау кәсіпорынды басқарудың болашағын болжауға мүмкіндік береді. Мұндай бағалаудың қажеттілігі кәсіпорынды жүйелі түрде талдау және жетілдіру, қаржылық ресурстарды оңтайлы пайдалану қажеттілігімен байланысты. Талдау кәсіпорын қызметінде нені өзгерту немесе жетілдіру қажет екенін нақты анықтай алады. Қаржылық жағдайды талдаудың мақсаты тек осы

жағдайды анықтау, қаржылық жағдайдың деңгейін бағалау және кәсіпорынның карамағындағы- белгілеу ғана емес, сонымен қатар, ең бастысы, кәсіпорынды одан әрі дамытудың жолдарын іздеу, яғни. болашақтағы даму болжамы.

Түйінді сөздер: өндірістің тиімділігін, өнімнің бәсекеге қабілеттілігі, ғылыми-техникалық прогресс, пайда, қаржылық талдау, көлденең талдау, тік талдау; бухгалтерлік баланс; салыстырмалы (кеңістіктік) талдау; факторлық талдау; қаржылық коэффициенттер әдісі, қаржылық жағдайы, қаржы-шаруашылық қызмет субъектінің қаржылық тұрақтылық кәсіпорынның бухгалтерлік есеп.

Г.Е. Касенова¹, кандидат экономических наук, доцент

Н.А. Кабаш², магистрант, Высшая школа экономики и бизнеса

^{1, 2} Казахский национальный университет имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан

Анализ и оценка финансового состояния предприятия

Аннотация. Поиск резервов для повышения эффективности использования всех видов имеющихся ресурсов – одно из важнейших задач любого производства. Выявлять и практически использовать эти резервы можно только с помощью тщательного финансового анализа. В настоящее время, с переходом экономики к рыночным отношениям, повышается самостоятельность предприятий, их экономическая и юридическая ответственность. Резко возрастает значения финансовой устойчивости субъектов хозяйствования. Все это значительно увеличивает роль анализа их финансового состояния. В современной теории и практике считается, что объективная оценка финансового состояния предприятия позволяет сформировать оптимальное соотношение производственных фондов, сбалансировать структуру капитала, установить наиболее рациональное направление имеющихся ресурсов при одновременном повышении его инвестиционной привлекательности и позиционирование на рынках.

Анализ финансового состояния позволяет прогнозировать будущее управления предприятием. Необходимость такой оценки обусловлена необходимостью систематического анализа и совершенствования деятельности предприятия, необходимостью оптимального использования финансовых ресурсов. При анализе можно четко определить, что нужно изменить или улучшить в деятельности предприятия. Цель анализа финансового состояния – не только выяснить это состояние, оценить уровень финансового состояния и установить, насколько эффективно используются финансовые ресурсы, находящиеся в распоряжении предприятия, но, что наиболее важно, найти пути для дальнейшего развитие предприятия, т.е. прогноз развития на перспективу.

Ключевые слова: Эффективность производства, конкурентоспособность продукции, научно-технический прогресс, прибыль, финансовый анализ, горизонтальный анализ; вертикальный анализ; трендовый анализ; сравнительный (пространственный) анализ; факторный анализ; метод финансовых коэффициентов, финансовое состояние, финансово-хозяйственная деятельность субъекта, финансовая устойчивость предприятия, бухгалтерская отчетность.

Асилова А.С., экономика ғылымдарының кандидаты әл-Фараби атындағы
Қазақ Ұлттық Университеті, Алматы қ., Қазақстан

ӘЛ-ФАРАБИ АТЫНДАҒЫ ҚАЗҰУ-ДЕГІ ТӘРБИЕ ЖҰМЫСЫНЫҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ

«Тәрбие, кең мағынасымен алғанда,
қандай да болса бір жан иесіне тиісті азық беріп,
сол жан иесінің дұрыс өсуіне көмек көрсету деген сөз»
(М. Жұмабаев)

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің тәрбие жұмысының стратегиясы жоғары оқу орнының студенттің тұлға ретінде қалыптасу үдерісіне белсенді қатысуына бағытталған. Тәрбие жұмысы оқудан тыс жеке педагогикалық әрекет емес, жалпы даму мен оқыту үдерісіне кіріктірілген педагогикалық іс-әрекеттің қажетті органикалық құрамдас бөлігі болуы тиіс.

Жоғары оқу орнындағы тәрбие жұмысы негізгі факторлары біріншіден, жоғары оқу орнының өзіндік ұйымдастырылуы, екіншіден ғылым және оқу саласында студенттердің өзін-өзі басқаруын ынталандыру және студенттердің бос уақытын ұйымдастыру.

Университеттің міндеті білім мазмұнын құрайтын жоғары кәсіби-гуманитарлық сапаны қамтамасыз ете отырып, жоғары кәсіби мәдениетті маман тұлға қалыптастыру. Осы бағыттағы әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-дың мақсаты – қазақстандық элита құрамына кіруге қабілетті, жоғары дамыған тұлға тәрбиелеу, сонымен қатар белгілі бір кәсіби салада бәсекеге қабілетті маман дарялау.

Біздің студенттер – ұтқыр әлеуметтік топ, өзінің ұлттық және әлеуметтік құрылымымен ерекшеленеді, жасына қарай, сонымен бірге сол уақытқа тән ерекше қабілетті болу. Бұл ерекшеліктер студенттердің қалыптасуымен байланысты оқу үрдісімен бірге өзгеше студенттік мәртебесіне қатысты уақытша ұстанымдарды ұстану. Студент өмірінің өзгешелігі, тұлғаны қарқынды дамытуға белсенді қарым-қатынасқа қолайлы жағдай туғызады. Әлеуметтік бағыттарды қалыптастыруда, жоспар бойынша бірінші орынға құндылықты бағыттар шығады.

Университет ісі нәтижелі мақсатқа құрылған тәртіппен жұмыс атқарғанда ұлтжанды, іскер, жігерлі тұлға қалыптасады. Ендеше біздің ұжымдағы ұстаз қауымының үздіксіз білім мен тәрбие берудегі шығармашылық табысқа жетудегі алар биіктері мол болмақ.

Қазіргі қоғамымызда болашақ ұрпақты тәрбиелеуде әр ұстаз өз шеберлігін оқу-тәрбие үрдісінде жаңа педагогикалық технологияны жетік меңгерумен қатар шығармашылықпен жұмыс жүргізуге тиіс. Жас шыбық иілуге қандай икемді болса, жасөспірім де тәрбиені қабылдауға сондай бейім. Сондықтан ұрпақ жайындағы озық ұлттық мұраны бүгінгі оқу-тәрбие үрдісіне ендіру аса маңызды. «Ел боламын десең, бесігінді түзе» – деп заманымыздың заңғар жазушысы М. Әуезов айтқандай, ел болашағы – жасөспірімдердің саналы да өнегелі тәрбиесіне тікелей байланысты. Осы қағиданы, ережелерді жүзеге асырғанда біз болашағымызға зор сеніммен қараймыз. Яғни, өзіміз не үйретсек, соның жемісін көреміз, сол үшін береріміздің мәні мен маңызы зор болуға тиісті.

Авторлар туралы мәлімет

Абуова Н.Ж. – магистрант, әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті, Алматы қ., Қазақстан

Асилова А.С. – экономика ғылымдарының кандидаты, доцент, әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті, Алматы қ., Қазақстан

Баймұратов О.Б. – Қазақстан Ұлттық ғылым Академиясының академигі, Әлеуметтік экономика және қаржы институтының директоры, Алматы қ., Қазақстан

Балабекова А.Б. – магистрант, әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті, Алматы қ., Қазақстан

Гончарова А. – студент, «Тұран» Университеті, Алматы қ., Қазақстан

Есболаев Н.Ж. – магистрант, С. Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық университеті, Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан

Жорабаева Ж.К. – экономика ғылымдарының кандидаты, доцент, әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті, Алматы қ., Қазақстан

Кабаш Н.А. – магистрант, әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті, Алматы қ., Қазақстан

Кабдреш А.А. – магистрант, әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті, Алматы қ., Қазақстан

Касенова Г.Е. – экономика ғылымдарының кандидаты, доцент, әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті, Алматы қ., Қазақстан

Мелисова К. – магистрант, М. Тынышпаев атындағы Қазақ Көлік және коммуникация академиясы, Алматы қ., Қазақстан

Нурулла Д.Б. – магистрант, әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті, Алматы қ., Қазақстан

Онласын А.А. – магистрант, әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті, Алматы қ., Қазақстан

Оспан Н. – магистрант, «Нархоз» Университеті» АҚ, Алматы қ. Қазақстан

Тлеужанова Д.А. – экономика ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, С. Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық университеті, Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан

Ускеленова А.Т. – экономика ғылымдарының докторы, М. Тынышпаев атындағы Қазақ Көлік және коммуникация академиясы, Алматы қ., Қазақстан

Шадманова А. – магистрант, Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті, Түркістан қ., Қазақстан

Цыренов А. – экономика ғылымдарының кандидаты, доцент, Шығыс Сібір мемлекеттік технологиялар және басқару университеті, Ресей Федерациясы

Сведения об авторах

Абуова Н.Ж. – магистрант, Казахский Национальный Университет имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан

Асилова А.С. – кандидат экономических наук, доцент, Казахский Национальный Университет имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан

Баймуратов У.Б. – академик Национальной академии наук Республики Казахстан, директор Института социальной экономики и финансов, г. Алматы, Казахстан

Балабекова А.Б. – магистрант, Казахский Национальный Университет имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан

Гончарова А. – студент, Университет «Туран», г. Алматы, Казахстан

Есболаев Н.Ж. – магистрант, Казахский агротехнический университет имени С. Сейфуллина, г. Нур-Султан, Казахстан

Жорабаева Ж.К. – кандидат экономических наук, доцент, Казахский Национальный Университет имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан

Кабаиш Н.А. – магистрант, Казахский Национальный Университет имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан

Кабдреш А.А. – магистрант, Казахский агротехнический университет имени С. Сейфуллина, г. Нур-Султан, Казахстан

Касенова Г.Е. – кандидат экономических наук, доцент, Казахский Национальный Университет имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан

Мелисова К. – магистрант, Казахская академия транспорта и коммуникаций имени М.Тынышпаева, г. Алматы, Казахстан

Нурулла Д.Б. – магистрант, Казахский Национальный Университет имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан

Онласын А.А. – магистрант, Казахский Национальный Университет имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан

Оспан Н. – магистрант, АО «Университет «Нархоз», г. Алматы, Казахстан

Тлеужанова Д.А. – кандидат экономических наук, ассоциированный профессор, Казахский агротехнический университет имени С. Сейфуллина, г. Нур-Султан, Казахстан

Ускеленова А.Т. – доктор экономических наук, Казахская академия транспорта и коммуникаций имени М.Тынышпаева, г. Алматы, Казахстан

Шадманова А. – магистрант, Международный казахско-турецкий университет имени Ходжи Ахмеда Ясави, г. Туркестан, Казахстан

Цыренов А.Т. – кандидат экономических наук, доцент, Восточно-Сибирский государственный университет технологий и управления, Российская Федерация

Информация о членах редакционной коллегии

Искаков Узан Мулдашевич – заслуженный деятель РК, член Евразийской ассоциации оценки качества образования, доктор экономических наук, профессор, Казахстан

Сатмурзаев Асан Адабекович – доктор экономических наук, профессор, Казахстан

Амангелдиновна Глеужанова Данагуль – кандидат экономических наук, ассоциированный профессор, Казахский агротехнический университет имени С. Сейфуллина, Нур-Султан, Казахстан

Валентина Бондаренко – кандидат экономических наук, ведущий научный сотрудник Института экономики РАН, академик РАЕН и МАЕБ, директор Международного фонда Н.Д. Кондратьева, Россия

Петя Колева – доктор PhD, Франция

Дюлгерова Нина – д.э.н., профессор, Варнерский Свободный университет имени Чернорица Храбра, Республика Варна

Темирханов Еркнат Уакбаевич – доктор экономических наук, профессор, Казахстан

Шимшиков Жангельды Ерденович (Казахстан) – кандидат экономических наук, профессор, директор Центра социально-экономических исследований – филиала РГКП «Институт Экономики» КН МОН РК, Казахстан

Барышева Салима Кожаметовна – кандидат экономических наук, доцент, Казахстан

Шамуратова Назгуль Балабаевна – доктор делового администрирования, Институт экономических исследований, Нур-Султан, Казахстан

Жамкеева Махаббат Кангожиевна – доктор PhD, Центр исследований, анализа и оценки эффективности, Нур-Султан, Казахстан

Petr Hajek – доктор PhD, Европейский институт прикладных наук и менеджмента, Прага, Чехия

Требования к содержанию и оформлению статей

Научно-практический журнал «Транзитная экономика» является одним из ведущих периодических научных изданий Республики Казахстан по экономическим наукам, издается с июля 1997 года, имеет свою стабильную аудиторию.

Журнал рассчитан на работников ВУЗов и научных учреждений, магистрантов и докторантов, государственных и общественных деятелей, руководителей органов управления, финансовых структур. В редакционный совет входят ведущие ученые-экономисты Казахстана, ближнего и дальнего зарубежья.

Основные разделы журнала «Транзитная экономика»:

- ВОПРОСЫ ТЕОРИИ
- ГЛОБАЛЬНАЯ И РЕГИОНАЛЬНАЯ ИНТЕГРАЦИЯ
- МАКРОЭКОНОМИЧЕСКАЯ ПОЛИТИКА
- ИНСТИТУТЫ И ЭКОНОМИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ

Журнал осуществляет прием научных статей для публикации от преподавателей ВУЗов, научных работников, экономистов-практиков и докторантов.

Условия размещения публикаций в журнале

Для публикации в журнале «Транзитная экономика» принимаются статьи на казахском, русском и английском языках, содержащие ранее не опубликованные проблемные, обзорные, дискуссионные статьи в области экономических наук.

К оформлению статей предъявляются следующие требования

Предлагаемые к публикации статьи должны отражать научную новизну, практическую ценность исследуемой проблемы, содержать глубокий экономический анализ, заканчиваться аргументированными выводами, предложениями авторов. Необходимо соблюдать единообразие терминов, обозначений, условных сокращений и символов, избегать повторов.

Объем статьи, включая список литературы, таблицы и рисунки с подрисуночными надписями, аннотации, не должен превышать 15 страниц печатного текста. Минимальный объем статьи – 5 страниц.

На первой странице указывается Международный рубрикатор научно-технической информации (МРНТИ) – слева в верхнем углу; далее на языке статьи.

Аннотация дается в начале текста на том языке, на котором цитируется статья (150-200 слов). Аннотация на казахском и английском языках. Перед каждой аннотацией написать фамилию и инициалы, название статьи на соответствующем языке аннотации. Ключевые слова на казахском, русском, английском языках внизу аннотации на соответствующем языке аннотации.

Аннотация является кратким изложением содержания научного произведения, дающая обобщенное представление о его теме и структуре.

Ключевые слова должны обеспечить наиболее полное раскрытие содержания статьи. Для каждого конкретного материала задайте 5-6 ключевых слов в порядке их значимости, т.е. самое важное ключевое слово статьи должно быть первым в списке.

Авторы, информация об авторах, название статьи, аннотация и ключевые слова указываются на 3-х языках.

Литература приводится в порядке цитирования в конце статьи. В тексте указать ссылки на литературу в квадратных скобках.

Статьи публикуются казахском, русском, английском языках

Последовательность представления материала:

- МРНТИ;
- название статьи;
- инициалы и фамилия автора;
- ученая степень, ученое звание, почетное звание;
- должность, место работы;
- контактная информация, которая может быть размещена в открытом доступе (для каждого автора: e-mail, город, страна проживания), а также контактные телефоны для связи с редакцией журнала;
- расширенная, структурированная аннотация (на трех языках) 150-200 слов;
- ключевые слова (на трех языках не более 5, строчными буквами, через запятую);
- текст статьи (рисунки и, таблицы и т.д.) (кроме обзорной) должен включать следующие разделы: введение, экспериментальная часть, результаты и обсуждения, заключение, список использованных источников;
- список использованных источников (не менее 5).

Статьи, оформление которых не соответствует указанным требованиям, к публикациям не принимаются. Статьи будут приниматься к публикации после тщательного отбора. Редакция оставляет за собой право сокращать статьи и вносить поправки.

Текст статьи должен быть набран на компьютере в формате doc (MicrosoftWord 97/2000; XP 2003), шрифт текста – Times New Roman, формат бумаги А4, размер кегля – 12 пт. Межстрочный интервал – одинарный. Выравнивание по ширине. Абзацный отступ – 0,8 см. Поля верхнее – 2, нижнее – 2, левое – 2, правое – 2.

Статьи не должны быть перегружены рисунками и графиками.

В таблицах, рисунках, формулах не должно быть разночтений в обозначении символов, знаков. Рисунки должны быть четкими, чистыми. На рисунки и таблицы в тексте должны быть ссылки.

Редакция журнала не несет ответственность за содержание статьи, за несоответствие текста и литературы, за источники, использованные в тексте статьи. Редакция журнала надеется на компетентность, профессионализм и ответственность авторов статьи за содержание текста и литературы статьи.